

MIKAEL GILLJAM & SÖREN HOLMBERG

Väljarnas val

FRITZES

Publica och Norstedts Juridik ingår i Fritzes Förlag AB

Adress till förlaget:

Fritzes Förlag AB, Box 6472, 113 82 Stockholm

Fax 08-690 90 70, telefon 08-690 91 00

Beställningar:

Fritzes kundtjänst, 106 47 Stockholm

Fax 08-20 50 21, telefon 08-690 90 90

Väljarnas val

Mikael Gilljam och Sören Holmberg

Upplaga 1:1

ISBN 91-38-50504-5

© 1995 författarna och Fritzes Förlag AB

Sättning: KK Grafiska AB, Stockholm

Tryck: Gotab, Stockholm 1995

Väljarnas val utgör rapport nr 15 i Statistiska Centralbyråns skriftserie
Valundersökningar.

Att mångfaldiga innehållet i denna bok, helt eller delvis, utan medgivande av Fritzes Förlag AB är förbjudet enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Förbudet gäller varje form av mångfaldigande, såsom tryckning, kopiering, bandinspelning etc.

Innehåll

Förord	7	20	Boenderöstning	106	
1	Väljarnas val	9	21	Religiösa väljare	111
2	Valutgången	14	22	Den mänskliga naturen	115
3	Valrörelsen	21	23	Rokeachs värden	119
4	Valdeltagande	28	24	Ingleharts postmaterialister	122
5	Partibyten	31	25	Livsstilar	125
6	Valrörelserörlighet	37	26	Oron för framtiden	129
7	Röstsplittring	43	27	Framtida samhällen	132
8	Väljarna förklarar partival och partibyte	46	28	Åsiktsröstning	138
9	Partiprofiler	51	29	EU-dimensionen	149
10	Partiernas positioner	58	30	Ekonomisk kris	161
11	Partipopularitet	63	31	Politiskt intresse	169
12	Partiidentifikation	66	32	Partierna möter väljarna	172
13	Partier i regeringen	70	33	Deltagardemokrati eller åskådardemokrati	175
14	Kandidatkännedom	74	34	Porträtt av partiernas väljare	185
15	Partiledarna	79	35	Väljarna inför 2000-talet	194
16	Politikermisstro	85		Litteratur om väljare och val	198
17	Könsröstning	88			
18	Yngre och äldre väljare	92			
19	Klassröstningen är inte uträknad	98			

Förord

Väljarnas val är en bok om väljarna, valet och valrörelsen 1994. Boken har författats inom ramen för det valforskningsprogram som sedan mer än fyra decennier bedrivs vid Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. Resultaten bygger på en serie intervjuundersökningar med väljare som har genomförts i samarbete med Statistiska centralbyrån vid samtliga ordinarie riksdagsval sedan 1956.

Väljarnas val kommer under 1996 att följas av en bok om EU-folkföröstningen den 13 november 1994 och av en bok om det första svenska valet till EU-parlamentet den 17 september 1995.

Vi vill tacka alla som har hjälpt till att lotsa *Väljarnas val* i hamn på betydligt kortare tid än sina föregångare. Per Hedberg har haft ansvaret för kodning, filbyggande och databearbetningar. Anna-Gun Andersson är forskningsprogrammets sekreterare med ansvar för administration och utskrifter. Sophie Johansson och Anders Thelander har omvandlat de 2 657 intervjuerna till analyserbara siffror.

Intervjuerna med väljarna har genomförts av Statistiska centralbyråns intervjuare. Antti Ahtiainen och Michael Nilsson i Örebro och Olle Johansson i Stockholm har ansvarat för arbetet inom SCB.

Donald Granberg och Henrik Oscarsson har läst stora delar av manuskriptet. Martin Bennulf, Peter Esaiasson och Maria Oskarson har som vanligt funnits med i kulisserna.

Boken innehåller 35 kapitel. Mikael Gilljam har skrivit kapitel 2–3, 10–11, 13, 15, 17–18, 20–22, 26, 28, 31–32 samt 34 medan Sören Holmberg skrivit kapitel 4–9, 12, 14, 16, 19, 23–25, 27, 29–30 samt 33. Kapitel 1 och 35 har skrivits gemensamt.

Till sist vill vi tacka varandra för att vi har klarat av tio års samarbete och fyra valböcker tillsammans. Vi ser fram emot fortsättningen.

Göteborg i midsommartid 1995

Mikael Gilljam

Sören Holmberg

1 Väljarnas val

I en demokrati bestämmer väljarna. Åtminstone enligt grundlagen. Den offentliga makten skall utgå från folket. Det är i val med allmän och lika rösträtt som väljarnas makt skall utövas.

Men väljarna väljer inte hela tiden. De väljer inte heller allting. Och ibland blir det kanske inte riktigt som väljarna har valt. I en kvalitetsbedömning av demokratin bör man därför fundera över tidsavståndet mellan valen (valfrekvensen), vad det är väljarna har möjlighet att rösta om (valobjekten) samt i vilken utsträckning politikerna gör som väljarna har bestämt (valeffekterna).

Förlängningen av mandatperioden från tre till fyra år innebär att Sverige nu har ett unikt långt tidsavstånd för avstämning mellan styrande och styrda. Fyra år mellan valen är visserligen högst normalt i ett internationellt perspektiv. Men i de flesta andra länder finns andra avstämningsmöjligheter i form av separata presidentval, fyllnadsval, regionval, lokalval och ibland också folkomröstningar.

Den förlängda mandatperioden innebär att det potentiella väljarinflytandet över politiken har minskat. I synnerhet som den allmänna tempoökningen i samhället tycks kräva allt snabbare politiska beslut. I kombination med bibehållen gemensam valdag för riksdagsval och kommunval och ett genomsnitt på arton år mellan folkomröstningarna har svenska väljare relativt sett lite att säga till om.

Men principen att ju oftare det är val desto större blir väljarinflytandet gäller inte nödvändigtvis till hundra procent. Den förlängda mandatperioden infördes visserligen för att politikerna skulle få större arbetsro och större möjligheter att fatta impopulära beslut. Men förlängningen av mandatperioden innebär paradoxalt nog att möjligheten till extraval har blivit reell och inte som tidigare enbart formell. Regeringen kan nu på allvar hota med extraval medan oppositionen kan hota med misstroendeförklaring. Politiker i alla läger tvingas därigenom hålla större uppsikt över hur de ligger till i väljaropinionen.

Den som är bekymrad över att den förlängda mandatperioden har givit politikerna mer makt på väljarnas bekostnad får alltså försöka trösta sig

med att det potentiella *hotet* att låta väljarna säga sitt har fått en förstärkning.

En annan konsekvens av den fyraåriga mandatperioden är att det nu finns mer naturliga förutsättningar att övergå till skilda valdagar för riksdagsval och kommunval – vartannat år riksdagsval, vartannat år kommunval. Med reservation för politisk tröghet är det inte omöjligt att de första separata kommunvalen sedan 1966 kommer att hållas den 17 september år 2000.

Diskussionen om skilda valdagar leder över till frågan om vad det är som väljarna har möjlighet att rösta om. Den som hyllar principen att ju fler olika valobjekt desto bättre demokrati har all anledning att se ljust på framtiden. Med start 1995 är svenska väljare med och väljer representanter till EU-parlamentet. I EU-parlamentsvalet 1995 och i riksdags- och kommunvalen 1998 kommer svenska folket dessutom att för första gången få välja inte bara parti utan också person. Personröstningen kan visserligen sägas vara lite snålt tilltagen: väljarna får nöja sig med att kryssmärka den politiker på valsedeln som de tycker bäst om. Men förändringen kan vara ett första steg på vägen mot en mer långtgående personvalsreform. Som ytterligare uppmuntran för den som tycker om när väljarna får välja pågår just nu en diskussion om för- och nackdelar med direktvalda statsdelsnämndspolitiker.

Ett förmodligen växande problem i det här sammanhanget är emellertid att svenska väljare röstar på partier men inte på regeringar. Vilken majoritetsregering som bildas efter ett val eller hur en minoritetsregering väljer sina eventuellt skiftande samarbetspartners kan därför komma som fullständiga överraskningar för många väljare.

Med fortsatt uppluckring av blockpolitiken, fler nya småpartier och fortsatt avsaknad av klara besked i regeringsfrågan före valen kan allt fler väljare – både på riksplanet och i kommuner och landsting – få se regeringsbildningar och samarbetsmönster som de inte alls hade tänkt sig när de gick och röstade.

Den exekutiva maktens relativa oberoende av väljarnas val leder vidare till frågan om i vad mån politikerna gör som väljarna vill. Utgången och följderna av riksdagsvalet 1994 beskrivs ibland i motsägelsefulla och schablonartade termer som »röd seger – blå politik». Det som åsyftas är vem som egentligen vann 1994 års val och vilket mandat politikerna fick av väljarna?

Det första enkla svaret är förstås att socialdemokraterna vann och Bildt-regeringen förlorade. Men eftersom socialdemokraterna begärde ett öppet mandat i valet och dessutom kan bilda riksdagsmajoritet med vilket som helst av de sex oppositionspartierna är det politiska läget lite oklart. Vilken politik röstade 1994 års väljare fram och vilka partier har socialdemokra-

terna mandat att samarbeta med enligt väljarnas val den 18 september 1994?

I boken *Väljarnas val* kommer vi inte att försöka svara på alla de frågor som ryms under begreppen valfrekvens, valobjekt och valeffekter. Boken handlar mer om väljare än om val och den handlar mer om hur det är än om hur det bör vara.

Syftet med *Väljarnas val* är att förse den politiska debatten med ett riktigt empiriskt material om varför det gick som det gick i valet och varför svenska väljare röstar som de gör. Fokus i analyserna ligger på valet 1994 men trender och utvecklingslinjer tillbaka till 1950-talet har också givits stort utrymme.

I jämförelse med tidigare valböcker har vi försökt att bredda framställningen genom att – vid sidan av de mer traditionella undersökningarna – föra in analyser av sådana saker som grundläggande värden, människosyn och livsstilar. Politiskt deltagande utöver valdeltagande studeras också.

* * *

Valundersökningen 1994 är den 13:e i ordningen. Liksom sina föregångare har den genomförts i samarbete mellan Statsvetenskapliga institutonen vid Göteborgs universitet och Statistiska centralbyrån i Stockholm och Örebro. Tillsammans med motsvarande studier i USA utgör de svenska valundersökningarna de bästa och mest omfattande materialet i världen för analyser av val och väljarbeteende.¹

Valundersökningarna genomförs i form av besöksintervjuer. Sedan 1973 är undersökningarna upplagda som sk rullande tvåstegspaneler, vilket innebär att hälften av intervjupersonerna i 1994 års undersökning intervjuades första gången vid valet 1991 medan den nya hälften 1994 kommer att återintervjuas vid valet 1998. Varje valundersökning innehåller dessutom en valrörelsepanel: Hälften av intervjupersonerna intervjuas före valet och

1 Serien av valundersökningar täcker samtliga ordinarie riksdagsval sedan 1956. Intervjuundersökningar med väljare har också genomförts vid de tre folkomröstningarna om ATP 1957, kärnkraft 1980 och EU-medlemskap 1994. I skrivande stund förbereds en motsvarande intervjuundersökning i samband med det första svenska valet till EU-parlamentet den 17 september 1995. Valundersökningarna har letts av Jörgen Westerståhl (1956), Bo Särilvik (1956–1973), Olof Petersson (1973–1976), Sören Holmberg (1979–1995) och Mikael Gilljam (1985–1995). Undersökningarna finansieras sedan 1960 av Sveriges Riksdag via ett anslag till den officiella valstatistiken. Datamängderna finns tillgängliga vid dataarkivet *Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst* (SSD) i Göteborg.

den andra hälften efter valet. Valrörelsepanelen uppstår genom att personerna i förvalsurvalet får besvara en kort brevenkät direkt efter valet.

Valundersökningarnas population utgörs av röstberättigade svenska medborgare i åldrarna 18–80 år boende i Sverige. För 1994 års undersökning drogs ett obundet slumpmässigt urval (OSU) på 3 340 personer (nettourval) som består av tre delar: ett panelurval med 1 491 personer som ingick i 1991 års undersökning; ett tilläggsurval med 136 förstagångsväljare eftersom panelurvalet saknar förstagångsväljare; och ett nytt urval med 1 713 personer som kommer att kontaktas även 1998. Sammanlagt genomfördes 2 657 intervjuer – 1 149 före valet och 1 508 efter valet. De personer som intervjuades före valet fick, som nämnts, besvara en kort brevenkät efter valet.²

Statistiska centralbyråns intervjuarbete startade i mitten av augusti och pågick till slutet av oktober. Det stora flertalet intervjuer genomfördes vid hembesök, men 460 upptagna eller svårantäffade personer ställde endast upp för en förkortad telefonintervju. Av dessa 460 intervjuer var det 123 som endast omfattade frågor om partival 1991 och 1994.

En genomsnittlig besöksintervju 1994 tog ungefär 75 minuter att genomföra. Fältarbetet och kodningsproceduren underlättades av att Statistiska centralbyrån för första gången använde persondatorer vid intervjuerna (data-assisterade besöksintervjuer, DABI).

Bortfallet i 1994 års valundersökning blev endast 20,4 procent, vilket är en klar förbättring jämfört med de närmast föregående undersökningarna. Uppemot tre fjärdedelar av bortfallet (14,5 procent) består av personer som angav förhinder eller inte ville medverka. Skillnader i bortfall mellan olika befolkningsgrupper är i flertalet fall obetydliga. Den största skillnaden återfinns precis som vanligt mellan röstare och icke-röstare – 17,5 procent bortfall bland röstare mot hela 43,3 procent bland soffliggare.

Partiernas valresultat i 1994 års riksdagsval avspeglas mycket väl bland de personer som intervjuades i valundersökningen. Den genomsnittliga avvikelsen mellan partiernas valresultat och röstandelar i valundersökningen var endast 0,6 procentenheter (se tabell 1.1).

Framförallt moderaterna (-2,0) men också gruppen övriga partier (-0,7) är något underrepresenterade bland de personer som ställde upp för intervju i 1994 års valundersökning. Kds, ny demokrati och miljöpartiet fick i stort sett samma röststöd i valundersökningen som i valet medan resterande partier är svagt överrepresenterade.

² Av de personer som intervjuades före valet var det 7,7 procent som inte besvarade brevenkäten.

Tabell 1.1 *Partifördelningen i valundersökningen och i valmanskåren vid valet 1994 (procent)*

<i>parti</i>	<i>1994 års valundersökning</i>	<i>1994 års valresultat</i>	<i>differens</i>
v	6,6	6,2	+0,4
s	46,0	45,2	+0,8
c	8,6	7,7	+0,9
fp	7,7	7,2	+0,5
m	20,4	22,4	-2,0
kds	4,1	4,1	±0,0
mp	5,2	5,0	+0,2
nyd	1,1	1,2	-0,1
övriga partier	0,3	1,0	-0,7
summa procent	100,0	100,0	
antal intervjuade	2 336		

Kommentar: Antalet intervjupersoner i 1994 års valundersökning som röstade i riksdagsvalet var 2448. Av dem uppgav 65 (2,7 procent) inte vilket parti de röstade på medan 47 (1,9 procent) uppgav att de hade röstat blankt.

I boken *Valundersökning 1994. Teknisk rapport* (Gilljam, Holmberg och Hedberg, 1996) kommer det att finnas en mer utförlig redogörelse för uppläggning och genomförande av 1994 års valundersökning.

2 Valutgången

Valet 1994 blev inte särskilt spännande. Socialdemokraternas opinions-siffror på drygt 50 procent krympte visserligen ihop under valspurten. Men maktövertagandet från regeringen Bildt var egentligen aldrig i fara. Socialdemokraterna defilerade i mål med 45,2 procent av väljarna bakom sig, vilket innebar en framgång med hela 7,5 procentenheter jämfört med valet 1991. Vänstermajoriteten förstärktes ytterligare genom vänsterpartiets ökade röststöd (6,2 procent, +1,7) och miljöpartiets riksdagscomeback (5,0 procent, +1,6).

För den borgerliga fyrtiregeringen innebar valet en katastrof. Moderata samlingspartiet gick visserligen fram med 0,5 procentenheter och fick 22,4 procent av rösterna. Men samtidigt gick de tre mittenpartierna tillbaka med hela 5,8 procentenheter. Kds förlorade 3,1 procentenheter och var med sina 4,06 procent snubblande nära att hamna utanför riksdagen. Folkpartiet förlorade 1,9 procentenheter och stannade på 7,2 procent medan centerpartiet gick tillbaka med 0,8 procentenheter och fick 7,7 procent. De fyra regeringspartierna fick tillsammans 41,4 procent av rösterna, vilket är den lägsta röstandelen för de borgerliga partierna någonsin.

Valets andra stora förlorare var nykomlingen ny demokrati som gick tillbaka med hela 5,5 procentenheter och endast fick 1,2 procent av rösterna. De ännu mindre partierna fick precis som vid valet 1991 nöja sig med 1,0 procent av rösterna.¹

Valresultatet från 1994 års riksdagsval och förändringarna mellan valen 1991 och 1994 presenteras i tabell 2.1. I tabell 2.2 redovisas resultaten från samtliga nio riksdagsval sedan enkammarsystemet och den gemensamma valdagen infördes 1970.

¹ De tre största av de mindre partierna i riksdagsvalet 1994 var sverigedemokraterna med 0,25 procent (13 888 röster), sjöbopartiet med 0,16 procent (8 647 röster) och socialistiska partiet med 0,14 procent (7 827 röster).

Tabell 2.1 Resultat av riksdagsvalen 1991 och 1994

parti	riksdagsvalet 1991		riksdagsvalet 1994		förändring 1991-1994	
	antal röster	procent	antal röster	procent	antal röster	procent- enheter
v	246 905	4,5	342 988	6,2	+ 96 083	+1,7
s	2 062 761	37,7	2 513 905	45,2	+451 144	+7,5
c	465 175	8,5	425 153	7,7	- 40 022	-0,8
fp	499 356	9,1	399 556	7,2	- 99 800	-1,9
m	1 199 394	21,9	1 243 253	22,4	+ 43 859	+0,5
kds	390 351	7,2	225 974	4,1	-164 377	-3,1
mp	185 051	3,4	279 042	5,0	+ 93 991	+1,6
nyd	368 281	6,7	68 663	1,2	-299 618	-5,5
övriga partier	53 487	1,0	57 006	1,0	+ 3 519	±0,0
totalt giltiga valsedlar	5 470 761	100,0	5 555 540	100,0	+ 84 779	
giltiga valsedlar	5 470 761	98,3	5 555 540	98,5	+ 84 779	+0,2
blanka/ogiltiga valsedlar	92 159	1,7	84 853	1,5	- 7 306	-0,2
summa röstande	5 562 920	100,0	5 640 393	100,0	+ 77 473	
röstande	5 562 920	86,7	5 640 393	86,8	+ 77 473	+0,1
icke röstande	850 487	13,3	855 727	13,2	+ 5 240	-0,1
summa röstberättigade	6 413 407	100,0	6 496 120	100,0	+ 82 713	

Kommentar: Resultaten är hämtade från *Allmänna valen* 1991 och 1994. Kds röstandel 1991 var 7,135 med tre decimaler. Vi har valt att redovisa 7,2 procent för kds för att procentsumman för samtliga partier skall bli 100,0 procent. Av samma skäl har socialdemokraternas röstandel 1994 avrundats till 45,2 procent. Socialdemokraternas röstandel 1994 var 45,2504 med fyra decimaler.

Tabell 2.2 Resultat av riksdagsvalen 1970–1994 (procent)

	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd	övriga	summa procent	val- deltagande
1970	4,8	45,3	19,9	16,2	11,5	1,8	–	–	0,5	100,0	88,3
1973	5,3	43,6	25,1	9,4	14,3	1,8	–	–	0,5	100,0	90,8
1976	4,7	42,7	24,1	11,1	15,6	1,4	–	–	0,4	100,0	91,8
1979	5,6	43,2	18,1	10,6	20,3	1,4	–	–	0,8	100,0	90,7
1982	5,6	45,6	15,5	5,9	23,6	1,9	1,6	–	0,3	100,0	91,4
1985	5,4	44,7	10,1	14,2	21,3	2,3	1,5	–	0,5	100,0	89,9
1988	5,9	43,2	11,3	12,2	18,3	2,9	5,5	–	0,7	100,0	86,0
1991	4,5	37,7	8,5	9,1	21,9	7,2	3,4	6,7	1,0	100,0	86,7
1994	6,2	45,2	7,7	7,2	22,4	4,1	5,0	1,2	1,0	100,0	86,8

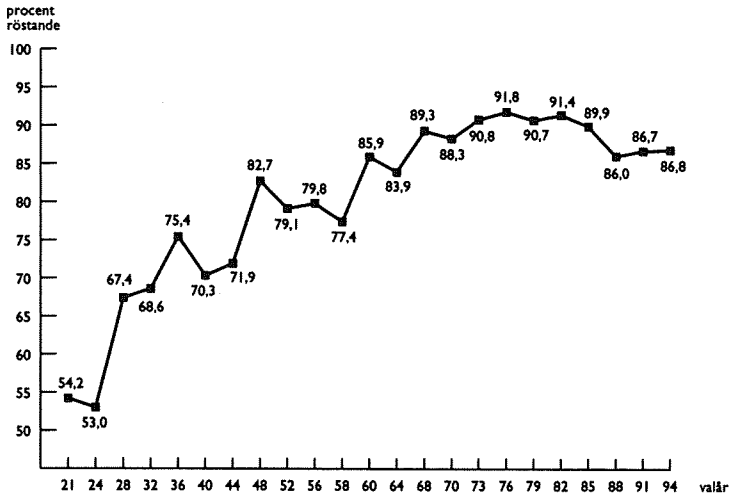
Kommentar: Resultaten är hämtade från *Allmänna valen* för respektive år (SOS), Statistiska centralbyrån, Stockholm. I fem fall har avrundningar gjorts för att få procentsumman för samtliga partier att bli 100,0 procent. I 1976 års val har vänsterpartiets resultat 4,753 avrundats till 4,7, i 1982 års val har miljöpartiets resultat 1,652 avrundats till 1,6, i 1988 års val har vänsterpartiets resultat 5,844 avrundats till 5,9, i 1991 års val har kds' resultat 7,135 avrundats till 7,2 och i 1994 års val har socialdemokraternas 45,2504 avrundats till 45,2. I 1985 års val gick centerpartiet och kds till val under den gemensamma beteckningen centern. I valet erhöll centern 12,4 procent av rösterna fördelade på centerpartiet 8,8 procent, kds 2,3 procent och listor utan kandidater samt den »saxade» listan i Kalmar 1,3 procent. I tabellen har de 1,3 procenten slagits samman med centerpartiets 8,8 procent.

Valdeltagandet 1994 blev 86,8 procent, vilket innebar en ökning med marginella 0,1 procentenheter jämfört med valet 1991. Samtidigt sjönk andelen blankröster från 1,7 procent 1991 till 1,5 procent 1994.² Valdeltagandet i de tre senaste valen har legat kring 86–87 procent, vilket är 4–5 procentenheter lägre än vid rekordnoteringarna under 1970-talet och första halvan av 1980-talet (se figur 2.1). Valdeltagandet är dock högre i Sverige än i nästan alla jämförbara länder.

Det finns klara skillnader mellan partiernas väljarstöd i olika regioner. Skillnaderna är visserligen mindre än under mellankrigstiden och de första efterkrigsvalen, men den geografiska spridningen för flera av partierna är ändå betydande. I tabell 2.3 redovisas resultatet av riksdagsvalet 1994 i var och en av de 29 valkretsarna. I tabell 2.4 görs ett försök att sammanfatta partiernas regionala variationer. Partierna har där rangordnats efter kolumnen längst till vänster (variationskoefficienten, vk) som visar den genomsnittliga spridningen (genomsnittsavvikelsen) kring medeltalet för de 29

² Av de 1,5 procenten blanka och ogiltiga valsedlar klassificerade Riksskatteverket 98,2 procent (83 291) som blanka och 1,8 procent (1 562) som ogiltiga.

Figur 2.1 Valdeltagandet i de svenska riksdagsvalen 1921–1994 (procent)

Kommentar: Resultaten är hämtade från *Allmänna valen 1994, Del 1*.

valkretsarna i förhållande till medeltalet. Måttet visar hur jämnt eller ojämnt ett partis väljarstöd är fördelat över landet givet partiets storlek. Ju högre koefficient desto större relativ geografisk spridning.

Centerpartiet (vk=.33) och där näst kds (vk=.26) uppvisade 1994 den relativt sett största regionala skillnaderna i sitt röststöd. Socialdemokraterna (vk=.10) och miljöpartiet (vk=.13) var de partier som relativt sin storlek fick den jämnaste röstfördelningen över de 29 valkretsarna.

Resultatet av riksdagsvalet och de samtidiga valen till kommuner och landsting brukar inte skilja sig särskilt mycket från varandra. De mindre skillnader som finns är dock värda att uppmärksamma (se tabell 2.5). Resultatet i landstingsvalet skall ses mot bakgrund av att det saknas landsting i Göteborg, Malmö och Gotland.

Tabell 2.3 Resultat av riksdagsvalet 1994 i de 29 valkretsarna (procent)

valkrets	v	s	c	fþ	m	kds	mp	nyd	övriga	summa procent	val-deltagande
Stockholms kommun	8,4	34,8	3,2	10,2	32,2	3,0	5,8	1,3	1,1	100,0	85,4
Stockholms län	5,4	37,6	4,2	9,4	32,5	3,4	5,0	1,4	0,9	99,8	87,3
Uppsala län	5,9	42,8	7,9	9,0	22,4	3,8	6,1	1,2	0,9	100,0	87,4
Södermanlands län	5,4	51,7	6,7	6,8	18,9	3,4	5,0	0,9	1,2	100,0	87,4
Östergötlands län	5,5	46,0	7,7	6,7	21,7	4,8	5,1	1,4	1,1	100,0	87,7
Jönköpings län	4,4	41,8	10,8	6,2	19,9	10,7	4,2	1,0	1,0	100,0	88,3
Kronobergs län	5,8	42,6	13,3	5,4	21,5	4,8	4,8	0,9	0,9	100,0	87,6
Kalmar län	5,5	47,6	13,0	4,4	19,0	4,3	4,3	1,3	0,6	100,0	87,2
Gotlands län	5,2	43,5	17,9	4,5	18,0	2,5	6,7	1,3	0,4	100,0	86,1
Blekinge län	6,5	52,9	7,6	5,2	18,5	3,3	4,4	1,0	0,6	100,0	87,6
Kristianstads län	3,5	45,2	9,7	5,2	25,1	4,1	4,1	1,5	1,5	99,9	85,3
Malmö kommun	4,4	48,8	2,0	5,7	27,6	2,5	3,7	2,0	3,3	100,0	84,5
Malmöhus läns norra	3,5	46,8	6,8	5,5	26,8	2,8	4,0	1,5	2,3	100,0	85,8
Malmöhus läns södra	3,4	42,5	6,0	7,7	29,8	2,7	4,3	1,7	1,9	100,0	89,2
Hallands län	4,2	40,4	12,6	6,7	25,4	3,7	4,7	1,5	0,8	100,0	88,0
Göteborgs kommun	8,8	40,2	2,9	9,6	25,5	4,3	6,0	1,6	1,1	100,0	85,3
Bohuslän	5,9	42,7	7,3	9,0	22,2	5,1	5,6	1,5	0,8	100,1	87,8
Älvsborgs läns norra	6,1	45,2	9,9	7,1	18,8	5,2	5,7	1,2	0,7	99,9	87,8
Älvsborgs läns södra	5,1	45,6	10,8	6,1	21,2	4,6	5,1	1,1	0,4	100,0	88,2
Skaraborgs län	5,5	42,4	12,4	5,9	20,6	5,8	5,2	1,6	0,6	100,0	87,2
Värmlands län	6,8	49,7	9,3	6,2	18,6	3,4	4,4	1,0	0,6	100,0	86,6
Örebro län	7,1	50,8	6,9	7,1	16,3	5,0	4,6	1,2	0,7	100,0	87,2
Västmanlands län	6,3	51,2	6,0	7,2	19,0	3,3	4,7	1,2	1,0	99,9	86,5
Kopparbergs län	6,7	49,5	7,0	5,8	16,2	3,7	6,0	1,0	0,8	100,1	85,2
Gävleborgs län	7,9	53,6	9,1	5,8	13,2	3,2	5,5	1,1	0,6	100,0	85,3
Västernorrlands län	6,7	55,0	9,2	6,0	13,0	3,9	4,8	0,7	0,7	100,0	87,1
Jämtlands län	6,8	51,3	15,0	4,5	13,0	2,4	5,8	0,5	0,7	100,0	85,6
Västerbottens län	7,3	52,0	9,4	8,1	11,1	5,0	5,8	0,5	0,7	99,9	87,0
Norrbottnens län	11,4	60,6	5,4	4,7	10,3	2,6	3,5	0,3	1,1	99,9	87,4
Hela riket	6,2	45,2	7,7	7,2	22,4	4,1	5,0	1,2	1,0	100,0	86,8

Kommentar: Socialdemokraternas 45,2504 procent för hela riket har avrundats till 45,2. På grund av avrundningar summerar inte valresultatet i alla valkretsar till 100,0 procent.

Tabell 2.4 Partiernas regionala spridning vid valet 1994 (variationskoefficient, genomsnittsavvikelse, procent och variationsbredd)

parti	variations- koefficient	genomsnitts- avvikelse	valkrets- medeltal	procent i starkaste valkrets	procent i svagaste valkrets	variationsbredd i procentenheter
c	0,33	2,87	8,7	Gotland	Malmö kommun	2,0
kds	0,26	1,04	4,0	Jönköping	Jämtland	2,4
nyd	0,24	0,29	1,2	Malmö kommun	Norrbottnen	0,3
m	0,22	4,53	20,6	Sthlms län	Norrbottnen	10,3
v	0,21	1,26	6,0	Norrbottnen	Malmöhus södra	3,4
fp	0,20	1,30	6,6	Sthlms kommun	Kalmar	4,4
mp	0,13	0,66	5,0	Gotland	Norrbottnen	3,5
s	0,10	4,64	46,7	Norrbottnen	Sthlms kommun	34,8
						25,5

Kommentar: Genomsnittsavvikelsen visar det genomsnittliga avståndet från medeltalet för de 29 valkretsarna. Variationskoefficienten visar genomsnittsavvikelsen dividerad med medeltalet. Variationsbredden visar skillnaden i procentenheter mellan den starkaste och den svagaste valkretsen. För gruppen övriga partier var variationskoefficienten 0,39, genomsnittsavvikelsen 0,39 och variationsbredden 2,9 (starkaste valkrets Malmö kommun 3,3 procent och svagaste valkrets Gotland 0,4 procent).

Tabell 2.5 Resultat av riksdags-, landstings- och kommunfullmäktigevalen 1994 (procent)

parti	riksdags- valet	landstings- valet	kommun- fullmäktige- valet	differens riksdags- kommunfullmäktige- valen
v	6,2	6,1	6,0	+0,2
s	45,2	45,5	43,4	+1,8
c	7,7	9,4	10,1	-2,4
fp	7,2	7,4	6,9	+0,3
m	22,4	20,2	20,2	+2,2
kds	4,1	3,8	3,2	+0,9
mp	5,0	4,6	5,3	-0,3
nyd	1,2	1,0	1,1	+0,1
övriga	1,0	2,0	3,8	-2,8
summa procent	100,0	100,0	100,0	

Kommentar: Plustecken i den högra kolumnen innebär ett bättre resultat i riksdags- än i kommunfullmäktigevalet medan ett minustecken innebär det omvända. Resultaten är hämtade från *Allmänna valen 1994 (SOS)*, Statistiska centralbyrån, Stockholm. Avrundningar har gjorts för att få procentsumman för samtliga partier att bli 100,0 procent. I riksdagsvalet har socialdemokraternas resultat 45,2504 avrundats till 45,2 och i landstingsvalet har vänsterpartiets resultat 6,048 avrundats till 6,1 och kds resultat 3,740 till 3,8.

De två statsministerkandidaternas partier, moderaterna och socialdemokraterna, gjorde bättre ifrån sig i riksdagsvalet än i valet till kommunfullmäktige (+2,2 respektive +1,8 procentenheter). De partier som gjorde ett bättre resultat i kommunfullmäktigevalet än i riksdagsvalet var precis som 1991 centerpartiet (-2,4) och gruppen övriga partier (-2,8). Förklaringen i det senare fallet är naturligtvis de många lokala partier som endast ställer upp i kommunvalet. Det faktum att kds fick 4,1 procent i riksdagsvalet och endast 3,2 procent i kommunfullmäktigevalet (+0,9) indikerar att kds klarade sig kvar i riksdagen tack vare stödöster från »kyrkobroder fyra procent».

3 Valrörelsen

Valet 1994 föregicks av en traditionell valdebatt med inslag av nymodigheter. I gammal god ordning handlade diskussionen till stor del om ekonomi och fördelningspolitik samt om vilken regering som var bäst skickade att styra landet.

Till det specifika för 1994 års valrörelse hörde bl.a att den utspelade sig i skuggan av den kommande EU-folkomröstningen, att kvinnor och kvinnofrågor intog en framträdande position samt att den borgerliga regeringen och den socialdemokratiska oppositionen – tack vare socialdemokraternas klara ledning i opinionsmätningarna – i stor utsträckning kom att uppträda i ombytta roller. Statsminister Bildt i oppositionsrollen och oppositionsledare Carlsson i statsministerrollen fick sitt mest tydliga uttryck i statsministerns idoga – och så småningom lyckosamma – ansträngningar att få till stånd en direktsänd radio/TV-debatt med oppositionsledaren.

Valkampanjen dominerades alltså till stor del av ekonomisk politik och regeringsfrågan. Men även inom dessa traditionella områden bjöds det på nyheter. Valet och valrörelsen utspelade sig under en ekonomisk kris som bedömdes vara den värsta sedan 1930-talet. Den ekonomiska diskussionen handlade därför inte om vallöften och nya reformer. Tvärtom tävlades det i vilka sparförslag som var mest nödvändiga och mest effektiva. De två huvudalternativen var finansminister Wibbles Nathalieplan och den socialdemokratiska Perssonplanen. Stort utrymme ägnades också åt det socialdemokratiska sparförslaget om en karensdag för vård av sjukt barn. Förslaget fick utstå hård kritik från såväl vänsterpartiet och miljöpartiet som från många kvinnor inom de egna leden.

Nytt för 1994 års valrörelse var också att den sk marknaden hade synpunkter på hur den ekonomiska politiken borde skötas. Först ut var Skandiachefen Björn Wolrath som i början av juli meddelade att hans försäkringsbolag – på grund av oro för den växande statsskulden – hade inlett en köpbojkott mot svenska statsobligationer. Wolraths utspel bidrog till att driva upp de långa räntorna, och både räntenivån och näringslivets toppar blev därefter ett återkommande inslag i valdebatten. Ett exempel var de-

battartikeln »Låt oss få investera i Sverige» som cheferna för landets fyra största exportföretag publicerade i Dagens Nyheter sex dagar före valet.

Valrörelsediskussionen i regeringsfrågan innehöll också ett antal nyheter. I vanlig ordning handlade det först om huruvida det var socialdemokraterna eller de borgerliga partierna som hade de bästa förutsättningarna att handha ansvaret för landet. Men eftersom de sista veckornas opinionsmätningar indikerade att den borgerliga regeringen skulle tvingas avgå samtidigt som socialdemokraterna inte skulle få egen majoritet, kom också andra regeringsalternativ att diskuteras.

Carl Bildt myntade uttrycket »den rödgröna röran» som beskrivning på det läge som skulle uppstå om socialdemokraterna valde att stödja sin regering på vänsterpartiet och/eller miljöpartiet. Dessutom spekulerades det flitigt i huruvida Bengt Westerberg och folkpartiet var beredda att ingå i en blocköverskridande regering i händelse av en borgerlig valförlust. Först dagen efter valet fick väljarna klart besked om att folkpartiet var intresserat av en s/fp-regering. Ingvar Carlsson tackade dock nej och meddelade att han hade för avsikt att bilda en socialdemokratisk minoritetsregering.

* * *

I 1994 års valundersökning bad vi svarspersonerna att ge sin syn på valrörelsen. Vi var intresserade av vilka sakfrågor som väljarna tyckte var viktigast, hur partierna, journalisterna och opinionsinstituterna bedömdes ha skött sina uppgifter samt hur valrörelsen som helhet tog sig ut i väljarnas ögon. Resultaten av väljarnas betygssättningar redovisas i tabellerna 3.1–3.5.

Väljarnas bild av sakinnehållet i 1994 års valrörelse försökte vi fånga med en öppen intervjufråga om viktiga sakfrågor för partivalet (se tabell 3.1).

Tabell 3.1 Viktiga frågor för väljarnas partival 1979–1994. Andel väljare som på en öppen intervjufråga nämnde respektive sakfråga (procent)

Fråga: »Om Du tänker på valet i år. Är det någon eller några frågor som är/var viktiga för Dig när det gäller/gällde vilket parti Du tänker rösta/röstade på vid riksdagsvalet den 18 september?»

sakfråga	valår						förändring 1991–1994
	1979	1982	1985	1988	1991	1994	
syssetning	18	29	25	5	23	41	+18
ekonomi	9	14	14	8	20	30	+10
välfrärd/socialpolitik/sjukvård	4	12	19	15	22	21	- 1
miljö	6	7	22	46	25	20	- 5
EU-frågan	0	0	0	1	10	14	+ 4
familjepolitik/barnomsorg	8	8	17	16	18	13	- 5
pensioner/äldrevård	5	8	8	9	20	9	-11
skatter	17	8	20	19	18	9	- 9
utbildningsfrågor	6	3	3	2	4	6	+ 2
invandrar- och flyktingfrågor	0	0	1	2	8	5	- 3
vänster-högerideologi	5	2	7	3	4	4	± 0
energi/kärnkraft	26	2	1	3	3	2	- 1
jämställdhet	1	0	0	0	0	2	+ 2
utrikes/försvar/internationellt	1	4	6	4	3	2	- 1
religion/moral	2	1	1	1	3	1	- 2
bostadsfrågor	5	2	2	4	5	1	- 4
jordbruk/regionalpolitik	1	1	2	1	3	1	- 2
lag och ordning	1	1	0	1	3	1	- 2
andel väljare som nämnde minst en fråga	62	76	78	72	82	79	
antal intervjuade	2678	2640	2610	2299	2273	2256	

Tabell 3.2 *Valrörelseeffekter. Andel personer som blivit mer positiva respektive mer negativa till de olika partierna under 1994 års valrörelse (procent och balansmätt)*

Fråga: »Har Din inställning till partierna förändrats under årets valrörelse?»

parti	mer positiv	varken mer positiv eller mer negativ	mer negativ	summa procent	balansmätt	antal intervjuade
mp	42	45	13	100	+29	1013
v	38	51	11	100	+27	1011
s	31	50	19	100	+12	1031
c	12	67	21	100	-9	1010
fp	16	55	29	100	-13	1001
m	16	51	33	100	-17	1011
kds	12	56	32	100	-20	1006
nyd	3	35	62	100	-59	1008

Kommentar: Resultaten bygger på svaren från de personer som besvarade frågan i en postenkät direkt efter valet. Balansmättet visar andelen som blivit mer positiv till partiet under valrörelsen minus andelen som blivit mer negativ.

Tabell 3.3 *Valrörelseeffekter. Andel personer som fått ökat respektive minskat förtroende för politikerna, journalisterna och opinionsinstitutet under 1994 års valrörelse (procent)*

Fråga: »Har Ditt förtroende för följande grupper och institutioner förändrats under årets valrörelse?»

grupp/ institution	förtroendet har varken			summa procent	balansmätt	antal intervjuade
	förtroendet har ökat	ökat eller minskat	förtroendet har minskat			
opinionsinstitutet	10	68	22	100	-12	1031
politikerna	8	65	27	100	-19	1041
journalisterna	5	67	28	100	-23	1031

Kommentar: Resultaten bygger på svaren från de personer som besvarade frågan i en postenkät direkt efter valet. Balansmättet visar andelen som fått ökat förtroende för gruppen/institutionen under valrörelsen minus andelen som fått minskat förtroende.

Tabell 3.4 *Väljarnas bedömningar av vilka partier som gynnades respektive missgynnades i TV:s programutbud inför 1994 års val (procent och balansmått)*

Fråga: »Tycker Du att det samlade programutbudet i Sveriges Television (Kanal 1 och TV2) inför valet gynnade eller missgynnade något eller några av partierna?»

parti	varken gynnades eller missgynnades			summa procent	balansmått	antal intervjuade
	gynnades	missgynnades	missgynnades			
s	15	82	3	100	+12	910
mp	14	83	3	100	+11	889
m	12	85	3	100	+9	896
v	10	88	2	100	+8	891
fp	6	91	3	100	+3	889
c	2	93	5	100	-3	890
kds	3	85	12	100	-9	891
nyd	1	77	22	100	-21	895

Kommentar: Resultaten bygger på svaren från de personer som besvarade frågan i en enkät direkt efter valet. Balansmåttet visar andelen som tyckte att partiet gynnades i TV:s programutbud minus andelen som tyckte att partiet missgynnades.

Tabell 3.5 *Väljarnas bedömningar av 1985, 1988, 1991 och 1994 års valrörelser. Andel personer som instämde i respektive påstående (procent)*

Fråga: »Hur skulle Du vilja beteckna årets valrörelse? Kryssa för de beteckningar som stämmer bäst överens med Din uppfattning. Fler än en beteckning kan anges.»

valrörelsen 1985/1988/1991/1994	andel som instämde				förändring 1991-1994
	1985	1988	1991	1994	
... innehöll för mycket partikäbbel	66	66	51	61	+10
... var alltför koncentrerad på partiledarna	39	27	36	31	-5
... var intressant och spännande	13	10	22	18	-4
... var alltför konfliktfylld och aggressiv	36	26	13	16	+3
... svårbegriplig valdebatt i press, radio och TV	15	18	13	15	+2
... uppvisade klara skillnader mellan partierna	13	18	14	14	±0
... var saklig och informativ	3	3	6	5	-1

Kommentar: Resultaten bygger på svaren från 1066 personer 1985, 850 personer 1988, 979 personer 1991 och 839 personer 1994 som besvarade frågan i en postenkät direkt efter respektive val. Det genomsnittliga antalet svar (beteckningar) per person var 1,8 1985, 1,7 1988, 1,5 1991 och 1,6 1994.

Det råder ingen tvekan om att 1994 var ett ekonomival även i väljarnas ögon. Hela 41 respektive 30 procent nämnde sysselsättningen och ekonomin som viktiga frågor för partivalet. Det är de – näst miljöfrågans 46 procent 1988 och löntagarfondsfrågans 33 procent 1982 – högsta noteringarna för enskilda valfrågor sedan mätserien startade 1979. I turordningen 1994 följde sedan den sociala välfärden (21 procent) och miljöfrågan (20 procent).¹

EU-frågan placerade sig först på femte plats i 1994 års rangordning av centrala partivalsfrågor. Knappt två månader före folkomröstningen om svenskt EU-medlemskap var det endast 14 procent av väljarna som uppfattade EU som en viktig fråga för partivalet. Anmärkningsvärt är också att endast 2 procent av väljarna nämnde jämställdheten som en viktig fråga för valet av parti.

Skillnaderna mellan män och kvinnor och mellan olika åldersgrupper när det gäller uppfattningen om viktiga partivalsfrågor följer de mönster som vi känner igen från tidigare undersökningar. Män nämnde ekonomin betydligt oftare än kvinnor (37 procent mot 23) medan kvinnor oftare framhöll familjepolitiken (22 procent mot 6) och miljön (26 procent mot 15).

De största ålderskillnaderna noterades för frågorna om pensioner och äldreomsorg och för EU-frågan. Pensioner och äldreomsorg nämndes av 3 procent bland väljare under 30 år, av 7 procent i gruppen 31–60 år och av hela 23 procent bland väljare över 60 år. EU-frågan var däremot en ungdomsfråga och nämndes tre gånger oftare bland yngre än bland äldre väljare (18–30 år 21 procent, 31–60 år 13 procent, 61–80 år 7 procent).

Skillnaderna mellan de olika partiernas väljare bjöd inte på några större överraskningar. Sysselsättningen var den viktigaste frågan bland socialdemokraternas och vänsterpartiets väljare (53 respektive 48 procent) medan ekonomin dominerade bland folkpartiets, moderaternas och kristdemokratiske samhällspartiets väljare (50, 44 respektive 41 procent). Bland miljöpartiets men också bland centerpartiets väljare var miljöfrågan den klart viktigast frågan (71 respektive 42 procent).

EU-frågan nämndes i störst utsträckning bland vänsterpartiets och miljöpartiets väljare (34 respektive 32 procent) och minst ofta bland väljare som röstade på de i frågan splittrade partierna socialdemokraterna och kds (7 respektive 9 procent). EU-frågan nämndes dock aningen mer frekvent

¹ I 1994 års valundersökning var det hela 55 procent som nämnde ekonomin *eller* sysselsättningen som en viktig partivalsfråga, vilket är 9 procentenheter högre än miljöfrågans rekordnotering (46 procent) vid valet 1988.

bland de i frågan splittrade c-väljarna (19 procent) än bland de mer homogena m- och fp-väljarna (16 respektive 17 procent).

Värt att lägga märke till är vidare att frågan om flyktingar och invandrare var en betydligt viktigare partivalsfråga för ny demokratis drygt 1 procent väljare 1994 (36 procent) än för de nästan 7 procenten nyd-väljare 1991 (20 procent). Intressant är också att frågor om religion och moral var ett minst lika ovanligt svar bland de 4 procenten kds-väljare 1994 som bland de 7 procenten kds-väljare 1991 (14 respektive 16 procent). Religion och moral var ett mer vanligt svar bland kds-väljare före partiets inbrytning bland mer sekulariserade väljare och det därav följande inträdet i riksdagen (33 procent 1985 och 26 procent 1988).

Hur tyckte då väljarna att de olika partierna och andra centrala aktörer skötte sig under 1994 års valrörelse? Resultaten i tabell 3.2 visar att väljarna – som en effekt av valrörelsen – sa sig vara mer positiva till valets tre segrarpartier miljöpartiet (+29), vänsterpartiet (+27) och socialdemokraterna (+12). De övriga partierna och framförallt då ny demokrati (-59) tyckte väljarna sämre om efter 1994 års valrörelse. Vänsterpartiets och miljöpartiets väljare var mest nöjda med det egna partiets insatser under valrörelsen (+81 respektive +67) medan ny demokratis och centerpartiets väljare var de minst nöjda (+8 respektive +32).

I 1994 års valundersökning ingick för första gången en intervjufråga om hur väljarnas förtroende för politikerna, journalisterna och opinionsinstitutet förändrats under valrörelsen (se tabell 3.3). Resultaten visar att alla tre tappade i förtroende. Journalisterna (-23) och därefter politikerna (-19) förlorade mest medan opinionsinstitutet förlorade minst (-12).

I huvudsak tyckte väljarna att Sveriges Television varken gynnade eller missgynnade partierna i 1994 års valrörelse (se tabell 3.4). Väljarna tyckte att de partier som gick framåt i valet (s, mp, m och v) hade fått en något gynnsam behandling i TV:s programutbud medan i första hand kds och framförallt ny demokrati uppfattades ha fått en något ogynnsam behandling.

Väljarnas sammanfattande bild av 1994 års valrörelse är allt annat än positiv (se tabell 3.5). De vanligaste omdömena var att valrörelsen innehöll för mycket partikäbbel (61 procent) och var alltför koncentrerad till partiledarna (31 procent). Samtidigt tyckte endast 5 procent att valrörelsen var saklig och informativ.

En sammanvägning av resultaten i tabell 3.5 visar att 1994 års valrörelse fick ett något sämre genomsnittsbetyg än valrörelsen 1991. Båda de två 90-talsvalrörelserna har dock fått ett bättre betyg än 1988 och framförallt än 1985 års valrörelse.

4 Valdeltagande

Valdeltagandet i Sverige har som högst nått 91,8 procent. Det var 1976 då de borgerliga partierna för första gången under efterkrigstiden lyckades ta regeringsmakten från socialdemokraterna och Thorbjörn Fälldin introducerade kärnkraften som en ny politisk fråga. Sedan dess har valdeltagandet varit lägre, med 86,0 procent i miljövalet 1988 som bottennotering. Under 1990-talet har dock valdeltagandet ökat en aning i två val i rad, till 86,7 procent 1991 och 86,8 procent 1994.

Internationellt sett är 86,8 en hög siffra. Det är även en anständig siffra i Norden. I t ex det senaste norska stortingsvalet sjönk valdeltagandet från 83,2 procent 1989 till 75,8 procent 1993.¹

De individuella valdeltagandeförändringarna i det svenska valet 1994 gynnade socialdemokraterna. Bland mobiliserade väljare som satt hemma 1991 men röstade 1994 fick partiet något över hälften av rösterna medan endast 31 procent av de demobiliserade väljarna (röstade 1991 men skolkade 1994) var gamla socialdemokrater. Även vänsterpartiet och miljöpartiet vann röster på valdeltagandeförändringarna.

De partier som i första hand tappade röster på grund av att relativt många av deras gamla anhängare satt hemma 1994 var moderaterna och ny demokrati. Även folkpartiet gjorde vissa demobiliseringsförluster.

En hypotetisk fråga som alltid är intressant är vad som skulle ha hänt om alla röstkolkare hade röstat. Den traditionella föreställningen är att det främst skulle gynna socialdemokraterna.²

1 De norska valforskarna Bernt Aardal och Henry Valen (1995:46-68) visar att huvudorsakerna till valdeltagandefallet 1993 var dels frånvaron av en strid om regeringsmakten (de flesta väntade sig att arbeiderpartiet skulle sitta kvar även efter valet; EF-saken hade splittrat det borgerliga alternativet), dels valskolk bland väljare som var satta under korstryck mellan partisympati och EF-åsikt.

2 Frågan är svåranalyserad bl a därför att svarsbortfallet bland valskolkare är mycket högre än bland röstande intervjupersoner, 47 respektive 18 procent 1994. Frågan är i vad mån intervjuade röstkolkare är representativa för icke intervjuade röstkolkare.

Tabell 4.1 *Partival och individuella förändringar i valdeltagandet mellan 1991 och 1994*

	partival 1991 resp. 1994									summa procent	antal personer
	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd	övr		
demobiliserade väljare:											
röstade 1991, men ej 1994	2	31	7	11	26	4	4	14	1	100	134
mobiliserade väljare:											
röstade 1994, men ej 1991	12	53	7	4	8	3	10	2	1	100	179

Kommentar: Analysen omfattar enbart svarspersoner som var röstberättigade i riksdagsvalet både 1991 och 1994. Uppgifterna om valdeltagande har kontrollerats mot den officiella röstlängden. Analyserna omfattar, förutom intervjuade personer 1994, också ett antal svarspersoner från panelurvalet 1991–1994 som enbart intervjuades 1991.

Tabell 4.2 *Valskolkarnas partisympatier 1979–1994*

partisympatier	1979	1982	1985	1988	1991	1994
v	5	4	5	4	5	4
s	54	56	44	48	39	47
c	23	13	10	7	10	4
fp	8	5	18	11	6	5
m	8	17	16	15	18	18
kds	1	3	0	3	6	4
mp	–	1	6	11	6	12
nyd	–	–	–	–	10	3
övriga partier	1	1	1	1	–	3
summa procent	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	127	147	141	141	185	165
grad av olikhet med de röstandes partifördelning – summerad avvikelse från valresultatet	31,8	24,4	17,6	21,4	18,2	25,1

Kommentar: Valskolkarnas partisympatier har fastställts med hjälp av en serie frågor som gäller partipreferens och hur de skulle ha röstat om de hade röstat. Andelen intervjuade röstskolkare som inte angav någon form av partisympati var 16 procent 1979, 28 procent 1982, 22 procent 1985, 25 procent 1988, 21 procent 1991 och 22 procent 1994.

En analys av partisympatierna bland röstskolkare – en majoritet av våra intervjuade röstskolkare uppgav någon form av partipreferens – visar att det kan ligga någonting i tanken att socialdemokratin har en reserv bland valskolkarna. Vid fem av de senaste sex valen har socialdemokraterna varit nå-

got starkare bland icke-röstare än bland röstare. Skillnaden var tydligast 1979 och 1982; vid de senaste valen har den varit mindre.³

Miljöpartiet tycks också vara ett parti med extrapotential bland röstkolkare. Vid valet 1994 sympatiserade 12 procent av icke-röstarna med miljöpartiet. De partier som förefaller ha minst att hämta bland valskolkarna är m, c och fp. De uppvisar ofta ett svagare stöd bland icke-röstare än bland röstare.

³ En analys av icke-röstares socioekonomiska karaktäristika återfinns i Gilljam och Holmberg (1993:66–68) och i *Allmänna valen 1994, Del 3*.

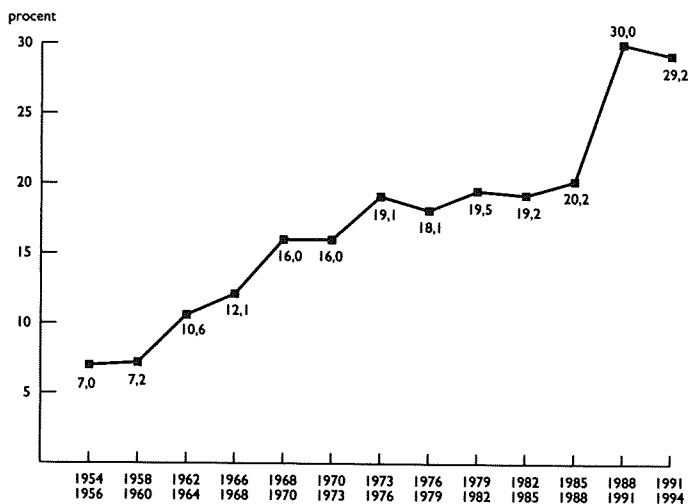
5 Partibyten

Partibytrandet slog inget rekord 1994. Men det var nära. Andelen väljare som bytte parti mellan valen 1991 och 1994 var 29,2 procent enligt valundersökningens resultat. Det är några tiondelar lägre än rekordet på 30,0 procent som sattes 1991. Vid tidigare riksdagsval har andelen partibytare varit klart lägre, kring 10 procent på 1950- och 1960-talen och kring 20 procent på 1970- och 1980-talen (se figur 5.1).

En partibytarandel på 29–30 procent är en hög siffra, både i jämförelse med tidigare svenska val och i ett internationellt perspektiv. Den svenska väljarkåren är inte längre en av västvärldens mest stabila.

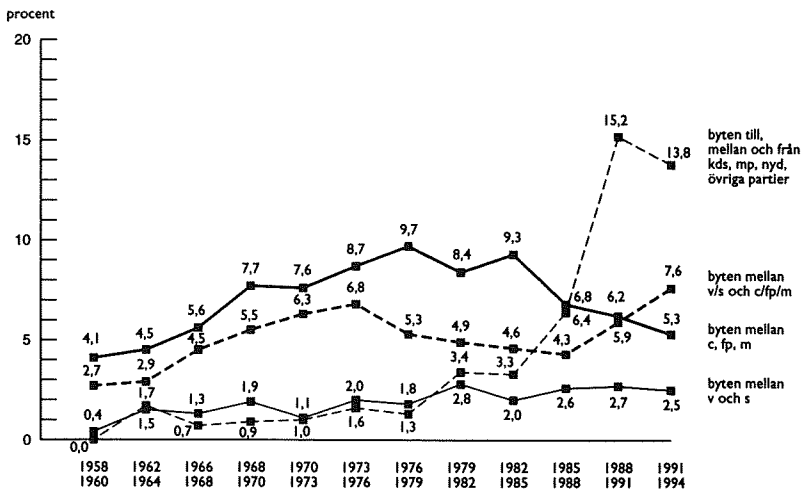
Bakom den nya svenska väljarrörligheten ligger de nya partierna (mp, nyd, kds). Det är partibyten mellan dessa nya partier och de gamla partierna (v, s, c, fp, m) som står för hela ökningen av partibytena under 1990-talet. Andelen väljare som 1994 bytte till eller ifrån de nya partierna var hela 13,8 procent. Det kan jämföras med andelen väljare som bytte inom

Figur 5.1 Andelen partibytare vid valen 1956–1994 (procent)

Kommentar: Procentbasen är vid varje mätillfälle definierad som antalet intervju personer som röstade i båda valen. Resultaten för valen 1954/56, 1958/60, 1962/64, 1966/68 och 1970/73 bygger helt på intervju personernas minnesuppgifter om hur de röstade i det tidigare valet. För övriga val bygger resultaten till hälften på minnesuppgifter från panelstudier.

Figur 5.2 Olika slag av partibyten vid valen 1960–1994 (procent)

Kommentar: Resultaten bygger på samma material som figur 5.1.

det gamla borgerliga blocket (c, fp, m), som endast var 5,3 procent; den lägsta siffran sedan början av 1960-talet (se figur 5.2). Inte heller byten mellan v och s var speciellt vanliga 1994 (2,5 procent). Högre andelar har noterats vid flera tidigare val (1991, 1988, 1982).

En typ av byten som dock slog rekord 1994 var byten över den gamla blockgränsen i svensk politik. Andelen väljare som bytte mellan v/s och c/fp/m var 7,6 procent 1994; nästan en hel procentenhet högre än det gamla rekordet på 6,8 procent från 1976. Blockgränsen har blivit något lättare att passera för väljarna.

Huvudorsaken till det framgår mycket tydligt av partibytermatriserna i tabellerna 5.1 och 5.2. Det var historiskt sett rekordstora andelar borgerliga väljare som bytte till socialdemokraterna 1994. Bland fp-väljare 1991 bytte hela 21 procent till s 1994. Bland c- och m-väljare var motsvarande andel 15 respektive 10 procent. Strömmarna åt andra hållet, från s till något borgerligt parti, var däremot små rännilar 1994, endast 1 procent vardera till de tre borgerliga partierna.

Tabell 5.1 Vart gick 1994 års väljare?

partival 1991	partival 1994										ej röst- ande 1994	summa procent	antal personer
	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd	övr	blankt			
v	71	21	0	0	0	0	4	0	0	1	3	100	71
s	4	88	1	1	1	0	1	0	0	1	3	100	786
c	1	15	66	3	4	0	7	1	0	1	2	100	168
fp	2	21	6	41	16	6	3	0	0	0	5	100	234
m	1	10	2	6	70	3	1	1	0	2	4	100	473
kds	2	12	14	6	13	43	5	1	0	4	0	100	111
mp	13	15	8	5	0	0	52	0	0	0	7	100	67
nyd	7	28	3	1	27	4	3	10	2	5	10	100	117
övriga partier	4	31	15	4	4	4	19	4	11	0	4	100	26
blankt	10	49	3	0	0	3	7	0	0	25	3	100	39
ej röstande 1991	7	30	5	3	6	2	5	1	0	1	40	100	257
ej röstberätti- gade 1994	10	36	7	7	14	3	9	0	1	2	11	100	205

Tabell 5.2 Varifrån kom 1994 års väljare?

partival 1991	partival 1994										ej röstande 1994
	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd	övr	blankt	
v	33	1	0	0	0	0	3	0	0	2	1
s	21	65	2	5	2	0	8	4	12	11	13
c	1	2	57	3	1	0	9	8	0	4	2
fp	3	5	8	55	8	14	6	0	0	2	6
m	2	4	6	17	70	17	3	24	0	22	9
kds	1	1	8	4	3	51	4	4	0	11	0
mp	6	1	2	2	0	0	30	0	0	0	2
nyd	5	3	2	0	7	5	3	44	25	13	6
övriga partier	1	1	2	1	0	1	4	4	38	0	0
blankt	3	2	0	0	0	1	3	0	0	22	0
ej röstande 1991	11	7	7	4	3	5	12	12	13	4	50
ej röstberättigade 1994	13	7	6	9	6	6	15	0	12	9	11
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal personer	153	1059	195	176	472	95	118	25	8	46	207

Kommentar: Resultaten bygger på uppgifter från 2554 intervjupersoner. Information om partivalet 1991 kommer för halva urvalet från minnesuppgifter insamlade 1994 och för andra halvan från paneldata insamlade 1991. Valdeltagandet har kontrollerats mot de officiella röstlängderna.

Socialdemokraterna fick också ta emot ett stort tillskott väljare från nydemokraterna; nästan en tredjedel av det kollapsande ny demokratis väljare gick till s, ungefär lika många bytte till moderaterna (27 procent). Resultatet är inte direkt överraskande med tanke på att nyds väljare 1991 kom från s och m i ungefär motsvarande proportioner. När utflykten till nyd var över återvändande de hem till sina gamla partier.

Partibyttena mellan v och s ledde däremot till en viss nettoförlust för socialdemokraterna. Vänsterpartiet gick alltså fram något på socialdemokraternas bekostnad. Vänsterpartiet vann också ovanligt många röster från borgerligt håll 1994. Här spelade EU-frågan en viktig roll. Miljöpartiet tappade röster åt vänster till v och s, men vann åt höger från de borgerliga partierna, främst från centern. Även här vet vi att EU-frågan spelade in.

Centerpartiets valförlust 1994 berodde i först hand på partibytten till socialdemokraterna och miljöpartiet. I byttena med de övriga borgerliga partierna gjorde centern nettovinst, framförallt i byttena med kds. Folkpartiets nedgång 1994 berodde däremot på ett allmänt ras på alla fronter. Partiet gjorde nettoförluster i byttena med samtliga andra partier (utom med nyd). Störst var förlusten till socialdemokraterna. Det var endast 41 procent av fps väljare från 1991 som förblev partiet troget 1994.

Kristdemokraternas närkontakt med 4 procentspärren (partiet fick 4,1 procent) orsakades i första hand av bytarförluster till centern och socialdemokraterna. Partibyttena med fp och m ledde däremot till vissa nettovinst för kds; här tror vi att taktikröstning från m- och fp-sympatisörer (kyrko- broder fyra procent) hjälpte kds.

Moderaternas lilla valframgång 1994 åstadkoms genom att bytarförlusterna till i första hand socialdemokraterna kompenseras av röstvinster från folkpartiet och nydemokraterna. Återströmmen av gamla moderater från nyd var mest betydelsefull (fyra gånger så stor som nettovinsten från fp) och räddade m från en valförlust 1994.

Den socioekonomiska sammansättningen på partibytarna bjuder inte på några nyheter 1994. Det är samma grupper som tidigare som är mest bytarbenägna. Det finns en stabilitet i rörligheten. Resultaten i tabell 5.3 dokumenterar den permanensen.

Ålder är den faktor som har det starkaste sambandet med partibyte. De yngsta väljarna byter mycket oftare parti (39 procent) än de äldsta väljarna (15 procent). Vanans makt och en starkare partiidentifikation bland äldre gör det svårt att byta parti. Kvinnor har en något större tendens att byta parti än män. Yrkesmässigt är tjänstemän mest bytarbenägna medan industriarbetare är mest partitrogna. Anställningssektor spelar ingen större roll.

Offentligt och privat anställda byter ungefär lika ofta parti. Detsamma gäller boende på landsbygd eller i staden. Partibyandet är lika vanligt på landet och i mindre tätorter som i storstäderna.

Tabell 5.3 *Partibytare mellan riksdagsvalen 1991–1994 efter socioekonomisk grupp-tillhörighet*

socioekonomisk grupp	andel partibytare	antal intervjuade
kön		
män	28	1 021
kvinnor	31	922
åldersgrupp		
22–30	39	362
31–40	38	373
41–50	28	399
51–60	26	324
61–70	23	275
71–80	15	210
yrkesgrupp		
industriarbetare	27	256
övriga arbetare	30	386
lägre tjänstemän	33	136
mellantjänstemän	30	447
högre tjänstemän	30	346
småföretagare	27	132
jordbrukare	18	66
studerande	39	82
anställningssektor		
offentlig	30	693
privat	29	1 108
utbildning		
låg	23	707
medel	36	428
hög	32	720
bostadsort		
ren landsbygd	29	322
mindre tätort	31	433
stad eller större tätort	28	841
Sthlm, Gbg, Malmö	31	258
samtliga	29	1 943

Kommentar: Resultaten omfattar enbart intervjupersoner som partiröstade både 1991 och 1994 i riksdagsvalen. De socioekonomiska indelningarna presenteras i Gilljam, Holmberg och Hedberg, *Valundersökning 1994. Teknisk rapport*.

Överhuvudtaget gäller att bortsett från ålder finns det inga starka samband mellan olika socioekonomiska faktorer och tendensen att byta parti.

Partibytrandet återfinns i alla grupper och i ungefär samma proportioner. Att byta parti är i huvudsak inte ett socialt betingat fenomen. Det är ett politiskt betingat fenomen.

6 Valrörelserörlighet

Valrörelsen är demokratins viktigaste mötesplats. Den skall vara vad Athens gamla torg aldrig var – en träffpunkt för det demokratiska samtalet, en plats där väljare och valda diskuterar samtidens problem i dialogens form. Verkligheten lever naturligtvis inte upp till idealet. Frågan är om dagens hektiska valrörelser med snabba partiutspel och uppskruvad mediebevakning närmar oss eller fjärrar oss från idealet. Så mycket är dock klart att väljarna försöker (eller tvingas) hänga med i det allt snabbare tempot. En indikator på det är att alltför många väljare väntar tills valrörelsen med att fatta sitt röstningsbeslut; de väljer parti när de kommer till torget, inte långt dessförinnan som förr i världen.

Resultaten i figur 6.1 visar att andelen väljare som bestämmer sitt parti under valrörelsen ökat mycket kraftigt i Sverige – från 18 procent vid valet 1964 till 51 och 49 procent vid valen 1991 och 1994. Andelen väljare som uppgav att de fattade sitt beslut först sista valveckan var hela 27 procent 1994.

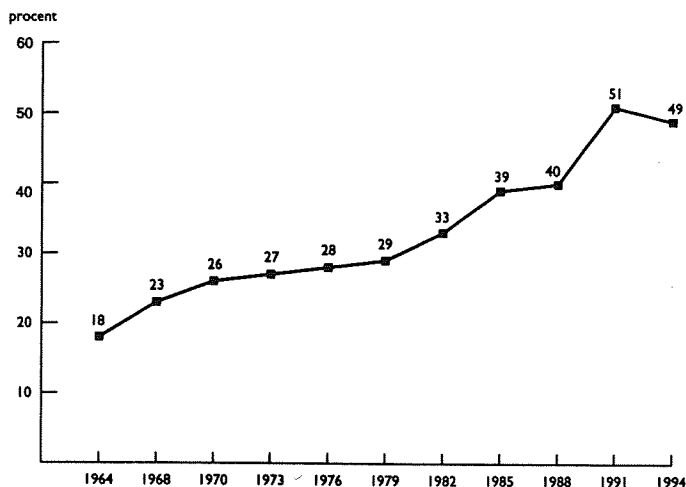
Valrörelserna har blivit viktigare. Ju fler människor som bestämmer sig sent desto viktigare blir valets avslutande veckor. En annan indikator på valrörelsernas ökade betydelse är att andelen väljare som byter parti under valsapurten blivit större (se figur 6.2). Tack vare att de svenska valundersökningarna ända sedan 1956 omfattat en panelstudie under valkampanjerna kan vi studera hur partirörligheten förändrats över tid.¹

På 1950- och 1960-talen var partibyten sällsynta under valrörelserna; endast 5–8 procent ändrade sitt parti under valsapurten. Sena partibyten har blivit mycket vanligare sedan dess. Vid valen 1991 och 1994 bytte 16,3 respektive 13,6 procent av väljarna parti under valrörelsen.

Det parti som förlorade mest på valrörelserörligheten 1994 var socialdemokraterna. Enligt våra beräkningar, som med all sannolikhet ligger i un-

¹ Beräkningen av andelen partibytare underskattar med säkerhet den sanna rörligheten med någon eller några procentenheter, bl a därför att våra förvalsintervjuer pågår under hela valrörelsen ända in på valdagen. Många av svarspersonerna kan därför ha hunnit byta parti innan de blev intervjuade.

Figur 6.1 *Andel väljare som uppgav att de bestämde sitt partival under valrörelsen (procent)*

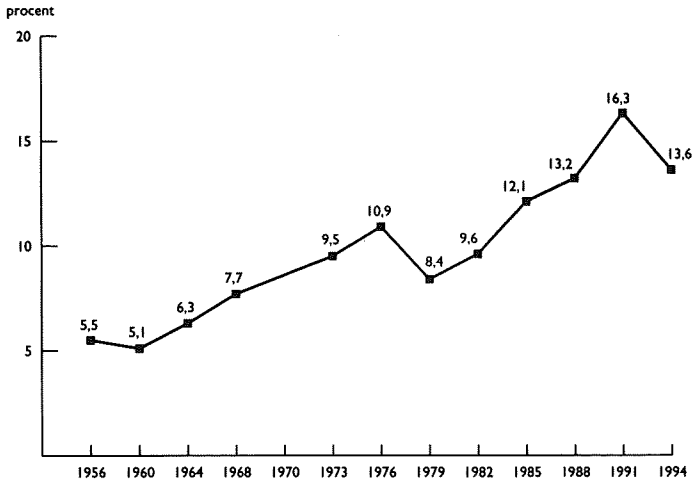
Kommentar: Intervjufrågan lyder: »När bestämde Du Dig för vilket parti Du skulle rösta på i år? Var det under sista veckan före valet eller tidigare under hösten eller sommaren eller visste Du sedan länge hur Du skulle rösta?» Svartspersoner som valde något av de två första svarsalternativen har klassificerats som att partivalet bestämdes under valrörelsen. Endast personer som rösta på något parti ingår i analysen. Antalet intervjupersoner var 2 133 år 1994.

derkant, tappade socialdemokraterna cirka 3 procentenheter under 1994 års valspurt. Större delen av förlusten gick till vänsterpartiet som var det parti som vann mest partibytarröster under 1994 års valrörelse.

Två andra partier som också gick tillbaka något på grund av partibytarförluster under 1994 års valrörelse var centern och folkpartiet. För folkpartiet var det tredje valet i rad som partiet gjorde förluster i valspurten. Man får gå tillbaka till 1985 för att hitta en valrörelse där folkpartiet gjorde röstvinster (Westerbergeffekten).

Moderaterna vann partibytare under 1994 års valrörelse, främst från s och fp. Hade det inte varit för partibytarförlusterna till kds (kyrkobroder 4 procent) hade m vunnit lika mycket som v under 1994 års valspurt. Miljö-

Figur 6.2 Partibyten under valrörelserna 1956–1994 (procent)

Kommentar: Resultaten bygger på paneldata – intervjuuppgifter före valen om bästa parti och enkäter efter valen om faktiskt partival. Antalet intervjupersoner som röstade och hade partisympati före valen (=procentbas) varierar mellan 554 år 1960 och 1 145 år 1988. Övriga valår var antalet intervjuade med partiuppgifter cirka 1 000. Vid valet 1970 genomfördes ingen panelstudie under valrörelsen.

partiet gjorde också, precis som 1991, vissa partibytarvinster under de sista veckorna av valrörelsen.²

Resultaten i tabell 6.1 visar att väljare som bestämmer sig sent och som byter parti under valrörelsen återfinns i alla sociala och politiska grupper, men vanligast är de bland unga människor, bland högutbildade, bland lägre tjänstemän och bland småföretagare. Ålderskillnaderna är speciellt dramatiska. Bland unga förstagångsväljare 1994 bestämde sig 72 procent för hur de skulle rösta under valrörelsen och 23 procent bytte parti. Motsvarande siffror bland de äldsta väljarna var 25 respektive 6 procent.

Landsbygd eller storstad spelar ingen roll för valrörelserörligheten, men kön har en viss betydelse. Kvinnor har en något större tendens att bestämma sig sent och att byta parti under valsprutan än män.

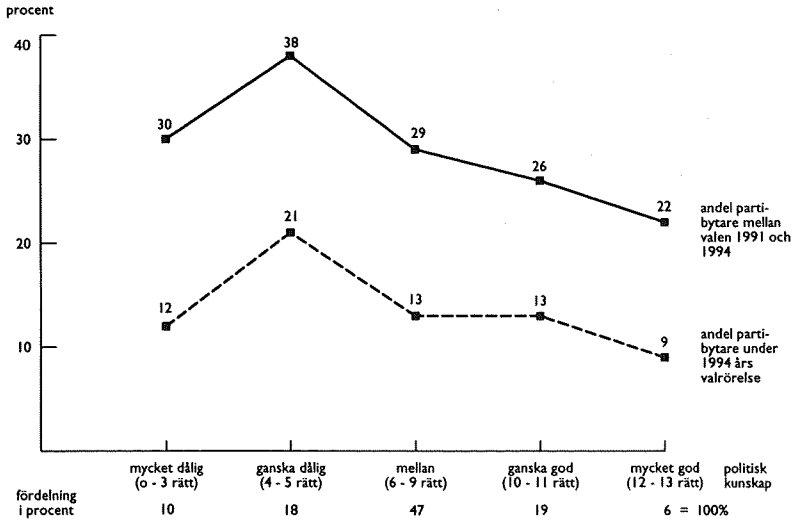
² Resultaten från de olika opinionsmätningstinstituterna visar på delvis olika trender för partierna under 1994 års valrörelse. Alla visar dock på en tillbakagång för socialdemokraterna och en framryckning för vänsterpartiet.

Tabell 6.1 Valfjare som bestämmer sig sent. Riksdagsvalet 1994 (procent)

	uppgger att de bestämt partivalet under valrörelsen	andel partitytare under valrörelsen
kön		
man	47	13
kvinna	51	15
åldersgrupp		
18-21	72	23
22-30	65	19
31-40	55	19
41-50	45	12
51-60	40	10
61-70	36	7
71-80	25	6
yrkesgrupp		
industriarbetare	38	12
övriga arbetare	49	14
lägre tjänstemän	49	18
mellantjänstemän	51	16
högre tjänstemän	50	8
småföretagare	47	19
jordbrukare	32	3
studerande	63	16
utbildning		
låg	37	9
medel	54	13
hög	56	17
bostadsort		
ren landsbygd	49	15
tätort	49	11
stad	48	14
storstad	51	14
politisk kunskap		
mycket god	41	9
ganska god	43	13
mellan	49	13
ganska dålig	57	21
mycket dålig	54	12
partival 1994		
v	66	41
s	36	5
c	57	9
fp	71	16
m	45	13
kds	65	44
mp	83	35
nyd	71	42
samtliga	49	14

Kommentar: Resultaten i kolumn ett visar svars personer som uppgivit att de bestämt sitt parti-val under »sista veckan» eller »tidigare under hösten och sommaren». Resultaten i kolumn två kommer från valundersökningens lilla valrörelsepanel (intervjuer före valet, enkät efter). Procentbasen är samtliga undersökningspersoner som uppgivit parti (bästa parti och faktiskt parti) vid de två mätillfällena.

Figur 6.3 Politisk kunskap och partibyte

Kommentar: Analysen när det gäller partibytet under 1994 års valrörelse bygger på cirka 1 000 personer som partiröstade 1994 och i förvalsstudien uppgav något parti som svar på en fråga om bästa parti eller hade en röstningsavsikt. Fjorton procent av dem röstade på ett annat parti än det de angav före valet. De politiska kunskapsmättet bygger på 13 frågor om person- och sakfrågekunskap.

Partimässigt var det de små partierna, speciellt mp, nyd och fp, som levde farligt 1994 i den meningen att mycket stora andelar av deras väljare uppgav att de bestämde sitt partival först under valspurten. För miljöpartiets del var andelen så hög som 83 procent. Socialdemokraternas motsvarande andel var endast 36 procent.

Sena partivalsbeslut skulle kunna ses som någonting positivt ur demokratisk synvinkel. Man väntar med att besluta sig till dess man har fått så mycket information som möjligt. Våra resultat visar tyvärr att verkligheten inte är så vacker. Det är inte de mest kunniga väljarna som har den största tendensen att bestämma sig sent och eventuellt byta parti.

Det är istället mer okunniga väljare som oftast bestämmer sitt partival sent och som byter parti under valspurten; ett oroande resultat, men inte

helt överraskande eftersom vi sett det tidigare i valundersökningarna och motsvarande resultat, fast ännu mer uttalat, återfinns i USA.³

Det oroande är att valkampanjer i första hand tycks få mindre kunniga väljare att byta parti eller kandidat. Det hade varit mer demokratiskt tilltalande om det varit tvärtom – att de mest kunniga stimulerats av valrörelserna att byta parti. Då hade det demokratiska torget fungerat som en plats för eftertänksamma beslut. Nu finns istället en fara att torgets larm och støj mest övertygar de mest fåkunniga.

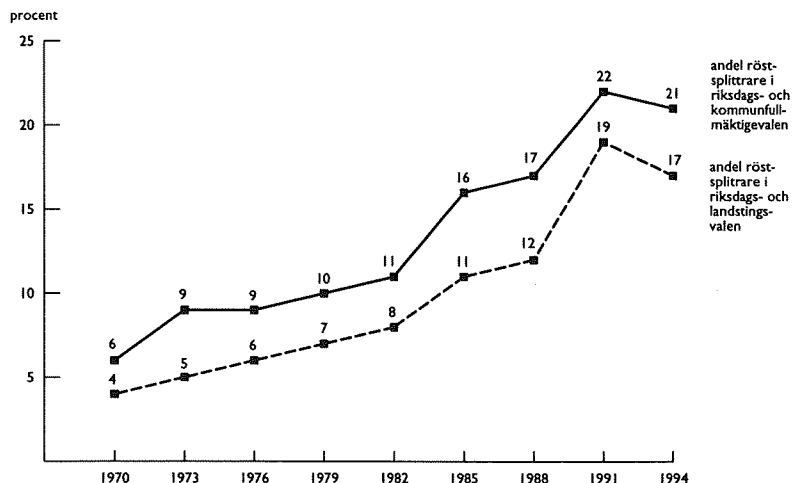
3 För en analys av kopplingen mellan politisk kunskap och valrörelserörlighet 1991, se Gilljam och Holmberg (1993: 79–80). Vårt kunskapsmått är brett och omfattar både person- och sakfrågekunskap. En komparativ studie av valrörelsebyten och politisk kunskap i Sverige och USA återfinns i Granberg and Holmberg (1988:183–189).

7 Röstsplitring

Samtidiga val på nationell, regional och lokal nivå tillhör inte vanligheterna i Europa. Det svenska systemet med val till tre olika politiska församlingar samtidigt är tämligen unikt. Det infördes 1970. Samhället fick färre valtillfällena, ekonomin mindre kostnader och väljarna fick en ny röstningsmöjlighet – att dela sina röster och därmed sända mer nyanserade signaler till politikerna. I början var väljarna väldigt dåliga på att utnyttja möjligheten att dela sina röster. Andelen röstsplitrare riks och kommunalt var endast 6 procent 1970.

Under 1970- och 1980-talen ökade tendensen att röstsplitrå långsamt. År 1979 röstsplitrade 10 procent mellan riksdags- och kommunvalen; 1988 var siffran 17 procent. Vid valen 1991 och 1994 hade andelen väljare

Figur 7.1 Röstsplitring vid valen 1970–1994 (procent)

Kommentar: Procentbasen är definierad som väljare som vid de olika valtillfällena deltog i både riksdags- och landstingsvalen respektive i riksdags- och kommunfullmäktigevalen.

som röstar på olika partier riks och kommunalt stigit till 22 respektive 21 procent.

Röstsplittring är fortfarande mer ovanligt än partibyte, men röstsplittringen har närmat sig. Och det är inte överraskande. Vi vet sedan tidigare att röstdelning och partibyte har ett klart samband. Rikspolitisk rörlighet hänger till viss del samman med röstdelning kommunalt. Vid valet 1994 var 40 procent av partibytarna också röstsplittrare. Det är inte enbart lokalpolitiska faktorer som ligger bakom röstdelning. Även rikspolitiska faktorer spelar en roll.

Röstsplittring är ett fenomen som mest berör de mindre partierna. Resultaten i tabell 7.1 visar att röstdelningen 1994 främst drabbade/gynnade fp, v, kds och mp (och nyd). En tredjedel till hälften av deras väljare i riksdagsvalet stödde något annat parti kommunalt.

Tabell 7.1 *Andel av partiernas väljare i riksdagsvalet som röstade med ett annat parti i kommunfullmäktigevalen 1991–1994 (procent)*

parti i riksdagen	andel som stödde något annat parti i kommunfullmäktigevalen								
	1970	1973	1976	1979	1982	1985	1988	1991	1994
v	20	14	20	17	26	32	30	24	35
s	2	5	4	5	5	11	12	13	13
c	5	13	13	12	15	14	14	17	14
fp	11	11	17	18	18	30	27	21	38
m	10	12	12	12	16	12	14	19	19
kds	–	–	–	–	–	–	15	34	45
mp	–	–	–	–	–	–	35	30	39
nyd	–	–	–	–	–	–	–	70	52
samtliga röstande	6	9	9	10	11	16	17	22	21

Kommentar: Intervjuade mp- och kds-väljare har varit för få för att särredovisas före 1988.

Socialdemokraterna, centern och moderaterna har alltid varit mindre berörda av röstsplittring; så ock 1994. Andelen s-, c- och m-väljare i riksdagsvalet som stödde något annat parti kommunalt var mindre än 20 procent.

Det officiella valresultatet visar att det i första hand var centerpartiet som tappade röster riks i jämförelse med kommunalvalet (7,7 procent i riksdagsvalet mot 10,1 kommunalt). De partier som främst vann fler röster riks än kommunalt var socialdemokraterna, moderaterna och kds.

En studie av röstsplittringsmatrisen mellan riksdags- och kommunalvalen visar att rikscaterns tapp i jämförelse med kommuncentern främst be-

rodde på röstdelningsförluster till riksmoderaterna, men också till rikssocialdemokraterna.

Rikskds något bättre resultat än kommunkds orsakades i första hand av ett inflöde av röster från kommunmoderaterna. Här kan vi på goda grunder misstänka att taktikröstning spelat en roll för att rädda rikskds kvar i riksdagen. Och det lyckades. Kds fick till slut 4,1 procent av rösterna i riksdagsvalet (mot endast 3,2 procent i kommunvalet och 3,7 procent i landstingsvalet).

8 Väljarna förklarar partival och partibyte

Varför inte fråga väljarna. Vem kan bättre ge besked än den som varit med? Frågan är bestickande och svaret kan tyckas självklart – om man lyssnar och litar på väljarna på valdagen borde valforskarna gör sammalunda i sina undersökningar. Och det görs naturligtvis. Om vi trodde att de flesta svars-personer ljög medvetet skulle surveybaserad väljarforskning inte vara den vetenskap den är idag. Vi litar på väljarna, men inom gränser. Vi vet att lögn-er förekommer likväl som minnesfel och rationaliseringar. Människors motiveringar överensstämmer inte alltid med de verkliga motiven. Känsliga beteenden kan alltid skönmålas och göras mer socialt acceptabla.

Medvetenheten om att människors självförståelse har sina begränsningar är en av de viktigaste orsakerna till att valforskarna inte helt baserar sina studier på väljarnas subjektiva förklaringar. Ostrukturerade öppna intervjufrågor måste kompletteras med strukturerade frågor om t ex åsikter, lojaliteter och bakgrund för att möjliggöra en mer fullständig analys.

I 1994 års valundersökning ingick inte en helt öppen fråga till samtliga svars-personer om varför man röstat som man gjort; en sådan fråga ställdes enbart till partibytarna. Istället valde vi att presentera samtliga svars-personer ett antal (av oss specificerade) partivalsskäl och be dem ange hur viktiga de var när de valde parti.¹ Resultaten från frågan visar alltså inte hur väljarna själva helt ostyrt förklarade sitt partival. Resultaten visar istället hur väljarna har reagerat på våra teoretiskt och erfarenhetsmässigt härledda förklaringar till partivalet (se tabell 8.1).

De åtta förklaringar/skäl som vi valde att ta med i frågan är de viktigaste som återfinns i valforskningslitteraturen – ideologi, sakfrågor, kompetens, partiledare, vaneröstning, partidentifikation, klassröstning och personröstning. Resultaten är mycket lika dem Mikael Gilljam fick när han analysera-

¹ Den strukturerade intervjufrågan om skäl till partivalet fanns också med i 1988 års valundersökning. Helt öppna frågor till samtliga svars-personer om partivalet har under senare år funnits med i 1988 och 1991 års valundersökningar. Den öppna frågan till partibytare om skälen bakom bytet har funnits med i alla valundersökningar sedan 1982; se Gilljam och Holmberg (1990:246–265) och Gilljam och Holmberg (1993:88–97).

Tabell 8.1 Väljarna förklarar sig. Andel väljare som 1994 på en sluten intervjufråga nämnde respektive skäl som ett av de absolut viktigaste för valet av parti (procent)

	partival											ålder						
	samliga	partival									kön		nyd	män	kvinnor	18-30	31-60	61-80
		v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd	män	kvinnor							
ett av de absolut viktigaste skälen för partivalet																		
partiet har en bra politisk ideologi	41	38	42	32	48	38	47	55	27	41	42	38	42	42	38	42	42	42
partiet har en bra politik i många av de frågor som debatterats under den senaste tiden	32	34	29	25	34	41	27	37	53	30	36	35	31	32	32	28	34	34
partiet har kompetenta personer som kan sköta landets politik	31	7	36	17	21	42	16	7	0	29	33	32	28	34	32	28	34	34
jag brukar alltid rösta på partiet	21	8	31	20	8	16	3	1	7	19	24	9	18	42	9	18	42	42
partiet har en bra partiledare	20	18	19	11	22	34	16	5	0	19	22	15	15	38	15	15	38	38
partiets politik brukar vara till fördel för den yrkesgrupp jag tillhör	18	15	24	17	8	12	2	2	0	18	17	15	16	23	15	16	23	23
jag känner mig som anhängare av partiet	16	6	21	18	10	12	15	7	7	15	18	7	14	31	7	14	31	31
partiet har bra riksdagskandidater på valsedeln i min valkrets	9	6	10	15	6	9	5	1	0	8	10	4	7	17	4	7	17	17
antal intervjuade	1 737	105	852	136	126	351	62	83	15	949	788	436	909	392	436	909	392	392

Kommentar: Intervjufrågan hade följande formulering: »Du säger att Du tänker rösta/röstade på (PARTI...) vid årets riksdagsval. Hur viktiga är/var följande skäl för Ditt val av parti?». Fyra svarsalternativ erbjöds: ett av de absolut viktigaste skälen, ganska viktigt skäl, inte särskilt viktigt skäl, inte alls viktigt skäl.

de samma fråga 1988. De flesta väljare ser sig själva som åsiktsröstare. »Politisk ideologi» (41 procent) och »frågor som debatterats under den senaste tiden» (32 procent) var de skäl som flest väljare ansåg var bland de absolut viktigaste för valet av parti. Kompetensfaktorn, »partiet har kompetenta personer som kan sköta landets politik», var också ett skäl som nämndes av många (31 procent), speciellt bland s- och m-väljare (36 respektive 42 procent).

Övriga skäl samlade färre personer. Gammal vana och partiledarfaktorn nämndes t ex av 20 procent av väljarna; i båda fallen klart mest bland äldre personer. Partimässigt nämndes vaneröstning oftast av s-väljare medan partiledarröstning (Carl Bildt) oftast nämndes av moderata väljare. Klassröstning, »partiets politik brukar vara till fördel för den yrkesgrupp jag tillhör», utpekades som ett av de absolut viktigaste skälen till partivalet av 18 procent; bland socialdemokrater och äldre väljare låg andelen något över genomsnittet, kring 23–24 procent.

Personröstning, »partiet har bra riksdagskandidater på valsedeln i min valkrets», var den minst använda förklaringen bland dem vi undersökte. Endast 9 procent av svarspersonerna tyckte att kandidaterna på valsedlarna var ett av de absolut viktigast skälet till valet av parti. Personfaktorn nämndes oftast av äldre väljare och av centerväljare. De yngsta väljarna och mp-väljare var de som fäste minst avseende vid kandidaterna.

Om vi får tro på väljarnas självanalys röstar alltså svenska väljare i första hand på ideologi, sakfrågor och kompetens, i andra hand av gammal vana, efter klasstillhörighet och på partiledaren och i sista hand på person. Resultatet är nog inte så dumt. Det överensstämmer mycket väl med den bild som brukar tecknas av svenska väljare i sentida valforskningsböcker.

Till skillnad från de stabila väljarna fick partitytarna en möjlighet att helt fritt tala om varför de bytt parti. Intervjufrågan löd: »I årets riksdagsval röstade Du på ... (parti). För tre år sedan, i riksdagsvalet 1991 röstade Du på ... (parti). Vad var det som fick Dig att rösta annorlunda i år jämfört med 1991?» De allra flesta partitytare besvarade frågan och angav ett eller flera skäl. Det var endast 4 procent av partitytarna som inte kunde eller ville svara.²

En majoritet av svaren handlade om sakfrågor och ideologi. Partiledarna, partiernas trovärdighet och regeringsfrågan var andra skäl som nämndes relativt ofta, liksom taktikröstning.

2 Intervjufrågan fanns endast med i eftervalsstudien. Antalet partitytare som fick frågan var 257. Nio av dem avgav inget svar och ingår inte i procentberäkningarna.

De sakfrågor som oftast angavs som partibytarskäl hade att göra med ekonomi/arbetslöshet (nämndes av 15 procent av partibytarna), välfärden (10 procent), miljön (7 procent) och EU (4 procent). Skatterna (2 procent), flyktingpolitiken (2 procent) och jämställdhet (0,4 procent) är exempel på frågor som också nämndes, men förhållandevis sällan.

Den ekonomiska krisens stora betydelse för socialdemokraternas röstvinster 1994 illustreras väl av att inte mindre än 31 procent av partibytarna från de borgerliga partierna till s hänvisade till ekonomin eller arbetslösheten. Välfärden och regeringsfrågan (behovet av en stark regering, en majoritetsregering) var andra ämnen som bytare till s nämnde relativt ofta.

EU-frågan som partibytarskäl nämndes enbart av väljare som bytt till v eller mp från något av de EU-positiva partierna.³ Bland dessa partibytare var dock EU ett mycket vanligt skäl (32 procent nämnde EU-frågan). EU-motståndet var en faktor som gav v och mp röstvinster 1994.

Som ofta i svenska val utväxlades många väljare mellan fp och m i valet 1994. Bytare från m till fp talade mest om en eventuellt kommande s/fp-koalition och att de ville ha en blocköverskridande regeringen med ett starkt folkparti (29 procent). Bytare åt andra hållet, från fp till m, nämnde också ofta fps närmande till s, men de var kritiska till en koalition (21 procent). Folkpartiets grad av närhet till socialdemokraterna förorsakade m a o både rösttapp och röstvinster 1994. Det skäl som bytare från fp till m oftast nämnde var dock inte s/fp-koalitionen utan Bengt Westerberg (36 procent). Trettiosex procent är en hög siffra, både jämfört med motsvarande resultat för andra partiledare 1994 och jämfört med partiledare i tidigare val.⁴

Ny demokratis kollaps 1994 kan till allra största delen förklaras av de inre stridigheterna i partiet och Ian Wachtmeisters avgång, åtminstone om vi får tro vad de flyktande nyd-väljarna själva säger. Nästan hälften av bytarna från nyd till s (40 procent) nämnde bråket i partiet som skäl för att de lämnat nyd. Bland bytare från nyd till m var det ännu fler som hänvisade till

3 Ett undantag finns. En partibytare från m till fp angav som skäl »att m driver EU för hårt».

4 Övriga partiledare fick enstaka omnämmanden 1994 (positivt eller negativt). Westerberg kritiserades av fem bytare från fp till m av totalt fjorton (=36 procent). Som jämförelse kan nämnas att andelen bytare från m till fp som hänvisade till partiledarfaktorn 1985 var 39 procent. Slutsatsen att 1985 års positiva Westerbergeffekt förbyttes i en negativ Westerbergeffekt 1994 vill vi dock vara försiktiga med. Dels därför att antalet svars personer är mycket begränsat, dels därför att en analys av partiledareffekter byggd på väljarnas sympatier för partiledarna inte visar på någon negativ Westerbergeffekt.

»strulet, tramset» i partiet (50 procent); många nämnde också explicit Wachtmeisters avgång (29 procent).

Partitytarnas förklaringar när det gäller den överraskande stora gruppen bytare från m till kds bekräftar med emfas vad vi funnit i många tidigare analyser – kds stöddes av taktikröstande moderater 1994. Nästan samtliga intervjuade partitytare från m till kds 1994 uppgav att de röstat på kds för att rädda kvar partiet i riksdagen (83 procent, fem intervju personer av sex).

Den sammanfattande bild av vad som påverkade väljarnas partival 1994 som ges av väljarna själva överensstämmer i mycket hög grad med vad vi kommit fram till med hjälp av andra analysmetoder. Ekonomin och arbetslösheten var de avgörande frågorna, kompletterade av välfärden, regeringsfrågan, miljön och EU. 1994 års val blev i ovanligt hög grad ett ekonomival, därom är både väljarna och vi valforskare överens.

9 Partiprofiler

Partier som förlorar val brukar skylla på att deras budskap inte nådde fram till väljarna. Någon sanning rymms väl understundom i förklaringen. Partiernas profiler är inte kända av alla väljare, långt därifrån. Vid valen 1988 och 1991 sjönk väljarnas kännedom om vad partierna »lade särskild tonvikt vid inför årets val» mot rekordlåga nivåer. Andelen väljare som i genomsnitt kunde ange någon profilfråga för de fem gamla partierna var t ex endast 50 procent vid valet 1991; en nedgång från 60-procentsnivån vid valen 1982 och 1985.

Tabell 9.1 *Partiprofilernas skärpa vid valen 1982–1994. Andel intervjupersoner som nämnde minst en valfråga för de olika partierna (procent)*

Fråga: »Inför årets val tog partierna upp olika saker som de tyckte var viktiga. (För varje parti): Kan Du säga vilka saker som (. . . PARTI) lade särskild tonvikt vid inför årets val?»

parti	1982	1985	1988	1991	1994
v	48	58	47	25	52
s	88	64	59	60	83
c	58	46	54	42	47
fp	45	62	59	54	46
m	68	70	54	67	66
kds	–	29	–	58	49
mp	–	–	80	52	71
nyd	–	–	–	59	38
genomsnitt för de fem gamla partierna	61	60	54	50	59
genomsnitt för åtta partier	–	–	–	52	57

Kommentar: Resultaten bygger enbart på valundersökningarnas eftervalsstudier.

Resultaten i tabell 9.1 visar att partiernas valbudskap i genomsnitt var något mer välkända 1994 än 1991. Skärpan i partiprofilerna hade förbättrats. Det gäller speciellt för socialdemokraterna men också för vänsterpartiet och miljöpartiet. Några av de borgerliga partierna kan dock med visst fog

Tabell 9.2 Partiprofilernas innehåll vid valen 1991 och 1994 (procent)

	v		s		c		fp		m		kds		mp		nyd	
	91	94	91	94	91	94	91	94	91	94	91	94	91	94	91	94
skatter	5	4	3	8	5	1	6	1	24	11	1	0	0	1	21	1
ekonomi	1	9	7	36	2	10	13	15	23	42	1	6	0	4	9	6
sysselsättning	10	26	43	70	2	11	4	15	6	24	1	6	0	6	2	2
vänster-högerideologi	7	6	3	3	0	0	4	1	13	7	1	1	0	1	18	2
välstånd/sjukvård	2	10	10	13	2	1	11	9	3	2	3	3	0	1	2	1
pensioner/äldreomsorg	1	1	6	2	3	0	11	0	2	0	3	1	0	0	0	0
familjepolitik	2	6	5	7	11	1	15	9	3	1	39	34	0	3	1	1
jordbruk/regionalpolitik	0	0	0	0	6	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
energi/kärnkraft	0	1	0	0	5	5	0	0	0	0	0	0	0	4	6	0
miljö	3	5	1	1	19	30	0	0	0	0	1	0	48	57	1	0
religion/moral	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	21	9	0	0	3	0
utrikes/forsvar/inter- nationellt	1	1	1	0	0	0	2	0	1	1	0	2	0	0	2	1
EU	3	13	4	2	5	4	3	1	23	12	1	0	6	17	2	0
flyktningar/invandring	0	1	0	0	0	0	10	3	0	0	0	2	0	0	9	29
jämställdhet	0	4	1	2	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0

Kommentar: Analysen bygger på samma material som i tabell 9.1. Resultaten visar andelen av samtliga intervju personer som för respektive parti och år nämnde de angivna sakfrågorna som någonting som partiet lade särskild tonvikt vid inför valet. Analysen omfattar endast frågor som nämnades av minst tre procent av svarspersonerna för något parti.

skylla valförlusten på att de inte nådde ut med sin profil. Färre väljare kunde exempelvis ange folkpartiets och kds tonviktsfrågor 1994 än 1991.

Socialdemokraterna var det parti som lyckades bäst med att få ut sitt budskap vid valet 1994. Cirka 80 procent av väljarna kunde ange något som s satsade på. Två frågor dominerade mycket starkt, sysselsättningen och ekonomin (se tabell 9.2). Sysselsättningen var också den klart mest nämnda profilfrågan för vänsterpartiet.

Bilden var mer splittrad för de borgerliga partierna. Ekonomin nämndes oftast för moderaterna, miljön för centern och familjepolitiken för kds medan folkpartiet inte hade någon klar enskild profilfråga. Ny demokratis mest kända budskap 1991 var det nyliberalt inspirerade systemskiftet (lägre skatter, mindre offentlig sektor, satsa på företagsamheten). Vid valet 1994 var däremot flyktingfrågan den klart dominerande profilen för nyd. Nästan en tredjedel (29 procent) av väljarna uppfattade flyktingpolitiken som en profilfråga för nydemokraterna. Motsvarande andel var endast 9 procent 1991.

EU-frågans förhållandevis svaga ställning folkomröstningsåret 1994 är värd att lägga märke till. Andelen väljare som uppfattade EU som en profilfråga för m var t.ex. endast 12 procent. Motsvarande andel var ännu lägre för s, endast 2 procent. Andelarna hade dessutom minskat jämfört med 1991, från 23 till 12 procent för moderaterna och från 4 till 2 procent för socialdemokraterna. De enda partier som kunde uppvisa en förstärkt EU-profil mellan 1991 och 1994 var vänsterpartiet och miljöpartiet. Andelen väljare som uppfattade EU som en tonviktsfråga för v ökade från 3 till 13 procent mellan 1991 och 1994. Motsvarande siffra för mp ökade från 6 till 17 procent.

Resultaten i tabell 9.3 visar hur väljarna betygsatte det de såg av partiernas politik i olika sakfrågor. Intervjupersonerna fick ta del av en lista med olika sakområden och tillfrågades för varje område helt öppet vilket eller vilka partier som har en bra respektive dålig politik. Sakfrågor där ett partis politik bedöms som bra av många väljare och kritiserats av få är en positiv profilfråga för partiet medan sakfrågor där många personer är kritiska och få är positiva är negativa profilfrågor.

Socialdemokraternas mest positiva profilfrågor 1994 var som så ofta tidigare sysselsättning och social trygghet. En ny klart positiv fråga för s var jämställdhet mellan män och kvinnor; en så hög andel som 36 procent av

Tabell 9.3 *Väljarna bedömer partiernas politik inom olika sakområden 1994 (procent och balansmått)*

	andel av samtliga svarspersoner som angav att respektive parti har en bra eller dålig politik inom de olika sakområdena																				
	v			s			c			fp			m			kds			mp		
	Bra	Dålig	Diff	Bra	Dålig	Diff	Bra	Dålig	Diff	Bra	Dålig	Diff	Bra	Dålig	Diff	Bra	Dålig	Diff	Bra	Dålig	Diff
sysselsättning	7	7	± 0	38	6	+32	5	4	+1	7	4	+3	16	21	-5	2	6	-4	2	6	-4
miljö	9	3	+6	7	8	-1	33	3	+30	3	5	-2	3	25	-22	1	3	-2	61	2	+59
skatter	6	13	-7	32	18	+14	5	4	+1	11	5	+6	27	30	-3	3	3	± 0	1	5	-4
svensk ekonomi	3	15	-12	30	11	+19	7	5	+2	11	7	+4	26	20	+6	3	6	-3	2	9	-7
energi/kärnkraft	6	7	-1	15	8	+7	28	14	+14	7	5	+2	17	19	-2	1	3	-2	19	13	+6
utrikespolitik	2	12	-10	21	4	+17	4	3	+1	8	3	+5	24	8	+16	3	3	± 0	1	6	-5
social trygghet	14	3	+11	58	4	+54	7	5	+2	25	7	+18	6	44	-38	8	5	+3	2	2	± 0
barnomsorg	9	4	+5	31	8	+23	5	4	+1	22	5	+17	8	23	-15	13	8	+5	2	2	± 0
EU	12	18	-6	21	11	+10	8	11	+3	12	9	+3	29	15	+14	5	6	-1	12	18	-6
flyktingfrågor	6	4	+2	17	6	+11	5	4	+1	18	10	+8	12	9	+3	6	4	+2	3	2	+1
lag och ordning	2	5	-3	13	11	+2	4	2	+2	7	2	+5	40	7	+33	3	2	+1	0	2	-2
jämställdhet	11	2	+9	36	2	+34	4	4	+0	23	3	+20	4	18	-14	10	2	+8	4	1	+3
skol- och utbildningsfrågor	6	5	+1	30	8	+22	5	4	+1	13	4	+9	19	21	-2	4	4	± 0	1	2	-1
genomsnitt	7	8	-1	27	8	+19	9	5	+4	13	5	+8	18	20	-2	5	4	+1	8	5	+3

Tabell 9.3 forts.

andel av partiernas egna väljare som angav att det egna partiet har en bra eller dålig politik inom de olika sakområdena

	v		s		c		fp		m		kds		mp									
	Bra	Dåll	Bra	Dåll	Bra	Dåll	Bra	Dåll	Bra	Dåll	Bra	Dåll	Bra	Dåll								
sysselsättning	39	0	+39	63	0	+63	25	0	+25	30	1	+29	49	1	+48	10	1	+9	18	2	+16	
miljö	45	1	+44	12	4	+8	72	0	+72	10	1	+9	10	10	0	± 0	10	3	+7	94	0	+94
skatter	40	1	+39	55	3	+52	23	1	+22	50	0	+50	80	2	+78	23	1	+22	14	1	+13	
svensk ekonomi	26	1	+25	52	1	+51	29	1	+28	45	1	+44	71	1	+70	23	1	+22	17	8	+9	
energi/kärnkraft	35	4	+31	23	5	+18	70	3	+67	25	3	+22	46	5	+41	6	1	+5	60	6	+54	
utrikespolitik	13	3	+10	30	1	+29	11	1	+10	25	1	+24	55	1	+54	9	1	+8	9	1	+8	
social trygghet	65	1	+64	80	0	+80	35	1	+34	71	1	+70	23	13	+10	41	0	+41	14	1	+13	
barnomsorg	51	3	+48	48	2	+46	28	0	+28	54	1	+53	25	4	+21	62	0	+62	10	0	+10	
EU	51	4	+47	19	9	+10	21	7	+14	39	2	+37	70	2	+68	16	6	+10	52	4	+48	
flyktfrågor	29	1	+28	24	4	+20	11	3	+8	54	3	+51	31	3	+28	29	0	+29	11	3	+8	
lag och ordning	8	0	+8	21	5	+16	9	1	+8	19	1	+18	69	1	+68	15	1	+14	3	0	+3	
jämställdhet	42	0	+42	50	1	+49	22	1	+21	64	0	+64	9	7	+2	14	0	+14	23	0	+23	
skol- och utbildningsfrågor	33	1	+32	49	1	+48	21	1	+20	40	1	+39	51	2	+49	28	3	+25	8	0	+8	
genomsnitt	37	2	+35	40	3	+37	29	2	+27	40	1	+39	45	4	+41	22	1	+21	26	2	+24	

väljarna nämnde s som ett parti med en bra jämställdhetspolitik.¹ Motsvarande siffra för sysselsättningspolitiken var inte mycket högre, 38 procent. Andelen väljare som angav socialdemokraternas ekonomiska politik som bra var 30 procent, upp från 25 procent 1991.

Moderaternas klart mest positiva fråga 1994 var lag och ordning. Andra positiva profilfrågor för m var EU och utrikespolitiken, medan skatterna och ekonomin visserligen möttes med relativt många positiva omdömen men också mycket kritik. Andelen positiva omdömen om moderaternas ekonomiska politik sjönk från 33 procent 1991 till 26 procent 1994. Moderaternas svaga frågor 1994, med klart mer negativa än positiva omdömen, var som tidigare miljön och den sociala tryggheten, men också barnomsorgen och jämställdheten.²

Centerpartiet och miljöpartiet konkurrerar genom att båda har miljön och kärnkraften som positiva profilfrågor. Centern har en något starkare ställning än mp vad gäller kärnkraften medan miljöpartiet har en bredare positiv förankring än c när det gäller miljön. Centerpartiets (liksom miljöpartiets) positiva miljöprofil har förstärkts något sedan 1991.

Folkpartiets positiva profilfrågor är delvis desamma som socialdemokraternas (social omsorg, jämställdhet, barnomsorg). I jämförelse med s är dock folkpartiets profil i sysselsättningsfrågan klart mindre positiv. Man kan också lägga märke till den svaga negativa övervikten i bedömningen av folkpartiets miljöpolitik. I tidigare valundersökningar har det alltid varit en svag positiv övervikt.³

Svarspersonernas bedömning av det egna partiets sakfrågepolitik gör det möjligt att analysera vilka frågor som kan ha betytt mest när väljarna valde

1 Frågan om jämställdheten har funnits med i en tidigare valundersökning (1979) och då angavs socialdemokraternas politik som bra av 21 procent mot 5 procent som utpekade den som dålig (Holmberg 1981:104). I 1994 års valundersökning angav 36 procent av väljarna s som ett parti med en bra jämställdhetspolitik mot endast 2 procent som tyckte s hade en dålig politik. Jämfört med 1979 har socialdemokraterna alltså fått en klart förstärkt positiv profil i jämställdhetsfrågor.

2 Skol- och utbildningsfrågor är ett exempel på ett sakfrågeområde där moderaterna tidigare haft en klart positiv profil (32 procent bra politik mot 11 procent dålig vid valet 1979) som förbytts i negativ riktning (19 procent bra politik mot 21 procent dålig) 1994.

3 Resultaten för ny detaljredovisas inte i tabell 9.3, eftersom mycket få väljare nämnde nyd överhuvudtaget. Det enda område där nyd uppmärksammades av många svarspersoner var flyktningpolitiken (11 procent bra politik mot 31 procent dålig). Jämfört med 1991 (13 procent bra politik mot 20 procent dålig) innebär det att kritiken vuxit mot nydemokraternas flyktningpolitik.

parti. Ju fler väljare som nämner en fråga som positiv för det egna partiet desto större sannolikhet att frågan påverkat väljarnas partival.

Analyserade på detta sätt visar resultaten att de frågor som fungerade bäst som röstmagneter för socialdemokraterna var den sociala tryggheten och sysselsättningen medan miljön och EU fungerade sämst. För moderaterna var skatterna den bästa röstvinnarfrågan och miljön och jämställdheten de sämsta. Folkpartiets två bästa röstvärvarfrågor var den sociala tryggheten och jämställdheten. Motsvarande bästa röstvinnarfrågor för c var miljön och kärnkraften, för v den sociala tryggheten, för mp mycket klart miljön och för kds barnomsorg.

Resultaten känns igen från tidigare val. Partiernas starka och svaga frågor förändras inte över en natt; inte heller väljarnas röstande. Politiken inrymmer en tröghet – manifesterad i partiernas politik, i valdebatternas dagordning, i väljarnas beteende – som gör valprocessen igenkännlig och till viss del också förutsägbar. Invanda partiprofiler förändras blott långsamt.

10 Partiernas positioner

I samband med löntagarfondsstriden i början av 1980-talet upplevde väljarna att det fanns klara skillnader mellan partierna längs vänster-högerdimensionen. Under perioden fram till valet 1991 uppfattades dock skillnaderna mellan vänster och höger som allt mindre samtidigt som partisystemet blev trängre genom tillökningen i form av det nyvitaliserade kds och nykomlingarna miljöpartiet och ny demokrati. Avståndet mellan socialdemokraterna och moderaterna minskade under perioden 1982–1991 med en hel enhet på den elvagrada skala från 0 till 10 som vi använder för att mäta väljarnas uppfattningar av partiernas positioner längs vänster-höger-skalan (från 6,2 1982 till 5,2 1991).

Men utvecklingen mot större konsensus har inte fortsatt. Vid valet 1994 uppfattade väljarna återigen större vänster-högeravstånd mellan partierna. Mellan valet 1991 och 1994 förflyttades miljöpartiet, socialdemokraterna och vänsterpartiet åt vänster i väljarnas ögon (-0,4, -0,3 respektive -0,1 enheter) medan tre av de fyra borgerliga regeringspartierna förflyttades aningen åt höger (centerpartiet, kds och moderaterna alla +0,1). Avståndet mellan socialdemokraterna och moderaterna ökade därigenom från 5,2 enheter 1991 till 5,5 enheter 1994. Väljarnas uppfattningar av partiernas placeringar längs vänster-högerekalan vid valen 1979–1994 åskådliggörs i figur 10.1.

Folkpartiet och ny demokrati är de enda partier som bryter mot det generella mönstret av tilltagande vänster-högerpolarisering mellan 1991 och 1994. Folkpartiets vänsterförskjutning i väljarnas ögon från 6,5 1991 till 5,8 1994 (-0,7 enheter) innebär att partiet nu befinner sig längre till vänster än någon gång tidigare under mätperioden. Ny demokratis vänsterförflyttning är mindre men ändå klart urskiljbar (-0,4 enheter).

Under valrörelsen dryftades det huruvida miljöpartiet hade tagit plats till *vänster* om socialdemokraterna så som är fallet i t ex Tyskland. Enligt väljarna har miljöpartiet tagit ett klart steg åt vänster vid varje val sedan 1982, och 1994 års val var därvidlag inget undantag. Förflyttningen åt vänster mellan 1991 och 1994 var till och med något större än tidigare (-0,4 enheter) men den räckte ändå inte ända fram. Vänster-högeravståndet mellan

miljöpartiet och socialdemokraterna har krympt från hela 2,2 enheter 1982 till endast 0,7 enheter 1994. I väljarnas ögon har miljöpartiet därigenom förvandlats från ett mittenparti (5,0 1982) till ett vänsterparti (3,9 1994). Ordningen med socialdemokraterna till vänster om miljöpartiet består dock fortfarande.

En nyhet i 1994 års valundersökning var att vi bad svarspersonerna att placera ut partierna längs ytterligare fyra skalor. De fyra skalorna handlade om inställningen till ett svenskt EU-medlemskap, synen på flyktingmottagningen, graden av »grön» politik samt inställningen till jämställdhet mellan kvinnor och män. Väljarnas uppfattningar av partiernas positioner längs de olika skalorna presenteras i figur 10.2.¹

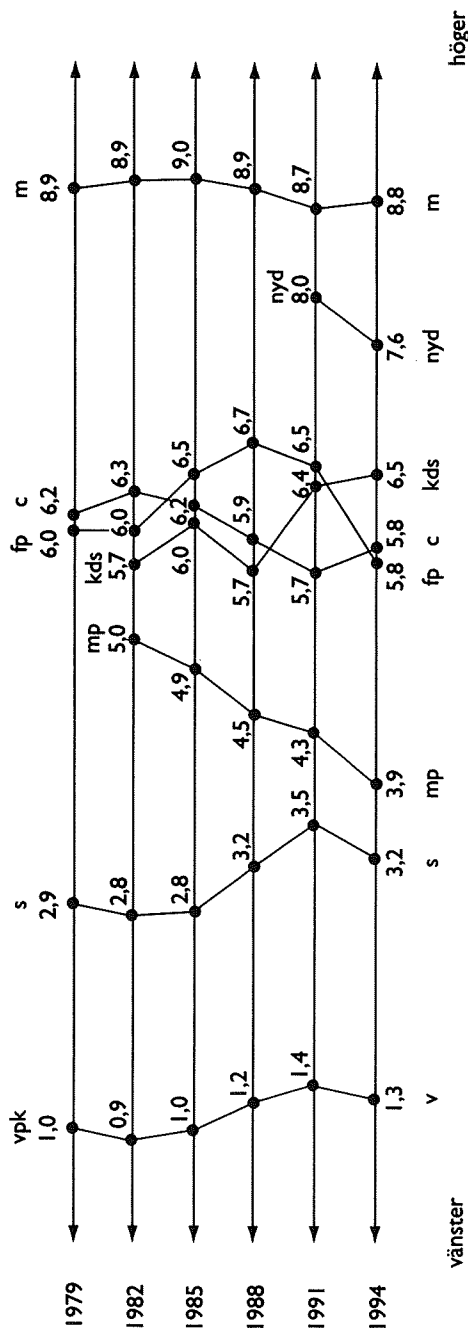
Det är uppenbart att väljarna upplever olika partikonflikter längs de olika dimensionerna. Samtliga partier utom centerpartiet och kds intar minst en flankposition på någon av de fem skalorna: Ny demokrati uppfattas ha den klart mest restriktiva flyktingpolitiken, befinna sig längst åt det icke gröna hållet och vara minst intresserat av jämställdhet. Miljöpartiet är i väljarnas ögon mest grönt och mest negativt till EU-medlemskap medan moderaterna står längst till höger och är mest positivt till EU-medlemskap. Övriga flankpositioner innehas av vänsterpartiet som befinner sig längst till vänster på vänster-högerskalan, av folkpartiet som uppfattas ha den mest generösa flyktingpolitiken och av socialdemokraterna som är det parti som enligt väljarna lägger störst vikt vid jämställdhet mellan kvinnor och män.

Enigheten om partiernas placeringar längs de olika skalorna var i flertalet fall relativt stor. Klart störst var enigheten om moderaternas placering som det överlägset mest EU-positiva partiet (standardavvikelse 1,2). Svårast var det att placera ut ny demokrati, kds och vänsterpartiet (genomsnittlig standardavvikelse för de fem skalorna 2,1, 1,9 respektive 1,9). Väljarna var mest överens om partiernas placeringar längs vänster-högerskalan och den gröna skalan (genomsnittlig standardavvikelse för åtta partier 1,6 respektive 1,8) och minst överens om partiplaceringarna längs jämställdhetsskalan (1,9).

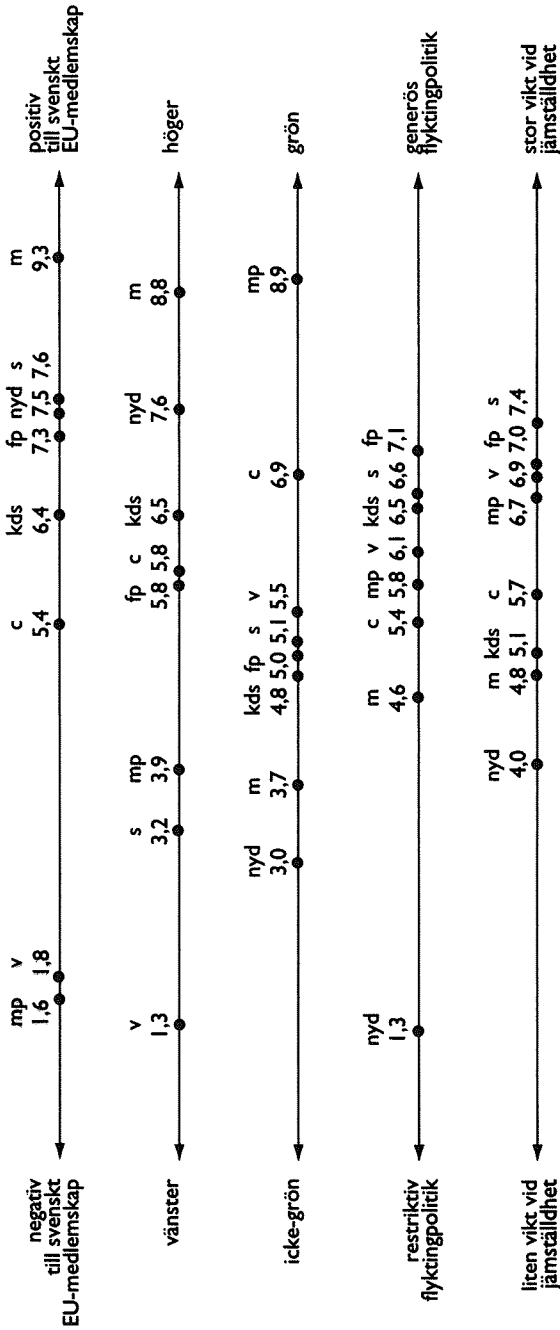
Väljarnas uppfattningar av partiernas positioner längs de olika skalorna rymmer dock samtidigt ett inte obetydligt mått av önsketänkande. Verkligheten tolkas till viss del genom ideologiska glasögon. Folkpartiets och ny

1 Skalorna i figur 10.2 är rangordnade efter avståndet mellan de två flankpartierna på respektive skala. Rangordningen av de fem skalorna med EU-skalan som den mest utdragna och jämställdhetsskalan som den mest sammanpressade blir den samma om vi istället ser till spridningen (standardavvikelsen) kring medeltalet för de åtta partiernas positioner.

Figur 10.1 *Väljarnas placeringar av partierna på vänster-höggerskalan 1979–1994 (medeltal från 0 till 10)*

Figur 10.2 Väljarnas placeringar av partierna på fem olika skalor vid valet 1994 (medeltal från 0 till 10)

demokratis sympatisörer upplevde till exempel att miljöpartiet befann sig aningen till vänster om socialdemokraterna medan vänsterpartiets sympatisörer var ensamma om att uppfatta vänsterpartiet som mer emot ett svenskt EU-medlemskap än miljöpartiet. När det gäller flyktingmottagandet uppfattade både v- och kds-sympatisörerna att det egna partiet var det mest generösa medan alla övriga partiers väljare var överens om att det var folkpartiet som intog den positionen.

De klart mest värderingsfärgade verklighetsuppfattningarna återfinns dock längs jämställdhetsskalan. Alla utom nyd-sympatisörerna upplevde visserligen att ny demokrati var det parti som lade minst vikt vid jämställdheten mellan kvinnor och män; nyd-sympatisörerna uppfattade istället att moderaterna var det parti som lade minst vikt vid jämställdheten.

Men vid den andra ändan av jämställdhetsskalan var det fullt slagsmål. Det var faktiskt bara s- och kds-sympatisörerna som uppfattade att socialdemokraterna var de största jämställdhetsivrarna. V-, mp- och fp-sympatisörerna upplevde att det var det egna partiet som lade störst vikt vid jämställdhet. M- och c-sympatisörerna var här eniga med fp-sympatisörerna om folkpartiets flankposition på jämställdhetsskalan medan nyd-sympatisörerna uppfattade att miljöpartiet var det parti som satte jämställdheten främst.

De svenska väljarna är fullt kapabla att placera ut partierna längs andra dimensioner än vänster-högerdimensionen. Vänster-högermotsättningen är fortfarande klart dominerande i svensk politik; i väljarnas ögon har polariseringen till och med ökat något under 1990-talet. Det faktum att väljarna – med reservation för ett visst ideologiskt glasögonbärande – är relativt överens om partiernas positioner längs andra dimensioner indikerar dock en öppning för nya konfliktmönster och nya lösningar i framtidens politik.

11 Partipopularitet

Valen och kanske i ännu högre grad opinionsmätningarna innebär ständiga påminnelser för partierna om hur de ligger till bland sina uppdragsgivare. Men valresultat och väljarbarometrar säger inte hela sanningen. I valundersökningarna frågar vi därför inte bara om hur väljarna röstar och vilket parti de tycker bäst om. Vi använder också en så kallad gillar/ogillar-skala med värden från -5 (ogillar starkt) till +5 (gillar starkt) där vi ber svarspersonerna att poängsätta samtliga partier. Avsikten med skalmätningarna är bland annat att kunna studera eventuella »dolda» förändringar i opinionen. Ett parti kan ju avancera till att bli det näst bästa eller tredje bästa partiet för många väljare utan att det avsätter spår i val eller opinionsmätningar. I tabell 11.1 redovisas partiernas popularitet bland samtliga väljare och bland det egna partiets sympatisörer vid samtliga sex val sedan 1979.

Det generella mönstret i tabellen är att partier som det går bra för i valen också ökar sin allmänna popularitet medan partier som förlorar väljare också tappar i popularitet i valmanskåren som helhet. Mellan valen 1991 och 1994 ökade de tre segrarpartierna miljöpartiet (+0,8), socialdemokraterna (+0,7) och vänsterpartiet (+0,4) sin popularitet bland samtliga väljare samtidigt som centerpartiet höll ställningarna (0,0) och övriga partier gick tillbaka. Ny demokrati (-1,5) och kds (-1,2) var de partier som fick vidkännas de största popularitetsförlusterna. Samtidigt är det dock värt att lägga märke till att s, v och mp noterade högre popularitetssiffror 1994 än vid tidigare mättillfällen. Framförallt vänsterpartiet kan glädja sig åt en långsiktigt uppåtgående trend – från bottenivån -1,6 1982 till -0,5 1994.

Populartieten bland det egna partiets sympatisörer uppvisar mindre variationer mellan partierna, eftersom det här inte är någon fördel att vara ett stort parti eller att befinna sig i mitten av partisystemet. Även i dessa siffror är det vänsterpartiet som har störst anledning att vara belåtet. Vänsterpartiet var 1994 det mest populära partiet bland de egna sympatisörerna (+3,9) medan folkpartiet var minst omtyckt bland de egna (+3,4); vänsterpartiet noteras dessutom för den största popularitetsökningen sedan 1991 (+0,6). Den eventuella smolken i vänsterpartiets bågare är att 1991 års popularitetssiffra bland de egna sympatisörerna (+3,3) är mätperiodens »all

time low». Kds, moderaterna och vänsterpartiet har alla någon gång varit uppe på nivån +4,0 bland de egna sympatisörerna. Men det är bara kds som med +4,3 vid valet 1985 har lyckats passera drömvallen +4,0.

Tabell 11.1 *Partiernas popularitet vid valen 1979–1994 enligt svarspersonernas poängsättning på en gillar/ogillar-skala från -5 till +5. Bland samtliga personer och bland det egna partiets sympatisörer (medeltal)*

Partiernas popularitet bland samtliga personer

parti	1979	1982	1985	1988	1991	1994	differens 1991–1994
v	-1,4	-1,6	-1,3	-0,8	-0,9	-0,5	+0,4
s	+1,2	+1,2	+1,3	+1,6	+1,1	+1,8	+0,7
c	+0,7	+0,4	+0,5	+0,9	+0,7	+0,7	± 0,0
fp	+0,7	-0,1	+1,3	+0,7	+1,1	+0,6	-0,5
m	-0,4	-0,2	-0,2	-0,4	+0,5	-0,2	-0,7
kds	-	-0,4	-0,7	-0,4	+0,7	-0,5	-1,2
mp	-	+0,1	+0,6	+0,3	-0,1	+0,7	+0,8
nyd	-	-	-	-	-1,1	-2,6	-1,5

Partiernas popularitet bland det egna partiets sympatisörer

parti	1979	1982	1985	1988	1991	1994	differens 1991–1994
v	+4,0	+3,9	+3,9	+3,8	+3,3	+3,9	+0,6
s	+3,9	+3,8	+3,9	+3,8	+3,6	+3,8	+0,2
c	+3,8	+3,6	+3,6	+3,7	+3,5	+3,7	+0,2
fp	+3,4	+3,1	+3,8	+3,5	+3,6	+3,4	-0,2
m	+4,0	+4,0	+4,0	+3,9	+4,0	+3,8	-0,2
kds	-	+4,0	+4,3	+4,0	+4,0	+3,6	-0,4
mp	-	+3,7	+3,8	+3,7	+3,9	+3,7	-0,2
nyd	-	-	-	-	+3,6	+3,6	± 0,0

Kommentar: Kds ingick inte i 1979 års undersökning, miljöpartiet bildades 1981 och ny demokrati bildades 1991.

Partiernas popularitet kan också studeras i detalj genom att se till poängsättningen bland vart och ett av de andra partiernas sympatisörer. Den sifferdjungeln är dock alltför snårig och tar alltför stor plats för att i det här sammanhanget presenteras i sin helhet. Några av de mest spännande resultaten vill vi dock dela med oss.

Inför och omedelbart efter 1994 års val spekulerades det flitigt om vilket eller vilka partier socialdemokraterna tänkte stödja sin tilltänkta regering på. Enligt väljarnas poängsättningar på gillar/ogillar-skalan gjorde Ingvar Carlsson rätt när han till en början valde det som Carl Bildt kallade den

»röd-gröna röran». De socialdemokratiska sympatisörerna gav nämligen högst betyg till miljöpartiet (+1,1) och vänsterpartiet (+0,8) medan folkpartiet (+0,4) och centerpartiet (+0,2) fick nöja sig med lägre popularitetspoäng. Samtidigt tyckte folkpartiets sympatisörer något bättre om moderaterna (+1,3) än om socialdemokraterna (+1,0).

Tanken på en röd-blå regering med socialdemokrater och moderater tycks enligt väljarna inte vara att tänka på. De moderata sympatisörernas ogillande av socialdemokraterna (-0,9) är visserligen klart mindre än vid tidigare val (genomsnittet för valen 1979–1991 är -1,7). Men s-sympatisörernas ogillande av moderaterna var desto större och det ökade dessutom från -1,7 1991 till hela -2,3 1994. De socialdemokratiska sympatisörerna har under hela mätperioden tyckt mer illa om moderaterna än vad de moderata sympatisörerna har tyckt illa om socialdemokraterna. Skillnaden till moderaternas nackdel har dock aldrig varit större än 1994.

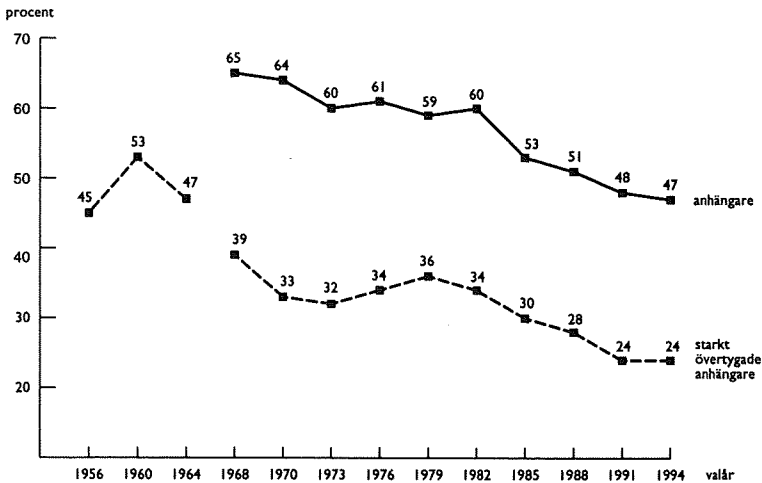
12 Partiidentifikation

Konkurrensen om människors uppmärksamhet och uppskattning har hårdnat i det moderna informationssamhället. Försäljarna på åsiktstorget har blivit fler och använder alltmer sofistikerade megafoner. De politiska partierna försöker hänga med men har fått allt svårare att tränga igenom mediebruset och nå ut till väljarna. Det är inte underligt om den gammaldags förtroendefulla relationen mellan väljare och partier urholkas. Partierna har inte längre monopol på åsiktsmarknaden och de har kanske också svårare att komma fram med övertygande lösningar på dagens komplicerade problem.

Resultaten i figur 12.1 visar klart att svenska väljare blivit mindre känslomässigt bundna till partierna. Analysen bygger på en mätning av människors känsla av anhängarskap med det egna partiet. I amerikansk efterföljd talar vi om väljarnas olika grader av partiidentifikation. Valundersökningarnas mätserie går ända tillbaka till 1950-talet, även om intervjufrågan formulerades om något fr.o.m 1968 års studie.

Nedgången i andelen väljare som känner sig som anhängare av något parti är mycket markerad – från 65 procent 1968 till 47 procent 1994. Minskningen är lika påtaglig när det gäller de allra mest övertygade partianhängarna – från 39 procent starkt partiidentifierade väljare 1968 till endast 24 procent 1994. Raset blir ännu tydligare om vi betänker att andelen starkt övertygade partiväljare – mätt utifrån en något annorlunda formulerad fråga – höll sig kring 50 procent på 1950-talet. Nedgången i graden av partiidentifikation bland svenska väljare kan vara så kraftig att partiernas kärntrupper – de starkt övertygade anhängarna – halverats under de senaste trettio åren. Partierna kan eventuellt trösta sig med att försvagningen av partiidentifikationen planat ut under 1990-talet. Det gick snabbare utför under 1980-talet.

Resultaten i figur 12.2 visar att nedgången i graden av partiidentifikation har drabbat alla partier. Jämfört med 1968 har andelen övertygade partianhängare minskat med 14 procentenheter bland s-sympatisörer och med 12, 27 respektive 18 procentenheter bland c-, fp- och m-sympatisörer. Socialdemokraterna kunde dock fortfarande 1994 uppvisa den högsta andelen

Figur 12.1 *Graden av partiidentifikation minskar*

Kommentar: Den övre kurvan visar den totala andelen väljare som betraktade sig som anhängare av något parti (starkt och svagt övertygade anhängare kombinerade). Den nedre kurvan visar andelen väljare som betraktade sig som starkt övertygade anhängare av ett parti. Åren 1956–1964 utnyttjades inte samma fråga om partiidentifikation som fr.o.m. 1968. Frågan var då dikotom: undersökningspersonerna fick ange om de var starkt övertygade anhängare av sitt parti eller inte.

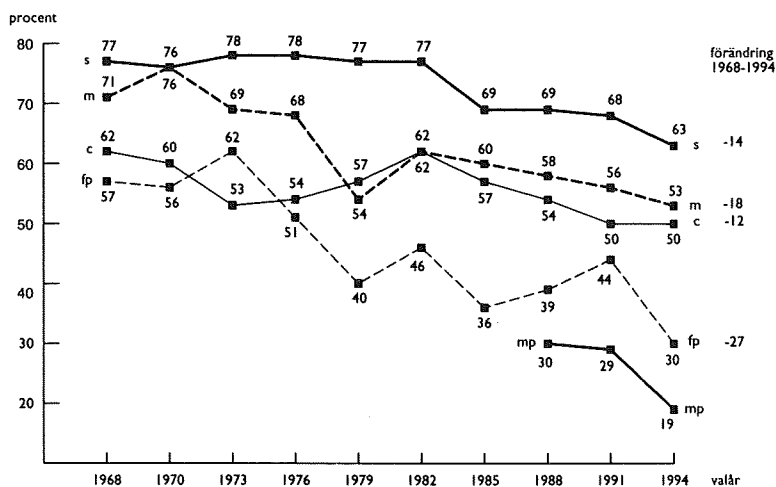
partiidentifierade sympatisörer (63 procent). Motsvarande andel bland moderata sympatisörer var 53 procent. Bland fp-sympatisörer var andelen övertygade partianhängare endast 30 procent.

De nya partierna har inte ett starkare grepp om sina väljare än de äldre partierna; snarare tvärtom. Andelen partiidentifierade var endast 19 procent bland mp-sympatisörer och 14 procent bland nyd-sympatisörer i valet 1994. Kristdemokraterna kunde uppvisa lite bättre siffror (50 procent).

Partiernas förtroenderutschkana utför fortsätter alltså, om än i ett något uppbromsande tempo. Partikrisen är långt ifrån över. Men det är viktigt att betona att det rör sig om en partikris, inte en politikkras. Väljarnas förtroende och engagemang för partierna har minskat, men det har inte dragit med sig väljarnas intresse för politik i fallet. Resultaten i kapitel 31 visar tvärtom att väljarnas självuppskattade intresse för politik ökade för andra valet i rad 1994 och nådde det högsta värdet vi någonsin uppmätt i valundersökningarna. Politikintresset är i topp samtidigt som partiintresset är i botten.

Om vi kombinerar politikintresse och partiidentifikation får vi fram fyra

Figur 12.2 *Andel subjektiva partianhängare bland de olika partiernas sympatisörer 1968–1994 (procent)*

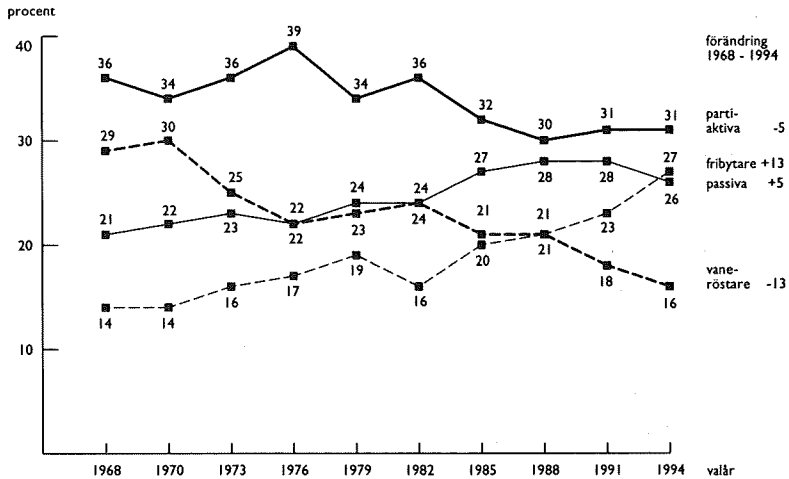

Kommentar: Intervjupersonernas partisympatier har fastställts med hjälp av en fråga om bästa parti som ställdes i omedelbar anslutning till frågan om grad av partiidentifikation. Resultaten för v bygger på få intervjupersoner men är som följer: 35 procent 1968, 53 procent 1970, 55 procent 1973, 56 procent 1976, 55 procent 1979, 58 procent 1982, 55 procent 1985, 54 procent 1988, 56 procent 1991 och 39 procent 1994. För kds-sympatisörer var motsvarande resultat 43 procent 1988, 40 procent 1991 och 50 procent 1994. Bland nyd:s sympatisörer fanns 1991 28 procent och 1994 14 procent subjektiva partianhängare.

väljargrupper. Statsvetaren Olof Petersson har döpt dem till partiaktiva (intresserade av politik och partiidentifierade), fribytare (intresserade av politik men ej partiidentifierade), vaneröstare (ej intresserade av politik men partiidentifierade) och passiva (ointresserade av politik och utan partiidentifikation). Utvecklingen för dessa fyra väljargrupper kan ge en uppfattning om det svenska partisystemets framtid (se figur 12.3).

Resultaten pekar på en skakig framtid. Ett stabilt partisystems kärngrupper – vaneröstare och partiaktiva – minskar medan de mer lätttröliga fribytarna och den likaledes lättflyktiga gruppen passiva ökar. Trendutvecklingen under de senaste åren är naturligtvis mest intressant. Kurvorna visar då att andelen partiaktiva – den klassiska partidemokratins idealväljare – hållit sig stabil kring 30 procent samtidigt som andelen fribytare – idealväljarna i ett mer individualistiskt och direktdemokratiskt system – fortsatt att växa, från 14 procent 1968 över 23 procent 1991 till 27 procent 1994. Partiakti-

Figur 12.3 Partiaktiva, fribytare, vaneröstare och passiva 1968–1994 (procent)

Kommentar: Klassificeringen har hämtats från Petersson (1977). Den bygger på en korsning av partiidentifikationsvariabeln och variabeln för subjektivt politiskt intresse. Partiaktiva har en partiidentifikation och är intresserade av politik, fribytare är politiskt intresserade men känner sig inte som anhängare av något parti. Vaneröstare är partianhängare men har inget intresse för politik, medan passiva, slutligen, är ointresserade av politik och utan någon partiidentifikation.

va och fribytare, idealväljare i två olika demokratimodeller, har blivit ungefär jämnstarka i valmansskåren.

De grupper som har tappat något i styrka under 1990-talet är vaneröstare och passiva; en tendens som knappast går att beklaga ur demokratisk synpunkt. Ointresserade väljare kan aldrig vara positivt för någon form av demokrati, oavsett om de är identifierade med ett parti eller ej.

13 Partier i regeringen

I Sverige röstar vi på partier och inte på regeringar. De väljare som vill rösta fram en koalitionsregering – och kanske t o m en blocköverskridande sådan – befinner sig därför i en något brydsam situation. Det enda väljaren kan göra är att rösta på ett av de partier som han eller hon vill skall ingå i koalitionen och sedan hoppas att valresultatet i kombination med partiledarnas regeringsbildningssamtal med talmannen skall resultera i just den regeringen. Partiledarna kan givetvis bistå väljarna med värdefull information om vilka regeringar de kan tänka sig respektive inte tänka sig att ingå i. Men någon skyldighet att lägga den typen av kort på bordet före valet finns inte.

Inför 1994 års val fick väljarna långt ifrån någon fullständig information om hur partierna funderade i regeringsfrågan. Ingvar Carlsson kunde t ex ha givit besked om att han föredrog en socialdemokratisk minoritetsregering framför en majoritetskoalition med något eller några partier till vänster eller till höger. Bengt Westerberg kunde också – före och inte efter valet – ha gjort helt klart för väljarna att folkpartiet var berett att ingå i en blocköverskridande koalition med socialdemokraterna. När socialdemokraterna och folkpartiet lämnade besked i regeringsfrågan efter valet fanns det säkerligen en del s-väljare med en majoritetskoalition högst upp på önskelistan och en del fp-väljare med avsmak för en s/fp-regering som upplevde att de hade röstat på »fel» parti. Om regeringsförhandlingarna hade tagit en annan vändning och resulterat i en s/fp-regering hade i första hand s-väljare på vänsterkanten och fp-väljare på högerkanten haft anledning att känna sig besvikna.¹

Vi har inte undersökt väljarnas eventuella besvikelser i regeringsfrågan men väl vilken regering väljarna helst ville ha och hur de bedömer ett antal

1 Problemet med bristande information i regeringsfrågan återfinns också i kommuner och landsting. Många partier och stor öppenhet över blockgränsen ger utrymme för flera tänkbara regeringar samtidigt som många väljare riskerar att bli besvikna. Inför valet 1994 var det t ex inte ovanligt att miljöpartiet lät bli att ge besked om vilken typ av kommunregering de hade för avsikt att stödja efter valet. Härigenom lockade miljöpartiet förmodligen till sig väljare från både vänster och höger utan att ha möjlighet att tillfredställa båda smakriktningarna.

Tabell 13.1 *Väljarnas önskeregeringar vid valen 1968, 1976, 1979, 1985 och 1994 (procent)*

partier i regeringen	valår					differens 1985-1994
	1968	1976	1979	1985	1994	
enbart socialistiska partier	35	34	38	39	35	- 4
enbart borgerliga partier	36	37	40	36	26	-10
både socialistiska och borgerliga partier	14	12	9	8	22	+14
samlingsregering	6	5	4	4	6	+ 2
vet inte	9	12	9	13	11	- 2
summa procent	100	100	100	100	100	
antal intervjuade	1 361	1 223	1 235	1 233	1 147	

Kommentar: Resultaten bygger enbart på intervjuer före valen. Intervjufrågan hade följande lydelse: »Vilket eller vilka partier skulle Du helst vilja ha med i regeringen efter valet i år?». Fram till och med valet 1985 har kds och miljöpartiet definierats som ej hörande till något av blocken och nämmandet av dessa partier har ej påverkat klassificeringarna av svaren. I valet 1994 har kds och ny demokrati definierats som borgerliga partier och miljöpartiet som ett socialistiskt parti. Om kds, mp och nyd behandlas som ej tillhörande något av blocken 1994 förändras resultaten endast med någon enstaka procent. Svaren »samlingsregering», »alla partier» och kombinationer där s, c, fp och m ingår har förts till kategorin samlingsregering.

olika regeringar. I tabell 13.1 redovisas väljarnas önskeregeringar inför valen 1968, 1976, 1979, 1985 och 1994.

Majoriteten av svenska folket (61 procent) vill fortfarande ha en ren blockregering – socialistisk eller borgerlig. En tredjedel av 1994 års väljare (35 procent) önskade sig en regering med enbart socialistiska partier medan en fjärdedel (26 procent) föredrog någon typ av borgerlig regering.

Det kanske mest intressanta i tabell 13.1 är dock att stödet för någon form av blocköverskridande regering har mer än fördubblats sedan valet 1985 – från 8 till 22 procent för en regering med både socialistiska och borgerliga partier och från 4 till 6 procent för en samlingsregering. Det är fortfarande bara drygt var fjärde väljare som önskar sig en blocköverskridande regering, men det är samtidigt en större andel än vid tidigare mättillfällen. Ökningen beror till stor del på fler önskemål om en regering där både socialdemokraterna och folkpartiet ingår.²

2 De ökade önskemålen om en blocköverskridande regering stämmer väl överens med hur de olika partiernas sympatisörer har bedömt partierna på den andra sidan blockgränsen. Enligt mätningarna med hjälp av gillar/ogillar-skalan med värden från -5 till +5 tyckte c-, fp-, m- och kds-sympatisörerna alla klart bättre om socialdemokraterna vid valet 1994 än vid valet 1985 (i genomsnitt +1,2, +1,3, +0,8 respektive +0,4 enheters ökning). Samtidigt tyckte s-sympatisörerna något bättre om c, fp och m – men inte om kds – vid valet 1994 än vid valet 1985 (+0,8, +0,3, +0,4 respektive -0,1).

Väljarnas val av favoritregering hänger inte helt oväntat samman med det egna partiets möjligheter till politiskt inflytande. Inför valet 1994 var det främst miljöpartiets och folkpartiets sympatisörer (52 respektive 40 procent) som önskade sig någon form av blocköverskridande regering medan moderata samlingspartiets sympatisörer var de minst intresserade (18 procent). Motsvarande andel för de andra partiernas sympatisörer varierar mellan 23 och 31 procent. C-, fp- och kds-sympatisörer var mest intresserade av en samlingsregering (11, 10 respektive 9 procent) medan intresset var minst bland m- och s-sympatisörer (5 respektive 4 procent).

Regeringsfrågan, i bemärkelsen vem som är bäst skickade att styra landet, har alltid varit en tillgång för socialdemokraterna. Undantaget är möjligen 1991 års val då partiets regeringskompetens och allmänna trovärdighet stod lågt i kurs bland väljarna. Hur svenska folket bedömer olika tidigare och eventuella framtida regeringsinsatser har vi försökt mäta med hjälp av en skala med värden från -5 (dåligt) till +5 (bra). Väljarnas betygssättningar av ett antal olika regeringar vid valen 1985–1994 finns redovisade i tabell 13.2.

Tabell 13.2 *Väljarnas bedömningar av socialdemokratiska och borgerliga regeringar på en skala från -5 (dåligt) till +5 (bra) vid valen 1985–1994 (medeltal)*

regering	valår			
	1985	1988	1991	1994
de borgerliga regeringarna 1976–1982	-0,7	-0,8	-0,8	-0,9
den borgerliga fyrpartiregeringen 1991–1994	-	-	-	-0,6
s-regeringen 1982–1985	+1,2	-	-	-
s-regeringen 1982–1988	-	+1,5	+0,7	-
s-regeringen 1988–1991	-	-	-0,2	-
s-regeringen 1982–1991	-	-	-	+0,1
eventuell framtida borgerlig regering	+0,1	+0,3	+0,6	-0,8
eventuell framtida s-regering	+1,2	+1,5	+0,6	+1,2

Kommentar: Resultaten bygger enbart på intervjuer gjorda före valen.

Samtliga regeringsbedömningar utom en har utfallit klart till socialdemokraternas fördel. De borgerliga regeringsinsatserna 1976–1982 och 1991–1994 har genomgående renderat genomsnittliga minuspoäng, medan socialdemokraterna med undantag för perioden 1988–1991 har belönats med plusbetyg. Skillnaderna i bedömningar till socialdemokraternas fördel

var dock betydligt större vid valen 1985 och 1988 än vid de två nittiotalsvalen. En viss tröst för de borgerliga partierna är också det faktum att fyrklöverregeringen 1991–1994 fick ett något mindre dåligt betyg än de borgerliga regeringarna 1976–1982.

Väljarnas bedömningar av hur de två blocken kommer att klara ett eventuellt framtida regeringsinnehav har också varit till socialdemokraternas fördel. Undantaget är valet 1991 då socialdemokraterna fick sitt lägsta och de borgerliga partierna sitt högsta betyg – båda +0,6. Den socialdemokratiska fördelen framför de borgerliga partierna vid valen 1985, 1988 och 1991 låg främst i väljarnas tillbakablickande regeringsbedömningar medan förhållandet var det omvända vid valet 1994. En av socialdemokraternas stora fördelar i 1994 års val var att väljarna i sina framåtblickande bedömningar hade betydligt större tilltro till Ingvar Carlssons skuggkabinett än till Carl Bildts fyrklöverregering.

Frågan huruvida väljarna i första hand tittar bakåt eller framåt när de bedömer regeringar och bestämmer sig för hur de skall rösta har studerats i framförallt USA. Det för dagen gällande svaret på denna svårbemästrade fråga är att det är väljarnas tillbakablickande (retrospektiva) bedömningar som betyder mest.

Vid ett första påseende tycks förhållandet i Sverige vara något annorlunda: Vid valet 1994 fanns det ett aningen starkare samband mellan väljarnas prospektiva bedömningar och hur de röstade i valet än mellan de retrospektiva bedömningarna och röstningen. Men om vi gör antagandet att de prospektiva bedömningarna inte svävar fritt i luften utan istället påverkas av bland annat de retrospektiva bedömningarna blir resultatet det omvända.³ Löften och förhoppningar inför framtiden är självklart viktiga. Men det som regeringen åstadkommer eller inte åstadkommer under mandatperioden tycks vara minst lika viktigt.

3 De bivariata sambanden (ostandardiserade regressionskoefficienter) mellan å ena sidan de retrospektiva och de prospektiva bedömningarna och å andra sidan blockval (v , s och mp mot c , fp , m , kds och nyd) uppgår till 1.53 respektive 1.58. I en multipel regressionsanalys med blockval som beroende variabel, de prospektiva bedömningarna som mellanliggande variabel och de retrospektiva bedömningarna som bakomliggande variabel uppgår effekten till .90 för den prospektiva variabeln och 1.53 för den retrospektiva variabeln (direkt effekt .77 och indirekt effekt .76). Den retrospektiva variabeln utgörs av differensen mellan bedömningen av socialdemokraternas och de borgerliga partiernas tidigare regeringsinsatser medan den prospektiva variabeln bygger på samma subtraktion utifrån de framåtblickande bedömningarna. I analysen varierar de två oberoende variabelerna mellan -10 och +10. För att samtliga tre variabler skall ha 21 skalsteg har blockvariabelns två värden satts till 1 och 21.

14 Kandidatkännedom

Riksdagsvalet 1994 var det sista enligt den gamla ordningen där väljarna endast kunde välja mellan partier men inte i praktiken påverka vilka personer som blev riksdagsledamöter. I nästa ordinarie riksdagsval år 1998 kommer väljarna att få möjlighet att också personrösta. Det är en förändring som en majoritet av svenska folket är positiv till. I 1994 års valundersökning frågade vi om inställningen till att »öka möjligheterna att välja inte bara parti utan också personer i svenska val». Andelen svars personer som tyckte förslaget var bra var 65 procent mot 12 procent som ansåg det var dåligt. Cirka en fjärdedel (23 procent) hade ingen bestämd uppfattning.¹

Det finns alltså ett klart majoritetsstöd för ett ökat inslag av personval i Sverige, men knappast någon glödande entusiasm. Ett 65-procentigt stöd är ingen speciellt imponerande siffra med tanke på att intervjufrågan var inbjudande formulerad och svår att ta avstånd ifrån. Andelen personer som ansåg att personvalsmöjligheten var ett »mycket bra förslag» var dessutom liten, endast 25 procent.

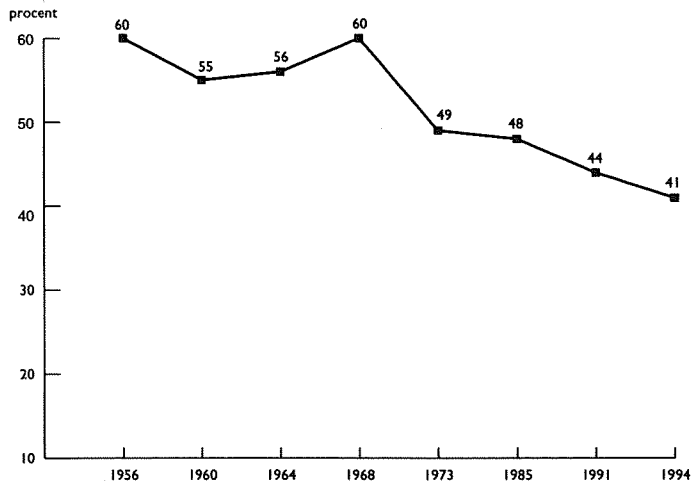
Entusiasm eller ej, faktum kvarstår att personvalet välkomnas av en klar folkmajoritet och välkommandet återfinns i alla samhällsgrupper och i samtliga partier. De små partipolitiska åsiktsskillnader som finns bland väljarna återspeglar de nyansskillnader som funnits på elitnivå när det gäller personval – med vänstern mindre positiv än högern. Personvalsförändringen har starkast stöd bland väljare som stödjer m, kds och nyd och svagast stöd bland v- och s-väljare; även bland väljare som röstade på vänsterpartiet (59 procent) eller socialdemokraterna (61 procent) fanns dock en majoritet för personval.

En avgörande förutsättning för att väljarna skall kunna ta hänsyn till person när de röstar är naturligtvis att de har någon kännedom om vilka personer som kandiderar. Resultaten i figur 14.1 visar att det varit dåligt ställt

1 Samma intervjufråga ställdes i 1992 års SOM-undersökning med ett mycket likartat resultat – 62 procent bra förslag, 11 procent dåligt förslag och 27 procent utan bestämd åsikt. Se Holmberg i Westerstahl [red] (1993:29–32).

med den saken i det gamla partivalssystemet, speciellt efter införandet av enkammarsystemet i början av 1970-talet.

Figur 14.1 *Andel väljare som kan uppge namnet på åtminstone en riksdagskandidat i den egna valkretsen 1956–1994 (procent)*

Kommentar: Åren 1956–1964 gällde intervjufrågan namn på det egna partiets valsedel medan frågan fr.o.m. 1968 gällde samtliga partiets valsedlar. Bortsett från år 1956 och 1960 är inte resultaten kontrollerade för nämnande av felaktiga namn. Kontroller år 1968 och 1991 tyder på att resultaten för valen 1964–1994 skall justeras ned med 5–8 procenenheter om man vill uppskatta andelen väljare som anger åtminstone ett korrekt kandidatnamn.

Den nedåtgående kurvan visar andelen väljare som känt till namnet på åtminstone en riksdagskandidat i den egna valkretsen vid valen 1956–1994. Kandidatkännedomen är minskande, från 55–60 procent på 1950- och 1960-talen till 41 procent 1994. Nedgången skedde framförallt mellan 1968 och 1973, då den gamla andra kammarens 233 ledamöter utökades till 350 i den nya enkammarriksdagen. Det samtidigt införda ersättersystemet förbättrade knappast riksdagsledamöternas anonymitetetsproblem; snarare förvärrades det.

På femtio- och sextiotalen ledde valrörelserna till att väljarnas kandidat-kännedom ökade. Så har inte varit fallet i de senaste valrörelserna. Vid valen 1985, 1991 och 1994 har svarspersonerna i förvalsundersökningarna känt till kandidatnamn nästan lika väl som personer intervjuade efter va-

len.² Sentida valrörelser har inte haft någon kunskapsuppbyggande effekt när det gäller kandidatkännedom.

En analys av vilka människor som har bäst respektive sämst kunskaper om kandidatnamn visar på relativt små och minskande skillnader mellan olika sociala grupper. Kunskapsskillnaderna var större på 1950-talet. Mönstret är dock detsamma som tidigare; män, medelålders personer, högtbildade och landsbygdsbor tenderar att ha bäst kandidatkännedom. Eftersom kunskap om kandidaterna är en avgörande förutsättning för att kunna personrösta är det positivt att de sociala skillnaderna i kandidatkännedom är förhållandevis små och minskande.

Även skillnaden i kandidatkännedom mellan väljare från olika partier har minskat över tid. Det partis väljare som brukar känna till kandidaterna bäst är centerpartiets, och det gällde också 1994. Andelen centerväljare som kunde namnge någon kandidat 1994 var 55 procent, att jämföra med 45 bland s-väljare, 43 procent bland fp-väljare och 42 procent bland m-väljare. Bland väljare som stödde v, mp och kds var kandidatkännedom en ännu sämre, kring 35 procent.

Kännedom om kandidater har ett samband med politiskt förtroende. Sambandet är positivt. Väljare med kunskap om kandidater tenderar att ha ett något större förtroende för politiker än väljare som inte har någon kandidatkännedom. Sambandet är inte starkt, men det finns där, vilket är tröstrikt för politikerna.³ Det kunde varit tvärtom, att kandidatkunniga väljare haft minst förtroende för politiker. Nu var det inte så.

Vår studie av kandidatkännedom gäller lokala kandidater i riksdagsvalen. Kunskaperna blir naturligtvis bättre om vi begränsar undersökningen till enbart ledande partiföreträdare. Partiledarna t ex är kända av nästan alla röstberättigade svenskar.⁴ Sista gången vi testade kännedom om partiledarna i valundersökningarna var 1968. Svarspersonerna fick identifiera då-

2 Andelen personer som uppgivit något kandidatnamn i för- respektive eftervalsundersökningarna har varit 48/48 procent 1985, 43/44 1991 och 41/42 1994. Motsvarande andelar var 27/55 vid valet 1956. Se vidare Holmberg i Westerståhl [red] (1993:33).

3 Bland svarspersoner med kandidatkännedom var det 42 procent som angav att de hade ett mycket eller ganska stort förtroende för svenska politiker. Motsvarande andel var 32 procent bland svarspersoner utan kandidatkännedom.

4 Ända sedan 1979, när vi i valundersökningarna började mäta partiledarnas popularitet, har 90–95 procent av alla svarspersoner kunnat ange sympatipoäng för samtliga partiledare.

tidens fem partiledare på foto. Andelen personer som rätt kunde namnge alla fem partiledarna var 76 procent.⁵

Men andra ledande partiföreträdare än partiledarna är inte alltid så kända som man skulle kunna tro. Partiledarnas skugga kan vara svår att komma ur. Resultaten i tabell 14.1 visar hur välkända ett antal ledande politiker varit bland väljarna vid de senaste valen. Urvalet har gjorts bland partiernas ledande politiker strax under partiledarna. Tre blivande partiledare har funnits med i studien innan de blev partiledare – Karin Söder, Ingvar Carlsson och Gudrun Schyman. Sammanlagt tolv ledande politiker har ingått i undersökningen sedan 1985. Kunskapsfrågan gällde vilket parti politikerna tillhörde.

Tabell 14.1 Kännedom om ledande partiföreträdare. Andel personer som anger rätt parti för respektive politiker 1985, 1988, 1991 och 1994 (procent)

partiföreträdare	samtliga svarspersoner				egna väljare			
	1985	1988	1991	1994	1985	1988	1991	1994
Birgit Friggebo (fp)	65	71	68	68	72	83	75	78
Ingvar Carlsson (s)	75	–	–	–	73	–	–	–
Karin Söder (c)	81	–	–	–	87	–	–	–
Lars Tobisson (m)	64	60	64	58	73	75	72	71
Thage G. Peterson (s)	–	75	–	–	–	74	–	–
Karl-Erik Olsson (c)	–	39	37	46	–	53	54	65
Eva Goës (mp)	–	69	75	–	–	83	83	–
Göran Persson (s)	–	–	54	76	–	–	53	77
Gudrun Schyman (v)	–	–	23	–	–	–	43	–
Marianne Samuelsson (mp)	–	–	–	16	–	–	–	23
Johan Lönnroth (v)	–	–	–	11	–	–	–	17
Inger Davidson (kds)	–	–	–	37	–	–	–	64

Kommentar: Resultaten kommer från valundersökningarna 1985–1994.

Karin Söder har hittills varit mest känd. Imponerande 81 procent av 1985 års svarspersoner kände till att hon är centerpartist. Hon slog Ingvar Carlsson, vars s-tillhörighet då endast var känd av 75 procent. Andra ledande politiker som nått 75-procentsnivån är Thage G. Peterson 1988, Eva Goës 1991 och Göran Persson 1994. Så sent som vid valet 1991 var Göran Perssons s-hemvist endast känd av 54 procent av väljarna.

De mindre partiernas ledande politiker tycks ha speciellt svårt att bli

5 I en motsvarande undersökning 1956 var det endast 25 procent som kunde namnge alla fem partiledarna; ett vackert exempel på TVs kunskaphöjande inverkan. Se t.ex. Esaiasson (1985).

kända. Gudrun Schymans v-tillhörighet var endast känd av 23 procent 1991; att Inger Davidson tillhörde kds kände bara 37 procent till 1994 (trots tre års statsrådsslit). Marianne Samuelsson och Johan Lönnroth var ännu mindre kända 1994. Endast 16 och 11 procent av svarspersonerna angav att de tillhörde mp respektive v. För speciellt Marianne Samuelsson är det naturligtvis ett bekymmersamt resultat eftersom hon tillsammans med Birger Schlaug var språkrör för mp i 1994 års val.

Det är uppenbart att l'ancien régime, dvs vårt nuvarande valsystem, inte befrämjat personkännedom utöver partiledarna. Partierna har stått i centrum. Riksdagsledamöter och ledande partiföreträdare har med få undantag förblivit anonyma för de många väljarna. Det skall bli spännande att se ifall det nya personvalsystemet kommer att innebära några klara förändringar. Säkert är det inte. Kandidatkännedomen i starkt personorienterade valsystem är långt ifrån alltid imponerande. I t.ex. USA är kännedomen om kandidaterna i kongressvalen sämre än svenskarnas kännedom om riksdagskandidaterna.

15 Partiledarna

I Sverige röstar vi ännu så länge på partier och inte på personer. Väljarna bestämmer själva vilket parti de skall rösta på, men det är partiernas nomineringsmöten som avgör vilka personer som skall tillåtas kandidera. Väljarna har visserligen en formell möjlighet att skriva till eller stryka bort namn på valsedlarna, men den typen av personmarkeringar har visat sig sakna praktisk betydelse.

Men nu skall det bli ändring. I valet till EU-parlamentet den 17 september 1995 kommer svenska folket för första gången att få reella möjligheter till personröstning. De väljare som så önskar kan då kryssa för en av personerna på valsedeln som han eller hon tycker är särskilt lämpad att representera partiet och Sverige i Bryssel och Strasbourg. Kandidater som erhåller kryssmarkeringar motsvarande minst fem procent av partiets röster kommer att ges företräde framför den kandidatrangordning som finns på valsedeln. Samma personvals-system kommer att tillämpas i riksdags- och kommunvalen 1998 – i riksdagsvalet dock med en spärrgräns på åtta istället för fem procent.

Väljarnas möjligheter att på det här sättet personrösta på kandidater inom det egna partiet kommer sannolikt att resultera i valrörelser med ökad fokusering på kandidaternas personliga egenskaper. Därigenom kommer förmodligen också personfaktorernas betydelse för väljarnas val mellan partierna att öka. Väljarna kommer att få mer att säga till om när det gäller vilka kandidater som skall företräda dem i de parlamentariska församlingarna. Men samtidigt kan vi få se mer av kändisar, privatfinansiering och smutstrix i valkampanjerna.

Valet 1994 var kanske det sista svenska valet där partiledarna och några få ytterligare toppolitiker tilläts att helt dominera den politiska scenen. Inför övergången till ett mer personorienterat vals-system, där även mindre kända kandidater vill vara med och slåss om medieuppmärksamheten, kan det vara intressant att studera hur väl partiledarna klarade sig i sin kanske sista »ensamma» strid om väljarna.

I valundersökningarna ber vi svars-personerna att bedöma partiledarna på samma gillar/ogillar-skala från -5 till +5 som används vid poängsättningen

av partierna. Tekniken gör det möjligt att hålla isär de ofta intimt sammankopplade sympatierna för partier och partiledare. I tabell 15.1 redovisas partiledarnas popularitet bland samtliga väljare och bland det egna partiets sympatisörer vid valen 1979–1994.

Tabell 15.1 *Partiledarnas popularitet vid valen 1979–1994 enligt svarspersonernas poängsättning på en gillar/ogillar-skala från -5 till +5. Bland samtliga och bland det egna partiets sympatisörer (medeltal)*

Partiledarnas popularitet bland samtliga

partiledare	1979	1982	1985	1988	1991	1994	differens 1991–1994
Werner/Schyman	± 0,0	-0,1	+0,4	+0,7	+0,7	+0,4	-0,3
Palme/Carlsson	+0,9	+1,2	+1,1	+1,8	+1,2	+1,5	+0,3
Fälldin/Johansson	+0,1	+0,3	+0,1	+1,1	+0,5	+0,5	± 0,0
Ullsten/Westerberg	+1,2	-0,1	+1,9	+1,1	+1,3	+0,7	-0,6
Bohman/Adelsohn/Bildt	+0,5	+0,6	+0,3	-0,6	+0,7	+0,5	-0,2
Svensson	-	-	-0,5	+0,2	+1,1	± 0,0	-1,1
Schlaug/Gisselberg/Schlaug	-	-	-	± 0,0	-0,2	+0,4	+0,6
Wachtmeister/Franzén	-	-	-	-	-0,6	-2,1	-1,5

Partiledarnas popularitet bland det egna partiets sympatisörer

partiledare	1979	1982	1985	1988	1991	1994	differens 1991–1994
Werner/Schyman	+3,4	+3,4	+3,7	+3,4	+3,1	+3,2	+0,1
Palme/Carlsson	+3,5	+3,5	+3,6	+3,5	+3,0	+3,1	+0,1
Fälldin/Johansson	+3,1	+3,3	+3,0	+3,3	+2,4	+2,7	+0,3
Ullsten/Westerberg	+3,3	+2,2	+3,9	+3,4	+3,4	+2,9	-0,5
Bohman/Adelsohn/Bildt	+4,1	+3,7	+3,8	+2,9	+3,7	+3,8	+0,1
Svensson	-	-	+3,9	+4,2	+3,8	+3,4	-0,4
Schlaug/Gisselberg/Schlaug	-	-	-	+2,0	+1,6	+2,5	+0,9
Wachtmeister/Franzén	-	-	-	-	+3,3	+1,7	-1,6

Kommentar: Alf Svensson ingick inte i 1979, 1982 och 1988 års undersökningar och miljöpartiets språkrör ingick inte i 1982, 1985 och 1988 års undersökningar. Siffrorna för Alf Svensson och Birger Schlaug 1988 är hämtade från 1988 års SOM-undersökning och har justerats med hänsyn till skillnaden mellan valundersökningen och SOM-undersökningen för övriga partiledare.

Ingvar Carlsson var den överlägset mest populära partiledaren 1994 (medelvärde +1,5). Populariteten beror på att Carlsson är ledare för det klart största partiet. Men det faktum att Bengt Westerberg så sent som vid valet 1991 var mer populär än Ingvar Carlsson (+1,3 mot +1,2) säger oss att storleken inte nödvändigtvis betyder allt. Ingen av nittioalets partiledare har dock varit i närheten av Bengt Westerbergs all time high från 1985 (+1,9)

eller Ingvar Carlssons höga medkänslonotering efter mordet på Olof Palme (+1,8 1988).

Mellan valen 1991 och 1994 var det bara miljöpartiets språkrör (+0,6) och Ingvar Carlsson (+0,3) som noterade ökande uppskattningspoäng, medan i första hand ny demokratis partiledare (-1,5) och Alf Svensson (-1,1) gick motsatt väg. Schlaugeffekten 1994 bygger dock på en jämförelse med språkröret Margareta Gisselberg tre år tidigare medan Franzénrasen är en popularitetsförlust i förhållande till Ian Wachtmeister 1991. Alf Svenssons stora tillbakagång är däremot hans egen och överträffas endast av Ola Ullstens popularitetsras mellan 1979 och 1982 (-1,3).

När vi enbart ser till betygsättningen bland det egna partiets sympatisörer elimineras den positiva effekten av att vara partiledare för ett stort parti. Resultaten i tabell 15.1 visar att Carl Bildt (+3,8) och Alf Svensson (+3,4) var de mest populära partiledarna bland de egna sympatisörerna 1994 medan ny demokratis partiledare Vivianne Franzén fick det klart lägsta betyget (+1,7). Schlaugeffekten visar sig här genom den näst största popularitetsökningen sedan mätningarna startade 1979 (+0,9) – en ökning som är aningen större än Bildteffekten 1991 (+0,8) och endast överträffas av 1985 års Westerbergeffekt (+1,7). Vid sidan av Vivianne Franzéns rekordstora tillbakagång (-1,6) blev också Bengt Westerberg (-0,5) och Alf Svensson (-0,4) mindre populära bland de egna sympatisörerna mellan 1991 och 1994. För både Westerberg och Svensson resulterade tillbakagången i de klart lägsta popularitetsciffrorna under mätperioden (+2,9 respektive +3,4).

Den som vill ta steget från partiledarpopularitet till eventuella partiledareffekter på väljarnas röstning måste också inkludera *partiernas* popularitet i analysen. En partiledare som är mer populär än sitt parti är förstås en potentiell röstvärvare medan det motsatta förhållandet mycket väl kan vara fallet för en ledare som röner mindre uppskattning än sitt parti.

Gudrun Schyman och Carl Bildt var de partiledare som 1994 fick ett klart högre genomsnittsbetyg än sitt parti bland samtliga väljare (+0,9 högre än vänsterpartiet respektive +0,7 högre än moderaterna). Även Alf Svensson och Vivianne Franzén var mer populära än sina respektive partier (båda +0,5). Tre partiledare fick 1994 en lägre popularitetsciffror än sitt parti (Olof Johansson -0,2, Birger Schlaug -0,3 och Ingvar Carlsson -0,3). Sedda i det ljuset framstår Schlaugs och Carlssons popularitetsökningar mellan 1991 och 1994 som endast svagare återspeglings av miljöpartiets och socialdemokraternas ännu större framgångar. I jämförelse med 1991 års siffror har framförallt Gudrun Schyman (i förhållande till Lars Werner)

tappat i popularitet relativt vänsterpartiet (-0,7) medan Carl Bildt har blivit ytterligare något mer populär än moderaterna (+0,5).

Ett ytterligare steg i riktning mot partiledareffekter är att studera partiledarnas popularitet i förhållande till det egna partiet bland de egna sympatisörerna. Vinnare är återigen Carl Bildt som 1994 erhöll samma uppskattning som moderata samlingspartiet (båda +3,8). Övriga partiledare – med Olof Johansson (-1,0 mindre populär än centerpartiet), Birger Schlaug (-1,2) och Vivianne Franzén (-1,9) på jumboplatserna – var alla mindre omtyckta än sitt parti bland de egna sympatisörerna. Birger Schlaug knapade dock in rejält på det egna partiets popularitetsförsprång (+1,1 enheters mindre avstånd till miljöpartiet än vad Gisselberg mäktade med vid valet 1991).

Carl Bildts popularitet relativt moderaterna bland det egna partiets sympatisörer 1994 innebär att han går in på bronsplats bland 40 tävlande partiledare under perioden 1979–1994. I tabell 15.2 redovisas hur många bland de egna sympatisörerna som givit en högre betygspoäng till partiledaren än till partiet, hur många som givit samma poäng till båda och hur många som har givit partiet en högre poäng än partiledaren. I tabellen har partiledarna rangordnats efter ett balansmått som visar andelen sympatisörer som givit en högre poäng till partiledaren minus andelen som givit en högre poäng till partiet. En tolkning av måttet är att ju högre värde desto mer sannolikt att partiets väljare påverkades positivt av partiledaren när de bestämde sig för hur de skulle rösta.

Carl Bildts tredjeplats i maratontabellen innebär sannolikt att han var den partiledare som betydde relativt sett mest för sitt partis valresultat 1994. Bildt har dock fortfarande två historiska övermän som röstmagneter: Bengt Westerberg 1985 och Gösta Bohman 1979. Bland övriga partiledare 1994 hittar vi kds-ledaren Alf Svensson på 15:e plats i rangordningen medan resterande partiledare återfinns på tabellens undre halva.

En nyhet i 1994 års valundersökning var att vi bad svarspersonerna att också betygssätta två ledande, kvinnliga politiker, Mona Sahlin och Anne Wibble, på samma gillar/ogillar-skala. Resultaten visar att blivande vice statsministern Mona Sahlin var något mer populär än Ingvar Carlsson i hela väljarkåren (+1,7 mot +1,5) men att båda fick samma uppskattningspoäng bland de egna sympatisörerna (+3,1). Mona Sahlin var klart mer omtyckt än Ingvar Carlsson bland v-, mp- och c-sympatisörer medan framförallt nyd-sympatisörer tyckte bättre om Carlsson än om Sahlin.

Tabell 15.2 Partiledarnas popularitet bland det egna partiets sympatisörer 1979–1994 (procent och balansmått)

		tycker bättre om partiledaren	tycker samma	tycker bättre om partiet	balans- mått
1. Westerberg	1985	27	58	15	+12
2. Bohman	1979	26	57	17	+ 9
3. Bildt	1994	28	46	26	+ 2
4. Werner	1985	26	47	27	- 1
5. Svensson	1988	*	*	*	- 4
6. Westerberg	1988	18	55	27	- 9
7. Fälldin	1982	20	51	29	- 9
8. Ullsten	1979	22	45	33	-12
9. Adelson	1985	18	51	31	-13
10. Wachtmeister	1991	20	47	33	-13
11. Werner	1991	26	35	39	-13
12. Westerberg	1991	18	50	32	-14
13. Svensson	1991	12	61	27	-15
14. Palme	1982	15	55	30	-15
15. Svensson	1994	18	49	33	-16
16. Werner	1988	22	38	40	-18
17. Palme	1985	13	56	31	-18
18. Bildt	1991	18	44	38	-20
19. Palme	1979	12	56	32	-20
20. Adelson	1982	14	51	35	-21
21. Carlsson	1988	14	51	35	-21
22. Johansson	1988	14	49	37	-23
23. Westerberg	1994	17	41	42	-25
24. Werner	1982	18	39	43	-25
25. Werner	1979	15	43	42	-27
26. Fälldin	1979	10	46	44	-34
27. Fälldin	1985	13	40	47	-35
28. Carlsson	1991	9	46	45	-36
29. Schyman	1994	13	37	50	-37
30. Svensson	1985	7	46	47	-40
31. Carlsson	1994	7	42	51	-44
32. Johansson	1994	10	32	58	-48
33. Johansson	1991	6	35	59	-53
34. Ullsten	1982	8	31	61	-53
35. Bildt	1988	7	31	62	-55
36. Schlaug	1994	7	31	62	-55
37. Franzén	1994	8	17	75	-67
38. B. Karlsson	1991	4	23	73	-69
39. Schlaug	1988	*	*	*	-76
40. Gisselberg	1991	3	8	89	-86

Kommentar: Balansmättet visar andelen partisympatisörer som tyckte bättre om den egna partiledaren än det egna partiet minus andelen som tyckte bättre om partiet än partiledaren. Intervjuformulären innehöll inga frågor om Svensson 1979, 1982 och 1988 eller om miljöpartiets språkrör 1982, 1985 och 1988. Siffrorna för Svensson och Schlaug 1988 är hämtade från 1988 års SOM-undersökning och har justerats med hänsyn till skillnaden mellan valundersökningen och SOM-undersökningen för övriga partiledare.

Dåvarande finansministern Anne Wibble fick däremot ett klart lägre betyg än Bengt Westerberg i såväl hela väljarkåren (-0,3 mot +0,7) som bland fp-sympatisörer (+1,4 mot +2,9). Uppskattningen av Wibble och Westerberg uppvisar ett klart vänster-högermonster: Anne Wibble var 1994 mer omtyckt bland m-, kds- och nyd-sympatisörer medan Westerberg fick det högre betyget bland i första hand v- och s-sympatisörer. Anne Wibble var till och med mer populär bland m-sympatisörer än inom det egna partiet (+1,7 mot +1,4).¹

Mandatperioden 1994–1998 kan mycket väl bli en av de mest omvälvande någonsin vad gäller partiledaromsättning. Flera partiledare har uppnått klart mogen ålder och för några är popularitetskurvan i fallande. För mittenpartierna och kanske också för andra partier kan överlevnaden mycket väl handla om att få fram personer som kan matcha såväl den populära Carl Bildt som en eventuellt folklig och omtyckt efterträdare till Ingvar Carlsson.

1 Gudrun Schyman och Mona Sahlin fick en klart högre och Anne Wibble en aningen högre popularitetspoäng bland kvinnor än bland män: Schyman +0,7 mot +0,1, Sahlin +2,0 mot +1,3 och Wibble -0,3 mot -0,4. Könsskillnaden är ytterligare något större bland det egna partiets sympatisörer: Schyman +3,6 mot +2,7, Sahlin +3,5 mot +2,7 och Wibble +1,7 mot +1,0.

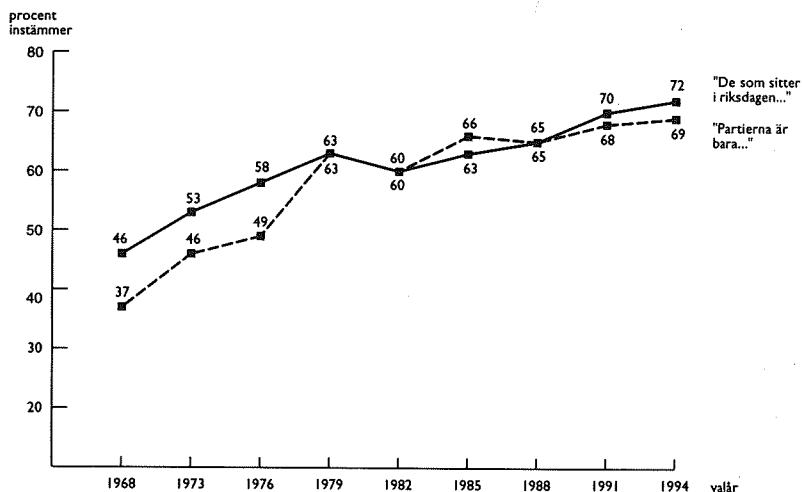
16 Politikermisstro

Förtroendet för partier och politiker fortsätter att minska i Sverige, även om hastigheten i utförlöpan tycks ha blivit något lägre under senare år. Resultaten i figur 16.1 visar på en i stort sett kontinuerlig nedgång i svenska folkets politikertilltro. Intervjufrågorna gäller inte några speciella partier eller politiker. Frågorna gäller partier och politiker i allmänhet.

Figur 16.1 *Misstro mot partier och politiker 1968–1994*

Påstående: »Partierna är bara intresserade av folks röster, men inte av deras åsikter.»

Påstående: »De som sitter i riksdagen och beslutar tar inte mycket hänsyn till vad vanligt folk tycker och tänker.»

Kommentar: Påståendefrågorna om politikertilltro fanns inte med i 1970 års valundersökning.

Förtroendetappet är mycket påtagligt. I undersökningen 1968 instämde endast 37 procent av väljarna i påståendet att »partierna är bara intresserade av folks röster, men inte av deras åsikter». Vid valet 1994 hade motsvarande andel stigit till hela 69 procent. Andelen svenskar som på detta sätt

hyser cyniska och misstroende uppfattningar om partier och politiker har nästan fördubblats under de senaste tjugofem åren.

Intervjufrågan om riksdagspolitikerna gav 1991 och 1994 upphov till något fler cyniska svar än frågan om partierna. På 1960- och 1970-talen var det tvärtom; partierna mötte en större misstro än riksdagspolitikerna. En sådan här närläsning av resultaten är kanske något hårdragen, men den indikerar att det inte bara är partier och politiker som tappat i förtroende. Även riksdagen har drabbats.¹

En svaghet med våra mätserier över politiskt förtroende är att de bygger på negativt formulerade påståendefrågor där instämmande svar kan tolkas som misstro. Från olika typer av metodstudier vet vi att dylika mätinstrument tenderar att ge en överskattad bild av graden av politikermisstro; människor har en tendens att hellre instämma än ta avstånd när de ställs inför olika påståenden. Resultaten bör därför i första hand användas för analyser av vad som har hänt över tid.

En något mindre mörk bild av politikermisstron fås om man mer neutralt ber människor att själva ange vilket förtroende de har för svenska politiker. Resultaten i tabell 16.1 bygger på en sådan självklassificeringsfråga som funnits med i valundersökningarna sedan 1988.

Tabell 16.1 *Förtroende för politiker 1988–1994*

Fråga: »Allmänt sett, hur stort förtroende har Du för svenska politiker? Har Du mycket stort förtroende, ganska stort förtroende, ganska litet förtroende eller mycket litet förtroende?»

<i>förtroendenivå</i>	<i>1988</i>	<i>1991</i>	<i>1994</i>
mycket stort förtroende	3	2	1
ganska stort förtroende	41	36	35
ganska litet förtroende	44	50	50
mycket litet förtroende	11	11	13
vet inte/vill ej svara	1	1	1
summa procent	100	100	100
antal intervjuade	2 528	2 613	2 534
andel mycket/ganska litet förtroende	55	61	63

Andelen väljare som anger att de har ett litet förtroende för politikerna är relativt hög även med denna mätteknik; och tendensen till misstro är ökan-

¹ En analys av förtroendet för riksdagen som institution under åren 1986–1994 återfinns i Elliot i Holmberg och Weibull [red] (1995).

de precis som resultatet för påståendefrågorna. Redan vid valet 1988 angav en majoritet av svarspersonerna att de hade ett mycket eller ganska litet förtroende för svenska politiker (55 procent). Vid valen 1991 och 1994 hade motsvarande andel ökat till 61 respektive 63 procent.

Den tilltagande politikermisstron uppfattas understundom som någonting bra. Väljare skall vara skeptiska och ifrågasätta politiker. Problemet är bara att den typ av politikerförakt som mäts med våra intervjufrågor inte har ett positivt samband med intresse, engagemang eller kunskaper. Tvärtom. Väljare med en hög grad av politikermisstro tenderar att vara mindre politiskt intresserade och kunniga än väljare med ett allmänt politikerförtroende. Politikerföraktarna är inte mer kunniga om politik än andra. De är mindre kunniga.

Politikermisstron är förhållandevis jämnt spridd över olika sociala grupper. Kvinnor uppvisar en något högre grad av misstro än män. När det gäller ålder tenderar de äldsta väljarna att vara något mer förtroendefulla än yngre och medelålders personer. Skillnaderna i misstro är också förhållandevis små mellan väljare med olika partisympatier. Politikermisstron finns starkt företrädd i alla läger, minst dock bland socialdemokratiska väljare och mest bland nyd-sympatisörer. Förtroendet för politiker är också relativt lågt bland vänsterpartiets och miljöpartiets väljare. Rekordet i politikerförakt återfinns dock inte i någon av dessa grupper. Det finns bland blankröstarna.

17 Könsröstning

Det talades mycket om kvinnor och kvinnliga väljare i 1994 års valrörelse. Maria-Pia Boëthius »hot» att omvandla sitt nätverk och sina stödstrumpor till en kvinnolista som ställde upp i valet tvingade de andra partierna till större lyhördhet för kvinnoaspekter och jämställdhetsfrågor. Men det blev aldrig någon kvinnolista och skillnaderna mellan mäns och kvinnors röstning blev lika små som vid föregående val.

I de första valen efter andra världskriget fick de borgerliga partierna några få procentenheter starkare röststöd bland kvinnor än bland män. Efterhand jämnades könsskillnaden ut och under andra halvan av 1980-talet förbyttes skillnaden i sin motsats. I valet 1985 och 1988 var det fyra procentenheter fler kvinnor än män som röstade på socialdemokraterna eller dåvarande vpk. Sverige hade precis som flera andra länder fått ett »gender gap» med kvinnorna röstande aningen mer vänster än männen.

Valet 1991 betecknades av vissa bedömare som ett »mansval». Två av de tre partier som gick framåt i valet – moderaterna och ny demokrati – fick klart fler röster bland män än bland kvinnor. Samtidigt minskade andelen kvinnliga riksdagsledamöter för första gången sedan 1928 – från 38 procent 1988 till 34 procent 1991.¹ Könsröstning i betydelsen blockröstning försvann dessutom helt. I valet 1991 fick socialdemokraterna och vänsterpartiet samma röststöd bland män som bland kvinnor.

Valet 1994 blev en kvinnlig revansch. Andelen kvinnliga riksdagsledamöter ökade nu till den nya världsrekordnoteringen 41 procent samtidigt som två av valets segrarpartier – vänsterpartiet och miljöpartiet – fick fler röster bland kvinnor än bland män. Könsröstningen i betydelsen blockröstning var däremot fortfarande obefintlig. Först om miljöpartiet räknas in i det socialistiska blocket blir det 2 procentenheter fler kvinnor än män som röstade på något av vänsterpartierna s, v eller mp. Förklaringen till den uteblivna könsröstningen är socialdemokraternas omvandling från ett parti

1 Se Maria Oskarsons och Lena Wängneruds bok *Kvinnor som väljare och valda* (1995).

med något fler kvinnliga väljare på 1980-talet till ett parti med aningen fler manliga väljare 1994 (se tabellerna 17.1 och 17.2).²

Tabell 17.1 *Partival 1994 bland kvinnor och män (procent)*

kön	partival 1994								summa procent	antal inter- vjuade	andel blank- röstare	andel icke- röstare
	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd				
kvinnor	8	44	10	9	17	5	6	1	100	1 115	2	11
män	6	47	7	7	24	4	4	1	100	1 221	2	12

Tabell 17.2 *Partiernas väljare 1994 fördelade på män och kvinnor (procent)*

kön	partival 1994								blank- röstare	icke- röstare	samtliga inter- vjuade
	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd			
kvinnor	56	46	55	55	40	55	58	28	47	46	48
män	44	54	45	45	60	45	42	72	53	54	52
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal inter- vjuade	155	1 075	200	180	477	95	121	25	47	395	2 602

Kommentar: Procentsiffrorna för icke-röstare i tabellerna 17.1 och 17.2 är beräknade med både intervjuade och icke intervjuade personer i procentbasen.

Könsskillnaderna i partival bland de borgerliga partiernas väljare 1994 känner vi igen från de närmast föregående valen. Moderaterna och ny demokrati fick klart fler röster bland män än bland kvinnor medan folkpartiet, centerpartiet och kds fick något fler röster bland kvinnor än bland män. Moderaternas 7 procentenheter starkare röststöd bland män än bland kvin-

2 Övervikten av män bland 1994 års s-väljare är inte signifikant på någon rimlig säkerhetsnivå. Enligt både Sveriges Televisions vallokalsundersökning (Valu) och 1994 års SOM-undersökning fick socialdemokraterna ett lika starkt röststöd bland kvinnor som bland män (aningens aningen fler röster bland män än bland kvinnor i SVT-Valu och aningen aningen fler röster bland kvinnor än bland män i SOM-94).

nor – en tangering av partiets egen rekordnotering från valet 1985 – är den största könsskillnaden för ett svenskt parti som vi känner till.³

Det sägs ibland att skillnaderna mellan män och kvinnor är små när det gäller partival men större när det gäller åsikter i politiska sakfrågor. Men inte heller åsiktsskillnaderna är i flertalet fall särskilt stora. Vid valet 1994 fanns det visserligen rejäla åsiktsskillnader mellan kvinnor och män när det gäller inställningen till att förbjuda alla former av pornografi ($r=.33$) och att behålla kärnkraften även efter 2010 ($r=.26$); hela 68 procent bland kvinnor mot endast 37 procent bland män var för ett pornografiförbud medan 52 procent bland män och 25 procent bland kvinnor ville behålla kärnkraften efter 2010. Dessutom fanns det klara men inte särskilt stora åsiktsskillnader mellan kvinnor och män när det gäller inställningen till könskvotering ($r=.21$), sextimmarsdag ($r=.21$), den offentliga sektorns storlek ($r=.20$) och det svenska EU-medlemskapet ($r=.12$); kvinnor är mer positiva till könskvotering, sextimmarsdag och den offentliga sektorns storlek och mer negativa till det svenska EU-medlemskapet.

Men om vi ser till valundersökningens hela batteri av åsiktsfrågor (26 stycken) uppgår det genomsnittliga sambandet mellan kön och inställning till de olika politiska förslagen till måttliga .12 (r). Om vi utesluter frågorna om pornografi, kärnkraft, könskvotering, sextimmarsdag, den offentliga sektorn och EU-medlemskapet sjunker det genomsnittliga sambandet till marginella .07. Den genomsnittliga skillnaden mellan andel män och andel kvinnor som var positiva till de 26 politiska förslagen var 11 procentenheter. Om samma frågor som ovan utesluts ur analysen blir den genomsnittliga åsiktsskillnaden 6 procentenheter. Män och kvinnor hade 1994 i allt väsentligt samma åsikter om bland annat skatter, privatiseringar, socialbidrag, vårdnadsbidrag, invandrarstöd, flyktingmottagning och förslaget att införa karensdag vid vård av sjukt barn.

3 Observera att moderaterna är underrepresenterade med 2 procentenheter i 1994 års valundersökning (se kapitel 1). En uppjustering av siffrorna ger moderaterna 26 procent bland män och 19 procent bland kvinnor, vilket i jämförelse med valet 1991 är en ökning med 2 procentenheter bland män och ett oförändrat valresultat bland kvinnor. Bland övriga partier är det framförallt ny demokrati, socialdemokraterna och vänsterpartiet som uppvisar något olika förändringar för kvinnor och män mellan valen 1991 och 1994. Nyd minskade från 8 till ungefär 1,5 procent bland män och från 5 till ungefär 0,5 procent bland kvinnor. S ökade med 9 procentenheter bland män och 6 procentenheter bland kvinnor medan v ökade med 1 procentenhet bland män och 3 procentenheter bland kvinnor. För ytterligare jämförelser med tidigare val, se Gilljam och Holmberg (1993) kapitel 24. Hur yngre och äldre män och kvinnor röstade 1994 redovisas i kapitlet *Yngre och äldre väljare*.

Hur hade det då kunnat gå för Maria-Pia Boëthius kvinnolista om den hade ställt upp i 1994 års riksdagsval? I samband med att vi bad svarspersonerna poängsätta partierna och partiledarna på gillar/ogillar-skalan med värden från -5 (ogillar starkt) till +5 (gillar starkt) bad vi också om en betygsättning av Maria-Pia Boëthius. Sifferbetygen kan användas för att göra en uppskattning av kvinnolistans chanser i 1994 års val.⁴

Det var 3,1 procent av samtliga tillfrågade som satte en högre pluspoäng på Maria-Pia Boëthius än på någon av partiledarna inklusive miljöpartiets språkrör Birger Schlaug. Om vi sänker kravet för potentiell kvinnoliströstning något var det 9,8 procent som satte en högre eller en lika hög pluspoäng på Maria-Pia Boëthius som på någon av partiledarna. En försiktig slutsats blir därför att kvinnolistan skulle ha kunnat erövra någonstans mellan 3 och 10 procent av rösterna om den hade fullföljt sitt hot att ställa upp i valet.

De väljare som enligt våra uppskattningar skulle kunna ha röstat på kvinnolistan röstade nu istället i stor utsträckning på vänsterblocket. Uppemot 80 procent av de potentiella kvinnolistävjarna röstade 1994 på socialdemokraterna, vänsterpartiet eller miljöpartiet medan ungefär 20 procent röstade på något av de fyra borgerliga partierna och då i första hand på folkpartiet.

Vid ett första påseende tycks det som om en kvinnolista i valet 1994 hade kunnat äventyra den socialdemokratiska valsegern. Med kvinnolistan, vänsterpartiet och miljöpartiet strax under fyraprocentspärren hade socialdemokraterna stått ensamma mot de fyra borgerliga partierna vid uppdelningen av riksdagsmandaten. Den typen av beräkningar kanske var en bidragande orsak till att kvinnolistan aldrig gjorde allvar av sitt hot att ställa upp i valet.

Lite valmatematik ger dock vid handen att sådana eventuella farhågor kanske var något överdrivna. Å ena sidan skulle 45 procent s-väljare och tre småpartier strax under fyraprocentspärren ha räckt gott och väl till en egen riksdagsmajoritet för socialdemokraterna. Om å andra sidan främst socialdemokraterna skulle ha tappat väljare till kvinnolistan hade åtminstone kvinnolistan och kanske också vänsterpartiet och/eller miljöpartiet ha klarat fyraprocentspärren.

4 Maria-Pia Boëthius genomsnittliga betygspoäng i hela väljarkåren uppgick till +0,4, vilket är i nivå med flertalet partiledare med undantag av den populära Ingvar Carlsson (+1,5) och den impopulära Vivianne Franzén (-2,1). Maria-Pia Boëthius var mest omtyckt bland i tur och ordning v-väljare (+1,1), mp-väljare (+0,8), s-väljare (+0,7), fp-väljare (+0,5) och c-väljare (+0,3). Maria-Pia Boëthius fick negativa genomsnittspoäng bland nyd-väljare (-0,3), m-väljare (-0,6) och kds-väljare (-0,8).

18 Yngre och äldre väljare

Partistategerna är väl medvetna om att valen i stor utsträckning vinnas eller förloras bland de unga och lättrorliga väljarna. Partibyten, röstsplittning, obeslutsamhet och avsaknad av partiidentifikation är betydligt vanligare bland yngre än bland äldre väljare (se tabell 18.1).

Tabell 18.1 *Ålder och rörlighet 1994. Andel partibytare, andel röstsplittare, andel som bestämde partivalet under valrörelsen och andel subjektiva partianhängare (procent)*

ålders- grupp	andel parti- bytare	andel röst- splittare	partivalet bestämt under valrörelsen	andel subjektiva partianhängare
18-21	—	30	72	30
22-30	39	24	65	34
31-40	37	22	55	40
41-50	28	24	45	49
51-60	26	18	40	54
61-70	23	17	36	65
71-80	15	11	25	62
samtliga	29	21	49	47

Kommentar: Procentbasen för andelen partibytare utgörs av de personer som röstade på något parti i både 1991 och 1994 års val. Andel röstsplittare avser riksdags- och kommunfullmäktigevalen och procentbasen är definerad som de väljare som röstade på något parti i båda valen. Bestämt partivalet under valrörelsen har de personer gjort som valt något av svarsalternativen »under sista veckan före valet» eller »tidigare under hösten och sommaren»; endast personer som röstade på något parti i valet ingår i procentbasen. Andel subjektiva partianhängare bygger på en intervjufråga där svarspersonerna själva fick avgöra huruvida de betraktade sig som anhängare av något parti.

De i partiernas ögon helt »förbrukade» förstagångsväljarna brukar sägas vara de allra mest lättrorliga och trendkänsliga väljarna. Partier som går framåt i ett val får ofta ett oproportionerligt stort nytillskott av förstagångsväljare medan förlorarparter brukar få vidkännas en extra stor åderlåtning i samma grupp.¹ Valet 1994 var i det avseendet inget undantag (se tabell 18.2).

1 Jfr Oskarson och Oscarsson (1994).

Tabell 18.2 Unga försttagångsväljars partival 1956–1994 (procent)

valår	parti									summa procent	antal interjuvade
	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd	övr.		
1956	0	54	9	26	11	–	–	–	0	100	35
1960	0	65	10	6	19	–	–	–	0	100	43
1964	0	52	13	23	7	–	–	–	5	100	87
1968	2	57	14	18	6	–	–	–	3	100	100
1970	11	46	28	10	5	–	–	–	0	100	226
1973	12	36	36	3	10	–	–	–	3	100	126
1976	9	41	26	12	10	–	–	–	3	100	211
1979	11	33	20	13	20	–	–	–	3	100	133
1982	7	45	13	6	23	3	3	–	0	100	139
1985	7	43	8	16	22	1	3	–	0	100	154
1988	5	44	8	15	22	1	4	–	1	100	131
1991	2	25	6	10	30	6	7	14	0	100	127
1994	10	40	8	8	18	4	11	0	1	100	166

Kommentar: Resultatet för kds särredovisas först från och med 1982 års val.

Valets tre vinnarpartier – socialdemokraterna, vänsterpartiet och miljöpartiet – gjorde ett dramatiskt bättre val bland 1994 än bland 1991 års försttagångsväljare. Socialdemokraterna är dock fortfarande svagare bland försttagångsväljare än i valmanskåren som helhet.

Ny demokrati utgör en utmärkt illustration till att en framgång bland försttagångsväljare är lika lättfängen som lättförgången – från 14 procent i valet 1991 till så gott som ingenting i valet 1994. Vårt att notera är också att moderaterna – efter mer än 20 år av kontinuerliga framgångar bland försttagångsväljarna – nu gick på en ordentlig mina och förlorade ungefär en tredjedel av sitt röststöd bland försttagångsväljare.²

I 1991 års val var ålderskillnaderna mellan partiernas väljare förmodligen större än någonsin tidigare. Ungdomen tenderade då att rösta åt höger medan pensionärerna tenderade att rösta åt vänster. I valet 1994 var generationsskillnaderna betydligt mindre och av en helt annan karaktär (se tabell 18.3 och 18.4).

För tre av partierna fanns inget ålderssamband att tala om i 1994 års val. Det faktum att folkpartiet och ny demokrati förlorade mest bland unga väl-

2 Observera att moderaterna är underrepresenterade med 2 procentenheter i 1994 års valundersökning, vilket innebär att valresultatet bland försttagångsväljarna sannolikt ligger någonstans kring 20 procent. I valet 1991 fick moderaterna rekordhög 30 procent bland de unga försttagångsväljarna.

Tabell 18.3 *Ålder och partival 1994 (procent)*

ålders- grupp	partival 1994										summa procent	antal inter- vjuade	andel blank- röstare	andel icke- röstare
	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd	övr.					
18-21	10	40	8	8	18	4	11	0	1	100	166	2	11	
22-30	10	39	7	8	21	5	8	1	1	100	446	3	13	
31-40	11	44	6	10	18	4	6	1	0	100	419	3	13	
41-50	5	50	9	6	22	3	4	1	0	100	449	0	9	
51-60	4	50	10	8	18	4	5	1	0	100	341	3	11	
61-70	1	54	8	6	21	5	2	2	1	100	290	1	10	
71-80	4	44	15	8	24	3	2	0	0	100	225	1	15	

Tabell 18.4 *Partiernas väljare 1994 fördelade efter ålder (procent)*

ålders- grupp	partival 1994										blank- röstare	icke- röstare	samtliga inter- vjuade
	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd					
18-21	11	6	7	7	6	6	15	0	9	7	7	7	
22-30	27	16	17	20	20	22	30	24	32	22	22	20	
31-40	30	17	13	22	16	19	20	12	24	19	24	18	
41-50	14	21	19	16	21	14	13	24	4	14	4	19	
51-60	10	16	16	16	13	15	14	16	19	14	19	14	
61-70	2	15	12	10	13	17	5	20	6	10	6	12	
71-80	6	9	16	9	11	7	3	4	6	14	6	10	
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
antal intervjuade	155	1 075	200	180	477	95	121	25	47	395	47	2 602	

Kommentar: Procentsiffrorna för icke-röstare i tabellerna 18.3 och 18.4 är beräknade med såväl intervjuade som ej intervjuade personer i procentbasen

jare medan kds förlorade mest bland äldre väljare innebar att dessa tre partier fick ungefär samma röststöd i samtliga åldersgrupper.³

Socialdemokraterna och centerpartiet fick precis som vid de närmast föregående valen starkast röststöd bland äldre väljare. Men eftersom både s och c gick klart framåt bland unga väljare blev ålderskillnaderna betydligt mindre 1994 än 1991.⁴

Bland miljöpartiets väljare förstärktes de tidigare ålderskillnaderna 1994 medan moderaterna och vänsterpartiet nu uppvisade annorlunda ålderskillnader än vid föregående val. Miljöpartiet gick mest fram bland unga väljare och inte alls bland äldre, vilket innebar att partiets väljarkår genomgick en ytterligare föryngring.⁵

Moderaterna gick 1994 kraftigt tillbaka bland väljare under 30 år, partiet gick fram något bland medelålders och fram ytterligare något bland äldre väljare. Moderaternas tidigare profil med det starkaste röststödet bland unga och det svagaste stödet bland äldre förbyttes därigenom i sin motsats. Moderaterna fick 1994 ett aningen starkare röststöd bland äldre än bland unga och medelålders väljare.⁶

För vänsterpartiet, slutligen, innebar 1994 års val en återuppståndelse för ungdomsprofilen från 1970–1985. I valen 1988 och 1991 förlorade vänsterpartiet många unga väljare och blev ett parti med starkast röststöd bland väljare i den yngre medelåldern. Vänsterpartiets dramatiska

3 Mellan 1991 och 1994 gick folkpartiet tillbaka från 12 till 7,5 procent bland unga väljare (18–30 år), från 9 till 7,5 procent bland medelålders väljare (31–60 år) medan partiet behöll de 6 procenten bland äldre väljare (61–80 år). Ny demokrati gick från ungefär 9, 6 och 4 procent bland unga, medelålders respektive äldre väljare 1991 till ungefär 1 procent i samtliga åldersgrupper 1994. Mellan 1991 och 1994 gick kds från 7 till 4 procent bland unga och medelålders väljare och från 9 till 4 procent bland äldre väljare. Siffrorna för folkpartiet har justerats ned en aning eftersom partiet var svagt överrepresenterat i 1994 års valundersökning.

4 Mellan 1991 och 1994 gick socialdemokraterna fram från 29 till 39 procent bland väljare under 30 år, från 39 till 47 procent bland väljare mellan 30 och 60 år och från 43 till 49 procent bland väljare över 60 år. Centerpartiet gick från 5 till 7 procent bland unga, från 9 till 7 procent bland medelålders och från 12 till 10 procent bland äldre väljare. Siffrorna har justerats ned en aning på grund av partiernas svaga överrepresentation i 1994 års valundersökning.

5 Mellan 1991 och 1994 gick miljöpartiet fram från 6 till knappt 9 procent bland unga och från 3 till 5 procent bland medelålders väljare medan valresultatet förblev oförändrat (2 procent) bland äldre väljare.

6 Mellan 1991 och 1994 gick moderaterna tillbaka från 28 till 22 procent bland unga väljare medan partiet gick fram från 20 till 22 procent bland medelålders och från 20 till 24 procent bland äldre väljare. Siffrorna har justerats upp något eftersom moderaterna var underrepresenterade med 2 procentenheter i 1994 års valundersökning.

framgång bland unga väljare 1994 innebär att partiet nu är tre gånger så starkt bland unga som bland äldre väljare.⁷

Skillnaderna i partival mellan yngre och äldre väljare var något större bland kvinnor än bland män 1994, vilket är en nyhet i jämförelse med valet 1991 (se tabell 18.5). Skillnaden mellan kvinnor under och över 45 år var störst när det gällde röstning på vänsterpartiet och miljöpartiet, vilka stöddes av hela 12 respektive 10 procent bland yngre kvinnor. Den största skillnaden för ett enskilt parti är dock den mellan yngre och äldre mäns stöd för socialdemokraterna. I valet 1994 röstade gott och väl 50 procent bland äldre män mot endast ungefär 40 procent bland yngre män på socialdemokraterna.

Tabell 18.5 *Partival 1994 efter kön och ålder (procent)*

partival 1994	kön och ålder			
	män 18-44 år	kvinnor 18-44 år	män 45-80 år	kvinnor 45-80 år
v	8	12	3	4
s	42	42	53	48
c	6	7	8	12
fp	7	10	6	8
m	25	14	22	20
kds	4	5	3	4
mp	6	10	3	3
nyd	2	0	1	1
övriga partier	0	0	1	0
summa procent	100	100	100	100
antal intervjuade	638	544	583	571

Tabell 18.5 visar också att skillnaderna i röstning mellan män och kvinnor 1994 var större bland yngre än bland äldre väljare. Den största könsskillnaden för ett enskilt parti finns här, precis som vid valet 1991, för moderata samlingspartiet bland unga väljare. Bland yngre män röstade drygt var fjärde väljare på moderaterna 1994. Bland yngre kvinnor var moderaternas röststöd endast omkring 15 procent.

Resultaten i tabell 18.5 kan användas för att teckna en förenklad och schematisk bild av de politiska partierna. I valet 1994 fanns två partier som

7 Mellan 1991 och 1994 gick vänsterpartiet fram från 3 till 9 procent bland unga väljare medan partiet höll ställningarna (6 procent) bland medelålders väljare och gick tillbaka från 4 till 2 procent bland äldre väljare. Siffrorna har justerats ned en aning på grund av partiets svaga överrepresentation i 1994 års valundersökning.

främst stöddes av yngre män: moderaterna och ny demokrati. Tre eller möjligen fyra partier fick starkast röststöd bland yngre kvinnor: miljöpartiet, vänsterpartiet, folkpartiet och kds. Ett parti gjorde bäst ifrån sig bland äldre män: socialdemokraterna. Och ett parti lockade främst till sig äldre kvinnor: centerpartiet.

Avslutningsvis kan nämnas att åsiktsskillnaderna i politiska sakfrågor mellan yngre, medelålders och äldre väljare 1994 var mindre än dem mellan män och kvinnor. Det genomsnittliga sambandet mellan ålder och inställning i ett tjugofemtal frågor uppgick till blygsamma .08 (r). De två klart starkaste sambanden uppmättes för förslagen att förbjuda alla former av pornografi ($r=.25$) och att minska u-hjälpen ($r=.21$). Önskan om att förbjuda pornografin och minska u-hjälpen tilltar i båda fallen med ökande ålder.

Dessutom fanns det 1994 ett relativt starkt kurvlinjärt samband mellan ålder och inställning till att avskaffa vårdnadsbidraget. I första hand medelålders och i någon mån äldre väljare tenderade att vara för att avskaffa vårdnadsbidraget. Bland väljare mellan 18 och 30 år var det däremot dubbelt så många som ville bevara än som ville avskaffa vårdnadsbidraget.

19 Klassröstningen är inte uträknad

Yrkesgrupp, socialgrupp, klass – omstritt barn har många namn, men faktum kvarstår att människors erfarenhet av olika yrken och levnadsförhållanden fortfarande har ett klart samband med valet av parti bland svenska väljare. Sambandet mellan yrke och röstning i Sverige är bland de starkaste vi känner till i västvärlden. Historiskt sett har dock klassröstningen minskat även i Sverige. Resultaten i tabell 19.1 visar att andelen klassröstare minskat från 77 procent vid valet 1956 till 56 procent 1994. Definitionen på klassröstare kan naturligtvis diskuteras. Här har vi valt att utnyttja den traditionella; klassröstare är dels arbetare som stödjer v eller s, dels medelklassväljare som röstar på c, fp, m, kds eller nyd. Arbetare har avgränsats som i stort sett LOs organisationsområde medan tjänstemän, jordbrukare och företagare har förts till medelklassen.¹

Det för en eller annan läsare kanske något överraskande resultatet är att det är de borgerliga partierna som har det mest klasshomogena väljarstödet. Moderata samlingspartiet är klassparti nummer ett i Sverige sett utifrån sammansättningen av partiets väljare; hela 77 procent kom från medelklassen 1994. Motsvarande siffra för c, fp, kds och nyd var lägre – 62, 73, 58 respektive 64 procent.² Socialdemokraternas och vänsterpartiets väljare är klassmässigt mer jämnt fördelade. Cirka hälften av v och s väljare 1994 kom från arbetarklassen och andra hälften från medelklassen.³

1 En utmärkt bok om yrkes- och klassröstning i Sverige är Maria Oskarsons doktorsavhandling *Klassröstning i Sverige* (1994). Där behandlas bl a också subjektivt klassmedvetande; ett fenomen som vi inte tar upp.

2 Andelen klassröstare ökade för flera borgerliga partier mellan 1991 och 1994. Orsaken är att c, fp och m proportionellt sett förlorade fler arbetarväljare än medelklassväljare i valet 1994.

3 Miljöpartiet är inte medtaget i analysen eftersom klassröstning på miljöpartiet är ett svåravgränsat fenomen. Bland mps väljare 1994 tillhörde 26 procent arbetarklassen, 49 procent medelklassen medan 25 procent var studerande.

Tabell 19.1 *Andel klassröstare vid valen 1956–1994. Andel arbetarklass bland socialdemokraternas och vänsterpartiets väljare och andel medelklass bland de borgerliga partierna (procent)*

valår	samtliga	partival						
		v	s	c	fp	m	kds	nyd
1956	77	93	74	86	66	86	–	–
1960	77	77	74	80	74	91	–	–
1964	72	84	73	69	74	85	–	–
1968	69	54	71	66	70	81	–	–
1970	67	63	71	60	68	83	–	–
1973	69	64	72	64	71	81	–	–
1976	65	56	67	56	70	80	–	–
1979	65	42	68	60	66	77	–	–
1982	62	40	63	62	71	75	–	–
1985	63	46	61	63	69	71	73	–
1988	57	37	55	62	74	75	61	–
1991	57	34	52	59	72	73	65	55
1994	56	45	50	62	73	77	58	64

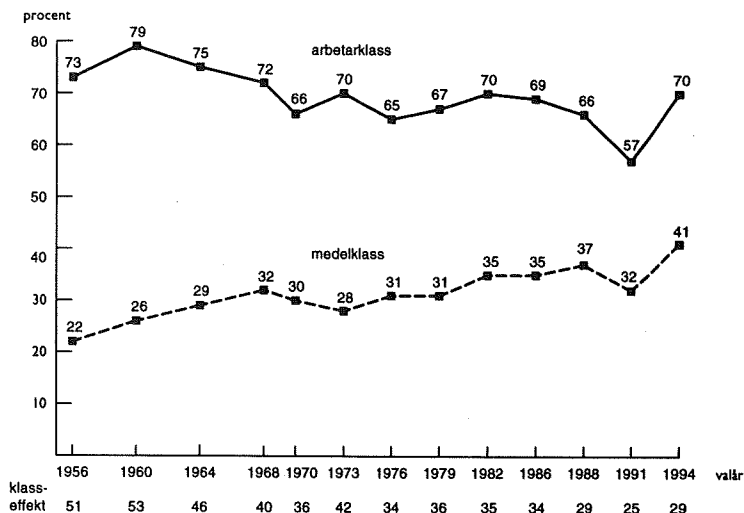
Kommentar: Resultaten bygger på valundersökningarnas yrkesindelning. Medelklassen omfattar tjänstemän, företagare och bönder. Arbetare som röstar på s eller v och medelklassväljare som röstar på c, fp eller m – och fr.o.m. 1985 även på kds och fr.o.m. 1991 även på nyd – har definierats som klassröstare. Studerande, mp-väljare och övriga partiets väljare ingår i procentberäkningarna. Resultaten omfattar även ej förvärvsarbetande väljare. Giftna och sammanboende kvinnor utan förvärvsarbete har förts till makens yrke. Pensionärer har klassificerats efter tidigare yrke.

Nedgången i andelen klassröstare beror till stor del på att de yrkesgrupper som traditionellt omfattat många klassröstare, som exempelvis industriarbetare och jordbrukare, minskat i omfång samtidigt som yrkesgrupper med en svagare klassröstningstendens vuxit i antal (lägre tjänstemän, servicearbetare). Men minskningen i andelen klassröstare behöver inte nödvändigtvis betyda att sambandet mellan klass och röstning försvagas. Om vi mäter sambandet i termer av ett effektmått – hur mycket påverkas benägenhet att rösta borgerligt eller socialistiskt av vilken klass väljarna tillhör – kan sambandet mycket väl förstärkas samtidigt som andelen klassröstare går ned.⁴ Om den antalsmässigt mindre klassen (arbetarklassen) börjar rösta mer klassmässigt samtidigt som den antalsmässigt större klassen (medelklassen) röstar mindre klassmässigt kan resultatet bli att andelen klassröstare fort-

4 Effektmåttet motsvarar ett b-värde i en regressionsanalys medan andelen klassröstare närmast motsvarar X-medeltal, d v s storleken på en oberoende variabel.

sätter att minska samtidigt som differensen (=effektmaßtet) mellan de två klassernas röstningsbeteende vidgas. Det var vad som hände i riksdagsvalet 1994.

Figur 19.1 *Effekt av klasstillhörighet. Andel röstande på socialdemokraterna eller vänsterpartiet i arbetarklassen och medelklassen*

Kommentar: Resultaten bygger på material från valundersökningarna 1956–1994. Klassindelningen bygger i huvudsak på en yrkesgruppering enligt SCB:s socialgruppskod. Medelklassen omfattar tjänstemän, företagare och jordbrukare. Klassröstningsindexet har beräknats som andelen s/v-röstande i arbetarklassen minus andelen s/v-röstande i medelklassen. Procentsiffrorna för andelen s/v-röstande inom klasserna har korrigerats med hänsyn till överskattningen av andel s-röstande i framförallt de äldre undersökningsurvalen. Analysen omfattar samtliga intervjuuppsatser utom studerande. Procentbasen är samtliga partiröstande vid respektive val.

Resultaten i figur 19.1 illustrerar mycket tydligt att effekten av klass på blockvalet ökade något 1994. Andelen arbetare som röstade på v eller s ökade från 57 till 70 procent mellan 1991 och 1994 samtidigt som andelen medelklassväljare som stödde v eller s ökade något mindre, från 32 till 41 procent. Resultatet blev att skillnaden i arbetarklassens och medelklassens benägenhet att rösta på v eller s (=effektmaßtet) ökade från 25 1991 till 29 1994. Någon dramatisk ökning är det inte fråga om. Det räcker med att gå tillbaka till 1988 för att hitta ett lika starkt samband mellan klass och röstning. Det starkaste sambandet som uppmäts är vi inte i närheten av (53 vid valet 1960). Precis som i tidigare val var klasseffekten på partivalet

Tabell 19.2 Yrkesgrupp och partival 1994 (procent)

yrkesgrupp	partival 1994										summa procent	antal personer	andel blank- röstare	andel icke- röstare
	v	s	c	fp	m	kds	mpb	nyd	övr.					
industriarbetare	7	73	4	4	6	2	2	1	1	1	100	307	3	18
övriga arbetare	9	57	9	3	11	4	5	1	1	1	100	484	2	19
lägre tjänstemän	8	51	6	6	19	6	3	1	0	0	100	160	1	18
mellanjäntemän	6	47	7	9	21	3	5	2	0	0	100	483	1	8
högre tjänstemän	3	30	4	17	36	4	5	1	0	0	100	372	0	8
småföretagare	6	22	13	6	44	5	3	1	0	1	100	150	4	13
jordbrukare	3	6	55	3	20	6	6	0	1	0	100	69	4	11
studerande	10	29	7	12	18	7	16	1	0	0	100	175	2	10

Tabell 19.3 Partiernas valjare 1994 fördelade efter yrkesgrupp (procent)

yrkesgrupp	partival 1994										blank- röstare	icke- röstare	samtliga inter- vjyade
	v	s	c	fp	m	kds	mpb	nyd					
industriarbetare	15	22	7	7	4	7	6	12	12	21	19	15	
övriga arbetare	30	28	25	8	12	22	20	16	16	26	32	23	
lägre tjänstemän	9	8	5	5	7	10	4	8	8	5	10	7	
mellanjäntemän	20	23	17	25	22	17	36	14	13	13	21	21	
högre tjänstemän	7	11	8	37	30	18	15	12	12	4	10	16	
småföretagare	6	3	10	5	15	9	4	8	8	14	7	7	
jordbrukare	1	0	21	1	3	4	4	0	0	7	3	3	
studerande	12	5	7	12	7	13	25	8	8	9	6	8	
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
antal personer	145	1 007	183	175	452	91	114	25	43	372	190	2 480	

Kommentar: Resultaten i tabellerna 19.2 och 19.3 omfattar även personer som ej förvärsarbetar. Siffrorna för andel icke-röstare i tabell 19.2 har justerats upp eftersom gruppen är underrepresenterad bland de personer som ställde upp för intervju i 1994 års valundersökning. Pensionärer har förts till sin tidigare yrkesgrupp. Gifta och sammanboende kvinnor som ej förvärsarbetar har klassificerats efter makens yrkesgrupp. En detaljerad redogörelse för yrkesgrupperingen återfinns i Mikael Gilljam, Sören Holmberg och Per Hedberg, *Valundersökning 1994. Teknisk rapport* (Statistiska centralbyrån, 1996).

något starkare bland män (33) än bland kvinnor (23) och klart starkare bland äldre väljare (39) än bland yngre (19).⁵

Uppdelningen i arbetarklass och medelklass är naturligtvis grov och döljer många nyanser. En mer detaljerad analys av sambandet mellan yrkesgruppstillhörighet och röstning behövs. Resultaten av en sådan analys återfinns i tabellerna 19.2 och 19.3.

Några större överraskningar döljs inte i siffermaterialet. Vänsterpartiet var som ofta starkast bland studerande (10 procent). Socialdemokraterna fick som alltid mest stöd bland industriarbetare (73 procent) och minst stöd bland jordbrukare (6 procent). Centerpartiet vann ånyo ett majoritetsstöd bland jordbrukare (55 procent); i valet 1991 var motsvarande siffra endast 45 procent. Folkpartiet lyckades 1994 behålla ett relativt starkt stöd bland studerande (12 procent) och högre tjänstemän (17 procent); smeknamnet docentpartiet är inte helt fel. Moderaterna förstärkte 1994 sin profil som ett företagarparti; andelen röster bland småföretagare ökade till nya rekordet 44 procent, upp från 37 procent 1991 och 42 procent 1982. Bland industriarbetare gick det sämre för m – tillbaka till 6 procent 1994 från 10 procent 1991. Kds fick mest röster bland studerande och minst bland industriarbetare. Miljöpartiet hade ett liknande mönster i sitt röststöd, svagast stöd bland industriarbetare och ett starkt stöd bland studerande (16 procent). Ny demokrati, som 1991 var starkast bland företagare och industriarbetare, fick 1994 ett lika svagt stöd i alla yrkesgrupper.⁶

Sambandet mellan yrke och röstning kan ges ytterligare relief genom att också studera kopplingen mellan facklig tillhörighet och röstning. Resultaten i tabellerna 19.4–19.6 visar utfallet 1994 och trenderna tillbaka till 1968.

5 Äldre väljare har definierats som mellan 61 och 80 år; yngre är mellan 18–30 år. Klasseffekten på blockröstningen var 27 bland män och 24 bland kvinnor 1991. Ökningen i sambandet mellan klass och röstning 1994 var alltså ett manligt fenomen.

6 Arbetslösa är en viktig grupp som inte ingår i analysen av yrkesgrupper. En detaljanalys av gruppen arbetslösa visar att de 1994, precis som tidigare, till övervägande delen röstade på v eller s (12 respektive 55 procent). Endast 25 procent av de arbetslösa stödde något av de borgerliga regeringspartierna.

Tabell 19.4 *Facklig tillhörighet och partival 1994 (procent)*

facklig tillhörighet	partival 1994								summa procent	antal- personer	andel blank-röstare	andel icke-röstare
	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd				
LO	8	66	7	3	9	3	3	1	100	492	2	18
TCO	6	47	6	11	20	4	5	1	100	403	2	10
SACO	6	29	6	18	29	3	8	1	100	140	1	4
LRF	0	6	46	3	39	6	0	0	100	33	3	6
Företagar-organisation	0	18	8	15	47	2	8	2	100	55	0	18

Kommentar: Resultaten omfattar enbart förvärvsarbetande. Siffrorna för icke-röstare har uppjusterats eftersom icke-röstare är underrepresenterade bland de intervjuade personerna.

Tabell 19.5 *LO-medlemmars partival 1968–1994 (procent)*

valår	partival 1994									summa procent	antal intervjuade
	v	s	c	fp	m	mp	kds	nyd	övr.		
1968	2	81	8	5	2	–	–	–	2	100	655
1970	6	75	11	3	1	–	–	–	4	100	908
1973	6	71	16	4	1	–	–	–	2	100	555
1976	5	66	17	7	3	–	–	–	2	100	633
1979	6	68	10	7	7	–	–	–	2	100	679
1982	6	70	10	2	9	–	–	–	3	100	680
1985	5	67	7	9	9	–	–	–	3	100	744
1988	5	65	10	7	5	2	6	–	0	100	675
1991	4	53	7	5	13	6	3	8	1	100	545
1994	8	66	7	3	9	3	3	1	0	100	492

Tabell 19.6 *TCO-medlemmars partival 1968–1994 (procent)*

valår	partival 1994									summa procent	antal intervjuade
	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd	övr.		
1968	1	47	14	22	13	–	–	–	3	100	321
1970	3	38	21	24	10	–	–	–	4	100	485
1973	3	35	33	12	14	–	–	–	3	100	321
1976	3	41	21	17	17	–	–	–	1	100	413
1979	6	37	14	14	27	–	–	–	2	100	478
1982	6	39	10	11	28	–	–	–	6	100	510
1985	5	38	8	24	20	–	–	–	5	100	528
1988	7	40	9	20	14	2	8	–	0	100	489
1991	4	34	7	11	23	9	5	6	1	100	436
1994	6	47	6	11	20	4	5	1	0	100	403

Kommentar: Resultaten i tabellerna 19.5 och 19.6 avser endast förvärvsarbetande personer. Fram till 1985 ingår kds och miljöpartiet i gruppen övriga partier. Resultaten är inte viktade för partiernas över- respektive underrepresentation i de olika undersökningarna.

Socialdemokraterna stärkte sin majoritetsställning bland LOs medlemmar, från 53 procent 1991 till 66 procent 1994. Någon hög siffra är det dock inte. På 1960-talet hade s stöd av över 80 procent av LO-arbetarna. Bland TCOs medlemmar gick v och s fram så mycket att de för första gången erövrade majoriteten (53 procent); upp från 38 procent 1991 och 48 procent 1968. SACO-majoriteten behöll emellertid de fyra borgerliga partierna, upp till 56 procent 1994 från 54 procent 1991.⁷ Moderaterna fick nästan egen majoritet bland medlemmar i företagarorganisationer (47 procent); 1991 var andelen dock ännu högre, 57 procent. Bland LRF-medlemmar börjar moderaterna att utmana centern om hegemonin. Vid valet 1994 stödde 39 procent av LRFs medlemmar m och 46 procent c. Tre år tidigare var motsvarande andelar 31 respektive 54 procent. Centerns gamla hemmafäste är hotat.

Indelningar av människor i olika klasser, socialgrupper eller yrkesgrupper kommer historiskt sett från sociologisk eller marxistisk teoribildning. Public choice-skolan är en sentida utmanare till detta slags teorier. Inom den ses en annan yrkesindelning som den centrala i moderna samhällen, nämligen den mellan anställda inom offentlig och privat sektor. Tesen är att sektorsröstning ersatt klassröstning i utvecklade välfärdstater som Sverige. De många offentliganställda röstar på v eller s för att rädda sina jobb medan privatanställda röstar borgerligt för att hålla nere skatterna och minska den offentliga sektorn.

Tesen om den framväxande sektorsröstningen har hittills haft ett relativt svagt stöd i Sverige. Skillnaden mellan offentligt och privat anställdas röstning på de socialistiska partierna (=mått på effekten av sektorstillhörighet på blockvalet) har varit måttlig – 2 procentenheter 1976, 5 1979, 8 1982, 6 1985, 2 1988 och 10 1991. Vid valet 1994 steg den dock till nya rekordet 14 procentenheter; fortfarande lägre än motsvarande effekt för klass (23), men inom skotthåll (se tabell 19.7).⁸

Effekten av sektor visar sig vara ungefär lika stark bland män och kvinnor och något starkare bland yngre och medelålders väljare än bland äldre. Yrkesmässigt finns endast en svag effekt av sektor bland arbetare (4) medan sektor har en mycket klar effekt bland högre tjänstemän (27). Sektorskampen pågår m a o redan bland dagens högre tjänstemän. Vid valet 1994 röstade en majoritet av offentligt anställda högre tjänstemän på v eller s (53

7 Ny demokrati fick 5 procent bland SACOs medlemmar 1991.

8 Det redovisade effektmåttet för klass (23) gäller för förvärvsarbetande för att göra det jämförbart med effektmåttet för sektor som just gäller för enbart förvärvsarbetande.

procent). Motsvarande andel bland privat anställda högre tjänstemän var endast 26 procent.

Tabell 19.7 *Anställningssektor och partival 1994 (procent)*

anställnings- sektor	partival 1994									summa procent	antal inter- vjuade	andel blank- röstare	andel icke- röstare
	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd	övr.				
offentlig sektor	10	51	6	9	14	4	5	1	0	100	510	1	11
statlig	6	55	3	7	22	1	4	1	1	100	154	1	12
kommunal	11	49	7	10	11	5	6	1	0	100	356	1	10
privat sektor	4	43	10	8	26	4	4	1	0	100	849	2	15

Kommentar: Intervjupersonerna har själva angett vilken sektor de arbetar i. Enbart förvärvs-
arbetande ingår i analysen. Valdeltagandeuppgifterna har uppjusterats.

Den gamla klassröstningen är långt ifrån uträknad i Sverige. Men utmanaren, den nya sektorsröstningen, har piggnat till under 1990-talet. Frågan är om det är dags för titelbyte eller om den gamle mästaren står på benen även under nästa årtusende.

20 Boenderöstning

Var och hur människor bor har en viss betydelse för hur de röstar. Landsbygdsbor röstar delvis annorlunda än storstadsbor. Villaboende röstar inte på riktigt samma sätt som lägenhetsboende.

Centerpartiet var det enda parti som 1994 fick ett betydligt starkare röststöd på landsbygden än i städer och storstäder (se tabell 20.1 och tabell 20.2). I valet 1991 hade även kds och ny demokrati en klar landsbygdsprofil, men i valet 1994 hade de skillnaderna försvunnit. I den mån det fanns några skillnader 1994 gick det aningen bättre för kds och ny demokrati i storstäder än i övriga ortstyper.

Moderaterna, folkpartiet och vänsterpartiet fick 1994 ett klart starkare röststöd i städer och storstäder än på landsbygden och i mindre tätorter. För framförallt moderaterna var dock skillnaderna mellan olika ortstyper mindre än vid valet 1991. Mellan 1991 och 1994 gick moderaterna svagt framåt eller höll ställningarna på landsbygden, i tätorter och i mindre och medelstora städer medan partiet gick tillbaka i storstäderna. I valet 1991 var socialdemokraterna och moderaterna ungefär jämnstarka i storstäderna. Tre år senare var socialdemokraterna det klart största partiet i alla ortstyper inklusive storstäderna.¹

I valet 1991 var socialdemokraterna och centerpartiet ungefär jämnstarka bland väljare på landsbygden. I valet 1994 höll centerpartiet ställningarna bland landsbygdsväljare medan socialdemokraterna ökade sitt röststöd med hälften. Trots ett relativt starkt röststöd på både landsbygden och i storstäderna presterade dock socialdemokraterna, precis som vanligt, sitt bästa valresultet i tätorter och i mindre och medelstora städer. Miljöpartiet, slutligen, uppvisade 1994 en rakt motsatt profil jämfört med socialdemokraterna. Miljöpartiet fick sitt starkaste röststöd på landsbygden och i storstäderna medan det gick något sämre i tätorter och i mindre och medelstora städer.

¹ Observera återigen att moderaterna är underrepresenterade i 1994 års valundersökning, vilket innebär att siffrorna för moderaterna i tabell 20.1 skall justeras upp med ungefär 2 procentenheter.

Tabell 20.1 Bostadsort och partival 1994 (procent)

bostadsort	partival 1994										summa procent	antal inter- vjuade	andel blank- röstare	andel icke- röstare
	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd	övr.					
ren landsbygd	6	38	22	5	18	4	7	0	0	0	100	379	2	13
mindre tätort	5	53	8	6	18	4	4	1	1	1	100	534	3	12
stad eller större tätort	7	48	5	9	21	4	5	1	0	0	100	1 003	2	14
Sthlm, Gbg, Malmö	9	37	4	10	27	5	6	2	0	0	100	313	2	14

Tabell 20.2 Partiernas väljare 1994 fördelade efter bostadsort (procent)

bostadsort	partival 1994										blank- röstare	icke- röstare	samtliga inter- vjuade
	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd					
ren landsbygd	15	14	45	11	15	16	22	8	16	17	16	16	17
mindre tätort	20	28	22	18	21	24	17	24	31	24	31	22	24
stad eller större tätort	46	47	27	53	46	41	44	48	40	48	40	47	45
Sthlm, Gbg, Malmö	19	11	6	18	18	19	17	20	13	17	13	15	14
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	148	1 025	186	177	454	90	116	25	45	194	45	194	2 526

Kommentar: Uppgifterna om bostadsort bygger på intervjuarnas observationer av var undersökningspersonerna bor. Tre kategorier används: *ren Landsbygd, mindre tätort, stad eller större tätort*. Ur gruppen boende i stad eller större tätort har vi bruttit ut personer boende i Stockholm, Göteborg eller Malmö. Siffrorna för andel icke-röstare i tabell 20.1 har justerats upp eftersom gruppen är underrepresenterad bland de personer som ställde upp för intervju i 1994 års valundersökning.

En nyhet i 1994 års valundersökning var att vi utöver frågan om nuvarande boendeortstyp dessutom frågade om i vilken ortstyp svarspersonerna huvudsakligen hade vuxit upp. Resultaten för uppväxtort och nuvarande boendeort överensstämmer till stora delar men är inte helt överlappande. Socialdemokraterna fick t.ex. ett något starkare röststöd bland personer uppväxta på landbygden än bland nuvarande landsbygdsväljare (46 procent mot 38) medan resultatet var det omvända för centerpartiet (18 procent mot 22).

Mer intressant kan dock vara att intervjufrågan om uppväxtort gör det möjligt att redovisa hur personer uppväxta utanför Sverige röstade i 1994 års val. Eftersom resultaten bygger på endast 86 personer (4 procent av väljarkåren) och dessutom är lite överraskande skall de läsas och tolkas med försiktighet: I jämförelse med hela väljarkåren fick moderaterna 7,5 procentenheter fler röster och centerpartiet 5 procentenheter färre röster bland personer uppväxta utanför Sverige. För övriga partier var skillnaderna små eller obetydliga.²

Väljare som bor i villa eller radhus röstade 1994 något mer borgerligt än väljare som bor i lägenhet. Skillnaden beror på att centerpartiet och moderaterna gjorde ett något bättre val bland väljare i villa än bland väljare i lägenhet, medan vänsterpartiet fick ett dubbelt så starkt röststöd bland lägenhetsboende som bland villaboende väljare. Väljare som bor i lantgård eller ensamliggande villa röstar klart mer borgerligt än väljare som bor i villa eller radhus i småhusområde (se tabell 20.3 och 20.4).

Skillnaderna i blockval mellan villa- och lägenhetsboende väljare begränsas samtidigt av att folkpartiet fick ett något starkare röststöd bland lägenhetsboende än bland villaboende och av att socialdemokraterna, kds, miljöpartiet och ny demokrati fick samma röststöd bland villaboende som bland lägenhetsboende. Socialdemokraternas drygt 45 procent bland både villaboende och lägenhetsboende väljare innebär en dramatisk förändring

2 Intervjufrågan om uppväxt i eller utanför Sverige ingick också i 1993 års SOM-undersökning. Även där var moderaterna överrepresenterade med nästan 3 procentenheter och centerpartiet underrepresenterat med nästan 4 procentenheter bland väljare uppväxta utanför Sverige. I 1993 års SOM-undersökning hade även socialdemokraterna fler sympatisörer bland personer uppväxta utanför Sverige än i hela urvalet (+3,8 procentenheter). På grund av resultatens osäkerhet avstår vi från att försöka tolka de uppmätta skillnaderna.

Tabell 20.3 Boendeform och partival 1994 (procent)

boendeform	partival 1994										summa procent	antal inter- vjuade	andel blank- röstare	andel icke- röstare
	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd	övr.					
lantgård/villa på landsbygden	5	34	23	5	21	4	7	1	0	0	100	331	2	13
villa/radhus i småhusområde	5	49	6	8	22	5	4	1	0	0	100	1 052	2	9
lägenhet i flerfamiljshus	10	46	6	9	19	4	5	1	0	0	100	848	2	18

Tabell 20.4 Partiernas väljare 1994 fördelade efter boendeform (procent)

boendeform	partival 1994										blank- röstare	icke- röstare	samtliga inter- vjuade
	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd					
lantgård/villa på landsbygden	11	11	40	10	15	13	22	8	13	14	15	14	15
villa/radhus i småhusområde	33	51	34	48	50	52	38	56	47	33	46	33	46
lägenhet i flerfamiljshus	56	38	26	42	35	35	40	36	40	53	39	40	53
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	147	1 023	187	177	457	91	116	25	45	195	2 529	45	195

Kommentar: Uppgifterna om boendeform bygger på intervjuernas observationer av undersökningspersonernas boende. Siffrorna för andel icke-röstare i tabell 20.3 har justerats upp eftersom gruppen är underrepresenterad bland de personer som ställde upp för intervju i 1994 års valundersökning.

sedan valet 1991. Då fick socialdemokraterna 44 procent bland väljare som bor i lägenhet men bara 34 procent bland väljare som bor i villa.³

Det ökande villaboendet – från 54 procent av väljarna 1976 till 64 procent 1994 – är inte något stort problem för socialdemokraterna. Mellan 1976 och 1994 har stödet för socialdemokraterna och vänsterpartiet ökat från 40 till 49 procent bland väljare som bor i villa samtidigt som det har minskat från 57 till 54 procent bland väljare som bor i lägenhet. Den ökande gruppen villaboende röstar allt mindre höger medan den minskande gruppen lägenhetsboende röstar allt mindre vänster.

3 Väljare som bor i lägenhet röstar delvis olika beroende på om de äger eller hyr sin bostad. I 1994 års val fick de fyra borgerliga partierna 44 procent bland lägenhetsägare och 34 procent bland hyresgäster. Motsvarande siffror för socialdemokraterna, vänsterpartiet och miljöpartiet var 55 procent bland lägenhetsägare och 65 procent bland hyresgäster. Skillnaden beror på att m- och fp-väljare fick ett starkt röststöd bland lägenhetsägare medan v- och mp-väljare fick ett starkt stöd bland hyresgäster.

21 Religiösa väljare

Det går inte att sätta likhetstecken mellan religiös röstning och röstning på kds. För det första är de regelbundna kyrkobesökarna (de som går i kyrkan minst en gång i månaden) dubbelt så många som kds-väljarna; om kyrkobesökarna även tillåts omfatta personer som går i kyrkan några gånger om året växer gruppen till uppemot en tredjedel av befolkningen. För det andra inkluderar begreppet religiös röstning dessutom det faktum att personer som sällan eller aldrig går i kyrkan tenderar att rösta på partier som uppfatts som profana och sekulariserade.¹

Religiös röstning – dvs att kyrkobesökare och icke kyrkobesökare röstar på olika partier – är en faktor som bidrar till att förklara svenska väljares partival. Den religiösa röstningen har visserligen minskat under de senaste 30 åren, men den är fortfarande betydligt starkare än köns- och åldersröstningen och den är mer än hälften så stark som klassröstningen (se tabell 21.1).

Vid valet 1994 röstade 42 procent bland kyrkobesökare och 57 procent bland icke kyrkobesökare på socialdemokraterna eller vänsterpartiet – en skillnad på 15 procentenheter. Den religiösa röstningen beror inte på att medelklassväljare går något oftare i kyrkan än arbetarväljare. Skillnaden i röstning på socialdemokraterna eller vänsterpartiet mellan kyrkobesökare och icke kyrkobesökare 1994 var 15 procentenheter bland arbetare (61 procent mot 75) och 13 procentenheter bland medelklassväljare (33 procent mot 46).

Kds stora valframgång 1991 – från 2,9 procent 1988 till 7,1 procent 1991 – medförde att partiet för första gången blev det största partiet bland regelbundna kyrkobesökare (36 procent av rösterna) samtidigt som de regelbundna kyrkobesökarna för första gången blev i minoritet bland kds-väljarna (46 procent av kds-väljarna). I valet 1994 återställdes delar av den gamla ordningen. Socialdemokraterna återtog med knapp nöd rollen som största parti bland regelbundna kyrkobesökare samtidigt som kds-väljarna

¹ Kyrkogång brukar allmänt betraktas som en god indikator på graden av religiositet. Se t.ex. Bjereld och Gilljam (1991).

Tabell 21.1 *Religiös röstning vid valen 1964, 1968, 1985, 1988, 1991 och 1994. Andel röstande på socialdemokraterna eller vänsterpartiet bland kyrkobesökare och icke kyrkobesökare (procent)*

valår	andel s/v- röstande bland kyrkobesökare	andel s/v- röstande bland icke kyrkobesökare	differens
1964	42	66	-24
1968	43	66	-23
1985	38	54	-16
1988	40	56	-16
1991	31	46	-15
1994	42	57	-15

Kommentar: Med kyrkobesökare avses personer som uppgivit sig gå i kyrkan minst några gånger om året. Intervjufrågan om kyrkogång återfinns i kommentaren under tabell 21.3. Andel s- eller v-röstande har beräknats med samtliga partiröstande som procentbas. Intervjufrågan om kyrkogång ingick inte i valundersökningarna 1970-1982.

nu till hälften utgjordes av regelbundna kyrkobesökare (se tabell 21.2 och 21.3).

Precis som i tidigare val fick även centerpartiet starkast röststöd bland regelbundna kyrkobesökare. Moderaterna gjorde som vanligt bäst ifrån sig bland sporadiska kyrkobesökare medan övriga partier fick starkast röststöd bland väljare som sällan eller aldrig går i kyrkan.

Gruppen religiösa väljare rymmer både statskyrkobesökare och frikyrkobesökare.² Ett närmare studium visar att kds står mycket starkt i frikyrko-Sverige medan framförallt moderaterna och centerpartiet får relativt få frikyrkoröster. Bland 1994 års regelbundna frikyrkobesökare fick kds 52 procent, moderaterna 5 procent och centerpartiet 9 procent. Bland regelbundna statskyrkobesökare fick kds endast 9 procent, moderaterna 27 procent och centerpartiet 19 procent. Mellan valen 1991 och 1994 gick kds tillbaka från 64 till 52 procent bland regelbundna frikyrkobesökare och från 18 till 9 procent bland regelbundna statskyrkobesökare.

Avslutningsvis är det värt att lägga märke till att andelen icke-röstare är dubbelt så stor bland personer som aldrig går i kyrkan (20 procent) som i övriga grupper (cirka 10 procent). Det lägre valdeltagandet kan sägas innebära att icke kyrkobesökare har ett lite mindre indirekt inflytande över det

2 Den som intresserar sig för skillnader i partival mellan väljare som tillhör olika religiösa schatteringar och samfund ställs inför problemet med få intervjupersoner och stora felmarginaller. Statsvetaren Magnus Hagevi är väl förtrogen med området. Se Hagevi (1994).

Tabell 21.2. Kyrkogång och partival 1994 (procent)

kyrkogång	partival 1994										summa procent	antal inter- vjuade	andel blank- röstare	andel icke- röstare
	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd	övr.	övr.				
minst en gång i månaden	3	27	15	7	19	24	5	0	0	0	100	189	0	10
några gånger om året	3	44	13	8	24	4	3	1	0	0	100	515	2	11
mera sällan	6	49	7	8	21	2	6	1	0	0	100	838	2	9
aldrig	11	48	5	8	18	1	7	1	1	1	100	689	3	20

Tabell 21.3. Partiernas väljare 1994 fördelade efter kyrkogång (procent)

kyrkogång	partival 1994										blank- röstare	icke- röstare	samtliga inter- vjuade
	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd	nyd	nyd			
minst en gång i månaden	4	5	15	7	8	50	8	0	0	0	0	6	8
några gånger om året	12	22	36	22	27	22	13	32	32	18	18	20	23
mera sällan	32	40	32	39	39	19	40	32	42	42	42	26	37
aldrig	52	33	17	32	26	9	39	36	36	40	40	48	32
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	147	1 023	187	177	457	91	116	25	45	195	2 528		

Kommentar: Intervjufrågan om kyrkogång hade följande lydelse: "Hur ofta brukar du gå till gudstjänst eller på möte i statskyrkan, i någon frikyrka eller någon annan kyrka eller samfund?" Siffrorna för andel icke-röstare i tabell 21.2 har justerats upp eftersom gruppen är underrepresenterad bland de personer som ställde upp för intervju i 1994 års valundersökning.

politiska beslutsfattandet än personer som går i kyrkan. Med reservation för statistisk osäkerhet är valdeltagandet klart högre bland regelbundna statskyrkobesökare (95 procent) än bland regelbundna frikyrkobesökare (86 procent).

22 Den mänskliga naturen

Bak dagspolitiken finns politiska ideologier och bak ideologierna finns tankar om den mänskliga naturen. Frågor om huruvida människan exempelvis är egoist eller altruist, pålitlig eller svekfull samt i vad mån hon behöver auktoritär vägledning har intresserat filosofer och vanligt folk långt före diskussionerna om t.ex. allmän rösträtt, planhushållning och EU-medlemskap.

Det är förstås ingen lätt uppgift att försöka koppla samman klassiska föreställningar om altruism, pålitlighet och paternalism med 1990-talets ideologier och dagspolitik. Den betydligt enklare fråga vi ställer oss i det här kapitlet är om det bland dagens moderna väljare överhuvudtaget går att finna något samband mellan människosyn och politik.

I 1994 års valundersökning ingick för första gången en serie intervjufrågor om vad som kännetecknar den mänskliga naturen. Med hjälp av skalor från 0–10 frågade vi svarspersonerna om de upplever att människor i allmänhet är själviska eller osjälviska, i vilken utsträckning människor går att lita på och i vad mån människor vet vad som är bäst för dem själva. Resultaten i tabell 22.1 ger en inblick i människosynen bland 1994 års väljare.

Svenska folkets genomsnittsuppfattning är att människor i allmänhet är själviska (medelvärde 3,7) men att de går att lita på dem (5,8) och att de vet vad som är bäst för dem själva (6,0). Uttryckt i procent anser 63 procent att den mänskliga naturen är självisk (skalvärden 0–4) medan endast 11 procent uppfattar människan som osjälvisk (skalvärden 6–10). 54 procent upplever att människor går att lita på medan 21 procent hyser motsatt uppfattning; 51 procent anser att människor vet vad som är bäst för dem själva medan 19 procent tycker tvärtom.¹

Det finns inga nämndvärda skillnader i människosyn mellan män och kvinnor. Möjligen har kvinnor en något större tilltro än män till att männi-

¹ Det finns ingen koppling mellan synen på människans egoism och synen på pålitlighet respektive paternalism. Däremot finns det ett medelstarkt samband (Pearsons $r = .32$) mellan de två senare variablerna: De som upplever att människor går att lita på tenderar att anse att människor vet vad som är bäst för dem själva.

Tabell 22.1 Svenska folkets uppfattning om den mänskliga naturen och den egna självskickheten (medelvärden på skalor från 0–10)

	kön		ålder					partisympati					
	samtliga		18–30 år	31–60 år	61–80 år	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd
	män	kvinnor											
människosyn/självuppfattning													
människor i allmänhet är själviska (0) eller osjälviska (10)	3,7	3,6	3,7	3,5	3,9	3,6	3,9	3,5	3,9	3,4	2,8	3,3	3,2
människor i allmänhet går <u>inte</u> att lita på (0) eller går att lita på (10)	5,8	5,7	5,7	6,0	5,5	5,7	5,9	5,5	6,4	5,7	6,2	6,3	5,2
människor i allmänhet vet inte vad som är bäst för dem själva (0) eller vet vad som är bäst för dem själva (10)	6,0	6,1	6,1	6,1	5,4	6,2	5,9	6,0	6,3	5,8	5,9	6,8	5,6
jag själv är självisk (0) eller osjälvisk (10)	4,8	4,7	4,7	4,7	5,2	5,3	4,8	4,7	5,0	4,5	4,9	4,8	4,5

Kommentar: Resultatet bygger enbart på intervjuer före valet. För jämförbarhetens skull har värdena på de två skalorna om självskickhet vänts: I intervjuformuläret står 0 för själviska och 10 för osjälviska; i tabellen står 0 för själviska och 10 för osjälviska.

skor vet vad som är bäst för dem själva. Äldre människor (61–80 år) tycks ha en något mer pessimistisk människosyn än framförallt medelålders: Människor med lång livserfarenhet tenderar att tycka att människor är själviska, att människor inte alltid går att lita på och att människor inte alltid vet vad som är bäst för dem själva.

Skillnaderna i människosyn mellan de olika partiernas sympatisörer är förvånansvärt små och dessutom svårtolkade. Sambanden (η) mellan partisympati och de tre uppfattningarna om den mänskliga naturen uppgår till svaga .12-.14. Kds-sympatisörer uppfattar människan som mest självisk (medelvärde 7,2) medan s- och fp-sympatisörer upplever den största osjälviskheten (6,1). Nyd- och därefter c-sympatisörer är minst optimistiska när det gäller att lita på människor (5,2 respektive 5,5) medan fp-, kds- och mp-sympatisörer är mest optimistiska (6,2–6,4). Spännvidden i paternalism går mellan nyd-sympatisörer (5,6) och mp-sympatisörer (6,8) där de senare hyser störst tilltro till att människor vet vad som är bäst för dem själva.

Sambandet mellan människosyn och politik blir inte starkare när vi istället studerar kopplingen till åsikter i dagspolitiska frågor. Sambanden mellan de tre uppfattningarna om den mänskliga naturen och inställningen till ett tjugofemtal politiska förslag uppgår i genomsnitt till försumbara .05 (Pearsons r).

Det i särklass starkaste sambandet (.21) finns här mellan uppfattningen om huruvida människor i allmänhet går att lita på och inställningen till förslaget att ta emot färre flyktingar: de som vill ta emot färre flyktingar tenderar att ha mindre tilltro till människors pålitlighet. Synen på människans själviskhet uppvisar det starkaste sambandet (.12) med inställningen till att sälja statliga företag och affärsverk till privata köpare: de som uppfattar människor som själviska tenderar att vara för privatiseringar. Paternalismen uppvisar det starkaste sambandet (.14) med synen på aborter: de som hyser den svagaste tilltron till att människor vet vad som är bäst för dem själva tenderar att vara för förslaget att begränsa rätten till fri abort.

I anslutning till intervjufrågan om den mänskliga naturens själviskhet frågade vi också hur svarspersonerna uppfattade sig själva. En dryg tredjedel uppfattade sig som själviska, en knapp tredjedel som osjälviska och den resterande tredjedelen som befinnande sig på mitten av skalan (medelvärde 4,8).

Män (4,7) uppfattade sig som aningen mer själviska än kvinnor (5,0) medan äldre personer (5,2) uppfattade sig som något mindre själviska än medelålders och yngre personer (båda 4,7). Sambandet mellan själviskhet och

partisympati uppgick till blygsamma .16 (eta) med v-sympatisörer (5,3) som de subjektivt mest osjälviska och m- och nyd-sympatisörer som de subjektivt mest själviska (båda 4,5).

Det finns ett relativt starkt samband mellan synen på mänsklighetens själviskhet och den personliga själviskheten (.35). De som tror gott om medmänniskorna tenderar också att tro gott om sig själva. Men det tycks samtidigt finnas ett visst mått av självgodhet: Det är fler personer som tror bättre om sig själv än om mänskligheten (51 procent) än som framställer sig själv som mer egoistisk än medmänniskorna (11 procent). Övriga 38 procent placerar sig själv på samma skalvärde som mänskligheten.

I vad mån de här siffrorna indikerar självgodhet eller enbart oblygt realistiska självuppfattningar är svårt att veta. De som uppfattar sig själva som mer osjälviska än människor i allmänhet är hur som helst något fler bland kvinnor, bland de äldsta och bland sympatisörer till kds, miljöpartiet och vänsterpartiet.

23 Rokeachs värden

Milton Rokeach är en av de stora inom forskningen kring mänskliga värden. Han är också en mycket självsäker person. Antalet grundläggande mänskliga värden är aderton, hävdar han; inte fler och inte färre. I vilken utsträckning som svenska folket omfattar Rokeachs grundläggande värden har vi mätt inom ramen för SOM-undersökningarna sedan 1986.¹ Eftersom vi inte tror att Rokeachs värdeteori är en grundlag och att antalet värden är exakt just aderton har vi tagit oss friheten att inkludera tjugofyra värden i våra senaste SOM-mätningar.²

Andelen människor som anger att de olika värdena är mycket viktiga har i de flesta fall varit mycket stabil över tid; och så bör det ju vara om vi skall kunna tala om grundläggande värden. Värden som hälsa, en värld i fred, frihet och rättvisa har hela tiden legat i topp med 85–90 procent av svarspersonerna som anger att de är mycket viktiga. Värden som rikedom, frälsning och makt har på motsvarande sätt hela tiden hamnat sist med endast 5–10 procent som är villiga att säga att de är mycket viktiga. De två värden som uppvisar de största förändringarna när det gäller graden av stöd är en ren värld och teknisk utveckling. Andelen svenskar som anger att en ren värld är ett mycket viktigt värde har minskat från 81 till 70 procent mellan 1988 och 1994 (minus 11 procentenheter). När det gäller värdet teknisk utveckling har motsvarande siffra ökat från 22 till 33 procent (plus 11 enheter).

Resultaten i tabell 23.1 visar i vad mån Rokeachs värden är relaterade till partisympati bland svenska väljare. Vi vet att väljarnas partival har ett klart samband med politiska åsikter och ideologier. Frågan är om det också finns några samband med mer grundläggande mänskliga värden.

1 *Samhälle Opinion Massmedia (SOM)* är en frågeundersökning som sedan 1986 genomförs varje höst av olika forskningsprojekt vid statsvetenskapliga institutionen, förvaltningshögskolan och institutionen för journalistisk och masskommunikation vid Göteborgs universitet. Undersökningen omfattar 2 800 slumpmässigt utvalda personer från hela Sverige.

2 Rokeach talar om terminala och instrumentella värden. Det är Rokeachs terminala värden som mäts i SOM-studierna; se Rokeach (1973), Reimer (1989, 1994) och Bennulf (1994). Rokeachs värdeskala introducerades i SOM-undersökningarna av Karl Erik Rosengren och Bo Reimer.

Tabell 23.1 Rokeachs värden bland svenska partisympatisörer. Andel som anger respektive värde som mycket viktigt (procent)

Fråga: »Hur viktigt tycker Du att följande saker är för Dig?»

Rokeach värde	partisympati						samtliga	eta	
	v	s	c	fp	m	kds			
En ren värld	73	71	73	68	62	76	82	70	.10
Teknisk utveckling	25	33	29	28	40	19	19	33	.21
Ett behagligt liv	56	57	50	46	55	32	55	54	.12
Ett spännande liv	33	28	22	29	31	17	32	29	.10
Självförverkligande	45	28	28	44	35	17	39	33	.15
En värld i fred	87	90	85	85	86	85	91	88	.08
En vacker värld	57	58	56	47	52	57	67	57	.08
Jämlikhet	64	58	56	53	36	40	67	52	.23
Familjetrygghet	78	81	77	73	73	80	81	78	.10
Frihet	84	85	82	87	88	80	83	85	.05
Lycka	62	68	67	60	66	60	68	67	.08
Inre harmoni	79	76	76	75	76	80	86	76	.03
Kärlek	80	76	74	78	75	71	82	76	.06
Landets säkerhet	55	76	73	64	76	65	58	72	.17
Ett liv fullt av njutning	29	34	22	22	28	9	35	30	.16
Frälsning	5	8	9	12	4	52	10	9	.27
Självaktning	42	42	41	48	41	49	45	42	.08
Socialt anseende	16	25	21	10	13	16	12	19	.17
Sann vänskap	83	71	70	75	70	78	82	73	.09
Visdom	43	37	37	38	37	46	35	38	.06
Rättvisa	81	85	85	81	83	78	81	83	.07
Makt	7	11	5	7	6	2	4	9	.14
Hälsa	84	88	85	84	89	75	86	87	.07
Rikedom	11	12	6	4	10	2	7	10	.19
Ärlighet	85	86	91	81	83	89	82	85	.07

Kommentar: Resultaten kommer från 1994 års RiksSOM-undersökning. Antalet svarsalternativ var fem, från mycket viktigt till inte alls viktigt. Eta är ett korrelationsmått som kan variera mellan .00 (lågt) och 1.00 (høgt). RiksSOM 1994 finns dokumenterad i Holmberg och Weibull (red), *Det gamla riket* (1995).

Utfallet är något blandat. Vissa värden uppvisar medelstarka samband med väljarnas partisympatier; jämlikhet, frälsning och teknisk utveckling är de tydligaste exemplen (eta-värden mellan .20 och .30), medan de flesta andra värdena uppvisar helt försumbara samband (eta-värden mindre än .15). När det gäller jämlikhet visar resultaten föga överraskande att sympatisörer till v, mp och s är mest positiva medan anhängare till m och kds är minst entusiastiska. Inställningen till värdet teknisk utveckling uppvisar ett delvis

spegelvänt resultat med m-sympatisörer mest positiva och anhängare till mp, v och kds mer skeptiska. Värden för frälsning omhuldas av en majoritet kds-sympatisörer. Bland övriga partiets väljare är intresset för frälsning mycket mer begränsat.

Huvudresultatet av vår värdeanalys är tämligen klart. Väljarnas inställning till grundläggande mänskliga värden har i de allra flesta fall ett mycket svagt samband med hur de röstar. Åsikter i olika aktuella sakfrågor och ideologiska ställningstaganden har klart starkare samband med partivalet bland svenska väljare. Eta-värdet för sambandet mellan väljarnas självuppskattade position på den traditionella vänster-högerskalan och hur de röstar brukar t ex hålla sig kring .70 till .80.

Grundläggande mänskliga värden är i mycket begränsad omfattning partipolitiserade i Sverige. Partierna är föga oense när det gäller allmänmänskliga värden som lycka, visdom, kärlek och frihet. Våra resultat visar att denna partiöverskridande konsensus också återfinns bland partiernas väljare.

24 Ingleharts postmaterialister

Den amerikanske statsvetaren Ronald Ingleharts bok *The Silent Revolution* från 1977 är en av den moderna samhällsvetenskapens mest omdiskuterade verk. Ingleharts tes om en långsamt framväxande postmaterialistisk värdeförändring har diskuterats och mätts över hela världen mer än kanske någon annan samhällsteori under de senaste femton åren. Många forskare som i och för sig håller med om att det kan ligga någonting i tanken på en värdeförskjutning från materialistiska värden till postmaterialistiska (livskvalitet och självförverkligande) ställer sig mycket frågande inför Ingleharts mätmetoder och generaliseringar. Inglehart använder sig av ett frågebatteri (fyra frågor i kortversionen, tolv frågor i den fullständiga versionen) för att mäta vad han kallar den endimensionella materialism/postmaterialism-dimensionen. Mätresultaten utnyttjar han sedan för att dela in människorna i tre grupper – materialister, postmaterialister och en blandad grupp.

Att placera in människors värderingar när det gäller trygghet, materiell välfärd, medbestämmande och självförverkligande i endast tre fack är naturligtvis djärvt; speciellt som det är högst tveksamt om Ingleharts mätskallor verkligen mäter det de påstås mäta, nämligen en endimensionell materialism/postmaterialism-dimension. De flesta tester visar att Ingleharts skallor mäter flera olika värdedimensioner, inte en sammanhållen dimension från materialism till postmaterialism.¹

Resultaten i tabell 24.1 bör studeras med dessa reservationer i minnet. Vi utnyttjar Ingleharts gruppering trots alla dess svagheter. Den har nämligen en klar fördel; den särskiljer vänsterpartiets, miljöpartiets och delvis också folkpartiets väljare från övriga väljare.

¹ Litteraturen kring Ingleharts teori och mätmetoder omfattar flera hyllmeter. Bra startpunkter är Inglehart (1977, 1990) och Flanagan (1987). Nordiska bidrag kan inhämtas hos Knutsen (1985, 1994), Pettersson (1988), Reimer (1988, 1994), Jenssen (1991) och Bennulf (1994).

Tabell 24.1 Svenska materialister och postmaterialister 1985–1994 och efter partival 1994 (procent och balansmått)

	Ingleharts gruppering			summa procent	antal personer	övertikt materialister
	materialister	blandade	post- materialister			
valår/samtliga						
1985	25	58	16	100	1 161	+ 9
1988	27	57	16	100	1 134	+11
1991	28	56	16	100	1 129	+12
1994	18	64	18	100	1 105	± 0
partival 1994						
v	15	44	41	100	75	-26
s	18	63	19	100	435	- 1
c	19	64	17	100	70	+ 2
fp	14	58	28	100	83	-14
m	20	68	12	100	203	+ 8
kds	29	61	10	100	41	+19
mp	5	63	32	100	41	-27
nyd	25	67	8	100	12	+17

Kommentar: Indelningen i materialister, blandade och post-materialister bygger på Ronald Ingleharts korta frågebatteri om fyra påståenden som skall rangordnas efter viktighet när det gäller vad samhället bör arbeta för. Påståendena är "Upprätthålla lag och ordning", "Ge enskilda människor större möjligheter att påverka politiska beslut", "Bekämpa prisstegringarna" och "Skydda yttrandefriheten". Personer som placerar påstående 1 och 3 som 1:a och 2:a klassificeras som materialister medan personer som sätter 2 och 4 i topp kodas som post-materialister. Analysen omfattar enbart förvalsundersökningar.

Miljöpartiet, vänsterpartiet och folkpartiet – samma oheliga allians som vi senare kommer att finna i analysen av synen på olika framtida samhällen – är de partier som rymmer klart fler postmaterialister än materialister. I övriga partier väger det jämt eller finns det fler materialister.

Tidigare mätningar med Ingleharts skala i valundersökningarna har givit mycket likartade resultat med något fler materialister än postmaterialister och klart flest människor i den blandade gruppen. Trenden har inte pekat på en ökad andel postmaterialister; snarare har andelen materialister ökat något.

Resultaten för 1994 är annorlunda. Andelen materialister tycks plötsligt ha minskat och postmaterialisterna ha blivit något fler. Det finns dock anledning att sätta ett stort frågetecken för en sådan tolkning. En detaljerad analys av hur intervjupersonerna viktighetsrangordnade de fyra påståendena som ingår i Ingleharts korta skala (som är den som mäts i valundersökningarna) visar att ett påstående, »Bekämpa prisstegringarna», avsett att

mäta en materialistisk inställning, rangordnades klart lägre 1994 än tidigare valår, med resultatet att andelen materialister minskade och andelen i den blandade gruppen ökade.² Väljarnas minskande prioritering av kampen mot prisstegringarna måste dock ses i ljuset av att den svenska inflationen varit relativt låg under senare år. Det är knappast rimligt att dra slutsatsen att andelen materialister minskat i Sverige enbart på grundval av att väljarna något nedprioriterat inflationskampen i tider av rekordhög arbetslöshet och låg inflation. En rimligare tolkning är att mätningar med Ingleharts skala är känsliga för kortsiktiga politiska förändringar och alltså inte mäter långsiktiga värdeförskjutningar särskilt tillförlitligt. Svenska folket har knappast blivit mindre materialistiskt inriktat (trygghet och levnadsstandard) under 1990-talets ekonomiska kris.

Om vår tolkning är riktig är andelen materialister underskattad i 1994 års mätning, vilket dock inte innebär att måttet är oanvändbart; långt därifrån. Panelkorrelationen med motsvarande mätning 1991 är minst lika stark som tidigare år och sambanden mellan Ingleharts tregruppering och olika bakgrundsvariabler ser likadana ut som i föregående valundersökning.³ Andelen postmaterialister är något högre bland kvinnor, bland medelålders personer, bland storstadsbor och bland högutbildade. Det enda lite överraskande resultatet är att de yngsta väljarna inte var de mest postmaterialistiska. Ingleharts ursprungliga hypotes var att den postmaterialistiska revolutionen först skulle slå igenom bland unga människor och sedan sprida sig uppåt i åldrarna. Men i senare skrifter har Inglehart modifierat sin teori. I tider av ekonomisk kris kan materialistiska strömningar förstärkas bland yngre människor.⁴

2 I 1991 års valundersökning viktighetsrangordnades »Bekämpa prisstegringarna» sist eller näst sist av 50 procent av svarspersonerna. Andelen hade ökat till 75 procent 1994.

3 Panelkorrelationen (r) för valundersökningens materialism-postmaterialism skala var .47 1985/88, .40 1988/91 och .51 1991/94. Se Bennulf (1994:174–183) för en analys av panelstabiliteten i Ingleharts kortskalemätningar.

4 Se Inglehart (1990:66–70).

25 Livsstilar

En av väljarforskningens mest kända sentenser formulerades av Paul Lazarsfeld och hans medarbetare i pionjärverket *The People's Choice* som publicerades i USA 1944:

– »Hur en människa tänker politiskt beror på hur hon lever socialt. Sociala omständigheter bestämmer politiska preferenser» (Lazarsfeld m fl 1944/1968:27).

Lazarsfelds tes var medvetet tillspetsad. Han hade inget starkare stöd för den i sina egna data från det amerikanska presidentvalet 1940. Sambanden mellan röstning och de sociala fenomen Lazarsfeld studerade (social klass, boende på landsbygd eller i en stad, kyrkotillhörighet) var långt ifrån hundra procentiga, även om de var starkare än motsvarande samband i dagens Amerika.

I Lazarsfelds efterföljd – men också inspirerade av ännu tidigare forskare som utgick ifrån valstatistik istället för intervjuundersökningar – har väljarforskare över hela världen studerat kopplingen mellan röstning och olika strukturerande socioekonomiska faktorer.¹ Oftast har faktorer av materiellt slag med koppling till yrkeslivet stått i centrum – klass, yrkesgrupp, sektor, utbildning m.m.

Den teoretiska motiveringen har varit att testa olika sociologiska förklaringsmodeller, men också att analysera vilken kort- och långsiktig betydelse det yrkesrelaterade egenintresset har för väljarnas röstande. Resultaten har varit blandade, men det råder en relativt bred konsensus om att olika yrkesrelaterade förklaringsfaktorer har ett svagare samband med hur väljare röstar idag än för 20–30 år sedan. Klassröstningen har minskat i de flesta länder.

Lazarsfelds tes är skadeskjuten men inte nödvändigtvis slaktfärdig. Han pekade ut sociala omständigheter som den kausala faktorn bakom politiska preferenser, och det kan tolkas mycket vidare än att enbart omfatta de i huvudsak yrkesrelaterade faktorer som forskningen hittills koncentrerats på.

¹ En av dessa valstatistiska forskare som gjorde en pionjärinsats var Herbert Tingsten som redan 1937 publicerade det banbrytande verket *Political Behaviour*.

Om yrke betyder mindre för hur dagens väljare röstar kanske sociala omständigheter knutna till fritiden ökat i betydelse. Människors vakna fritid har ökat påtagligt sedan demokratin infördes för 75 år sedan. Det sentida industrisamhällets transformation till ett informations- och tjänstesamhälle håller dessutom på att göra gränserna mellan arbete och fritid mer oklara. Dagens människor har mer tid och resurser att utveckla vad fransmannen Pierre Bourdieu och andra sociologer kallar olika livsstilar.² Frågan är därför om det finns några samband mellan olika livsstilar och valet av parti.

Tabell 25.1 *Livsstil och partisympati*

livsstil/aktivitet	andel som någon gång i månaden under det senaste året gjort respektive aktivitet							samtliga	eta
	partisympati								
	v	s	c	fp	m	kds	mp		
friluftsliv	59	58	70	66	66	76	73	63	.12
motion	70	62	57	73	65	75	72	64	.11
bio	21	10	10	17	15	11	20	13	.20
teater	4	2	3	3	4	0	5	3	.18
läst bok	60	42	41	61	52	61	62	48	.18
diskuterat politik	72	54	57	77	61	75	59	60	.17
besökt gudstjänst	4	10	21	15	10	61	15	13	.33
trädgårdsarbete	46	48	69	60	65	68	58	59	.12
läst veckotidning	61	69	69	57	62	46	56	64	.12
spelat tips, lotto m m	47	57	45	34	45	15	23	47	.25
restaurang kvällstid	37	22	20	36	34	21	32	28	.20
rest utomlands	2	2	0	5	5	2	1	2	.25
hyrt video	23	16	10	20	16	9	19	17	.13
spelat in video	43	41	34	50	45	32	35	43	.09
köpt CD	18	13	7	15	20	15	16	15	.18
skrivit på PC	47	27	26	55	44	28	40	35	.23
rökt/snusat	44	38	24	29	34	21	25	35	.12
druckit vin/sprit/starköl	62	56	52	68	78	44	60	62	.23

Kommentar: Resultaten kommer från den nationella SOM-undersökningen 1994. Procentandelarna anger hur stor andel av svarspersonerna som någon gång i månaden under det senaste året engagerat sig i respektive aktivitet. Eta-värdet visar graden av samband mellan svarspersonernas partisympati (åtta partier) och aktivitet (sju aktivitetsgrader) inom respektive område. Ju högre värde mellan .00 och 1.00 desto starkare samband.

2 Bourdieu är inte lättillgänglig. År 1979, med engelsk översättning 1984, utgavs *Distinction*, hans internationella genombrottsverk. En läsvärd och kritisk granskning av Bourdieus idéer återfinns i Rosengren (1995).

Vårt mått på livsstil är mycket enkelt. Vi utgår från människors fritidsaktiviteter.³ I SOM-undersökningarna mäts regelbundet svenska folkets grad av aktivitet på ett femtontal olika fritidsområden. I tabell 25.1 utnyttjar vi dessa mätningar från hösten 1994 för att studera sambandet mellan olika fritidsaktiviteter och partitillhörighet. Resultaten visar andelen sympatisörer inom varje parti som minst en gång i månaden utövat den aktuella aktiviteten. Eta-värdena längst till höger i tabellen anger graden av statistiskt samband mellan partitillhörighet och graden av aktivitet inom de olika fritidsområdena. Ju högre värde mellan .00 och 1.00 desto starkare samband.

De låga till medelhöga eta-värdena – de flesta understiger .20 – tyder inte på ett massivt genombrott för en ny typ av sociala förklaringsfaktorer inom väljarforskningen. Fritidsorienterade livsstilsvariabler tycks inte kunna ge något nämnvärt stöd till Lazarsfelds vacklande tes. Men när väl det är sagt måste det samtidigt konstateras att flera av de starkaste livsstilssambanden uppvisar korrelationer med partitillhörigheten som inte ligger avskräckande långt ifrån vad olika yrkes- eller klassvariabler kan uppvisa. Korrelationsmättet Cramer's V för sambandet mellan partival och yrkesgrupptillhörighet låg t ex kring .22 1994.⁴ Motsvarande värden för sambandet mellan partisympati och aktiviteterna gudstjänstbesök (.16), spelat på tips, lotto mm (.12), rest utomlands (.11), druckit alkohol (.13) och skrivit på PC (.12) är inte avgörande mycket lägre. De livsstilar som dessa fritidsaktiviteter avspeglar har ett svagt men inte negligabelt samband med människors partipreferenser.⁵

De relativt modesta sambanden bör inte avhålla oss från att botanisera i resultaten. De har ett klart underhållningsvärde och säger någonting om svensk politisk kultur. Socialdemokratiska sympatisörer spelar t ex mer på tips och lotto och läser mer veckotidningar än andra partiers anhängare. Folkpartisterna är mer aktiva än andra när det gäller bokläsning, politiska diskussioner och skrivande på PC. Moderaterna är tillsammans med vänsterpartisterna de som oftast går på restaurang på kvällstid och som köper

3 Maktutredningen genomförde en liknande analys i slutet av 1980-talet, se Petersson, Westholm och Blomberg (1989:241–252).

4 Cramer's V är ett sambandsmått på nominalskalenivå som kan variera mellan .00 och 1.00. Yrkesgruppsvariabeln låter sig svårigen transformeras till någonting annat än en nominalskala.

5 Vi skall i detta sammanhang inte fördjupa analysen, men de frågor som är mest intressanta att gå vidare med är dimensionaliteten i fritidsaktiviteterna (vilka hänger samman?) och vilka aktiviteter som har en självständig inverkan på röstningen under kontroll för andra relevanta förklaringsfaktorer. En modell behöver m a o formuleras för kopplingen mellan olika livsstilsvariabler och väljarnas röstning.

CD-skivor. Moderata sympatisörer uppvisar dessutom den högsta siffran för andelen som druckit sprit/vin/starköl minst en gång i månaden (78 procent). Centeranhängare tillsammans med miljöpartister och kds:are idkar mer friluftsliv än andra partisympatisörer. Relativt sett går också samma partiers väljare oftast i kyrkan och röker minst. Distinktionen att ha flest rökare bland sina anhängare går till vänsterpartiet.

26 Oron för framtiden

Kärleken och oron påstås ibland vara besläktade: Båda är konstanta men föremålet för känslorna varierar. Jörgen Westerståhl och Folke Johansson visar i boken *Svensk kärnkraft efter Tjernobyli* att svenska folkets genomsnittliga orosnivå i stort sett var den samma vid ett tjugotal olika mättillfällen under 1980-talet. Oron för olika risker och problem varierade visserligen över tiden. Men »den sammanlagda orosnivån tycks...vara någorlunda konstant... Att avskaffa denna oro genom politiska beslut tycks alltså vara en olöslig uppgift» (Westerståhl och Johansson, 1987:29–30).

I 1994 års valundersökning frågade vi för första gången om människors oro för olika saker inför framtiden. Vi kan med andra ord inte studera huruvida oron är konstant men väl *vad* människor är oroliga för, hur oron varierar mellan olika befolkningsgrupper och om det finns en koppling mellan oro och partisympati. De åtta frågor vi ställde gällde läget i Sverige inför framtiden och spände över så skilda områden som våldsbrottslighet, miljöförstöring, ekonomisk kris och hot mot demokratin. I tabell 26.1 redovisas andelen personer som angav att de uppfattade respektive problemområde som mycket oroande inför framtiden.

Svenska folket var 1994 mest oroade för stor arbetslöshet och tilltagande våldsbrottslighet (66 respektive 62 procent mycket oroade). Därefter i tur följde oro för ekonomisk kris och miljöförstöring (45 respektive 44 procent). Hot utifrån i form av situationen i Ryssland (24 procent), ökat antal flyktingar (21 procent) och att Sverige dras in i krig (15 procent) bedömdes som mindre oroande. Inte heller faran att Sverige skall bli mindre demokratiskt upplevdes som särskilt oroande (16 procent mycket oroade).

Kvinnor var nästan genomgående något mer oroade än män. Könsskillnaden var klart störst när det gällde miljöförstörelsen där 53 procent kvinnor och 35 procent män sa sig vara mycket oroade. Män var dock aningen mer oroade än kvinnor när det gällde situationen i Ryssland (26 procent mot 21).

Oron tycks tillta med stigande ålder. Äldre människor (över 60 år) sa sig vara mer oroade än medelålders personer, vilka i sin tur sa sig vara mer oroade än de yngsta (18–30 år). Skillnaden mellan de äldsta och de yngsta var

Tabell 26.1 Svenska folkets oro inför framtiden. Andel personer som säger sig vara mycket oroade för respektive problemområde – bland samtliga och efter kön, ålder och partisympati (procent)

problemområde	kön		ålder				partisympati										
	samtliga	män	kvinnor	18-30 år		31-60 år		61-80 år		v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd
				18-30 år	31-60 år	61-80 år	61-80 år										
stor arbetslöshet	66	61	72	59	67	72	81	78	58	59	50	62	48	58			
tilltagande våldsbrottslighet	62	57	69	54	61	76	54	64	69	53	62	62	63	62			
ekonomisk kris	45	42	48	39	45	52	40	46	45	43	50	45	31	50			
miljöförstöringen	44	35	53	45	41	48	53	47	43	38	30	38	82	23			
situationen i Ryssland	24	26	21	15	27	29	26	23	23	24	29	21	23	19			
ökat antal flyktingar	21	22	21	20	20	27	18	22	18	11	25	17	14	77			
att Sverige blir mindre demokratiskt	16	14	19	13	17	18	23	19	9	14	12	9	23	15			
att Sverige dras in i krig	15	11	21	13	14	22	14	19	12	12	11	16	9	15			

Kommentar: Intervjufrågan hade följande formulering: "Om Du tänker på läget i Sverige, hur oroande uppfattar Du att följande saker är inför framtiden?". Fyra svarsalternativ erbjöds: mycket oroande, ganska oroande, inte särskilt oroande och inte alls oroande.

störst när det gällde våldsbrottslighet (76 procent mot 54) och minst när det gällde miljöförstöring (48 procent mot 45).¹

Skillnaderna mellan de olika partiernas sympatisörer följer ett inte oväntat politiskt mönster. Sympatisörer till v och s var mest oroadе för stor arbetslöshet (81 respektive 78 procent), m- och c-sympatisörer var främst oroadе för våldsbrottslighet (62 respektive 69 procent) och mp- och nyd-sympatisörer var mest oroadе för miljöförstöring (82 procent) respektive ett ökat antal flyktingar (77 procent). Värt att notera är också att det i första hand var v- och mp-sympatisörer som uttryckte oro för att Sverige skall bli mindre demokratiskt. I genomsnitt för de åtta problemområdena framstår s- och nyd-sympatisörer som mest oroadе (40 procent) och fp-sympatisörer som minst oroadе (32 procent).

Skillnaderna i grad av oro mellan de politiska partiernas sympatisörer skall dock inte överdrivas. Sambanden (eta) mellan partisympti och orosbenägenhet var endast svaga till måttliga. Kopplingen till partisympti var starkast när det gällde oron för miljöförstöring och arbetslöshet (båda .26) och för att Sverige skall bli mindre demokratiskt (.24). Övriga samband varierar mellan .08 (situationen i Ryssland) och .18 (ökat antal flyktingar). Svenska folkets oro för olika framtida problem är med andra ord endast svagt kopplade till partisymptier.

Den intressanta frågan huruvida vi här har mätt en allmän orosbenägenhet eller om det gå att urskilja olika typer av oro är svår att besvara entydigt. De 28 bivariata (parvisa) korrelationerna (Pearsons r) mellan de åtta problemområdena är alla positiva och varierar från som lägst .02 för sambandet mellan oro för miljöförstöring och oro för ett ökat antal flyktingar och som högst .48 för sambandet mellan oro för att Sverige dras in i krig och oro för att Sverige skall bli mindre demokratiskt. Lite tillspetsat tycks det med andra ord som om oro på ett område går hand i hand med oro på andra områden, vilket ger ett visst stöd för tesen om en allmän orosbenägenhet.

Resultaten i tabell 26.1 tillsammans med en faktoranalys av sambanden mellan svaren på de åtta frågorna ger dock en fingervisning om att det samtidigt finns olika typer av oro. Oron för demokratin, krig och miljöförstöring tycks utgöra en orosdimension medan oron för ekonomisk kris, ökat antal flyktingar och stor arbetslöshet utgör en annan. Det finns tecken på en allmän orosbenägenhet men alla människor tycks inte vara lika oroliga för allting.

1 Den som vill fördjupa sig i hur olika riskuppfattningar varierar mellan olika befolkningsgrupper kan börja med att läsa t ex Jarlbro (1994).

27 Framtida samhällen

Politiken rymmer inte bara konkreta och kortsiktiga sakfrågor. Visioner och ideologier liksom de eviga frågorna om Det Goda Samhället är också självklara ingredienser på den politiska dagordningen. Cyniska partistrateger brukar framhålla att valrörelsernas valfläsk behöver kryddas med visioner för att glida ned. Framtiden behöver dock inte nödvändigtvis åkallas. Fortida storhet kan också tjänstgöra som inslagspapper för visionära budskap. Huvudsaken är att blicken lyfts från dagspolitiken och att eftersträvsvärda mål utpekas vid horisonten.

Valundersökningarnas försök att få intervjupersonerna att lyfta blicken är en serie frågor om olika tänkbara framtida samhällen. Vi frågar om ett 10-tal olika samhällstyper, t.ex. ett marknadsorienterat samhälle, ett högteknologiskt samhälle, ett mångkulturellt samhälle och ett miljövänligt samhälle. Tanken är att mäta väljarnas mer grundläggande syn på önskvärdheten hos olika mer eller mindre plausibla framtidssamhällen.¹

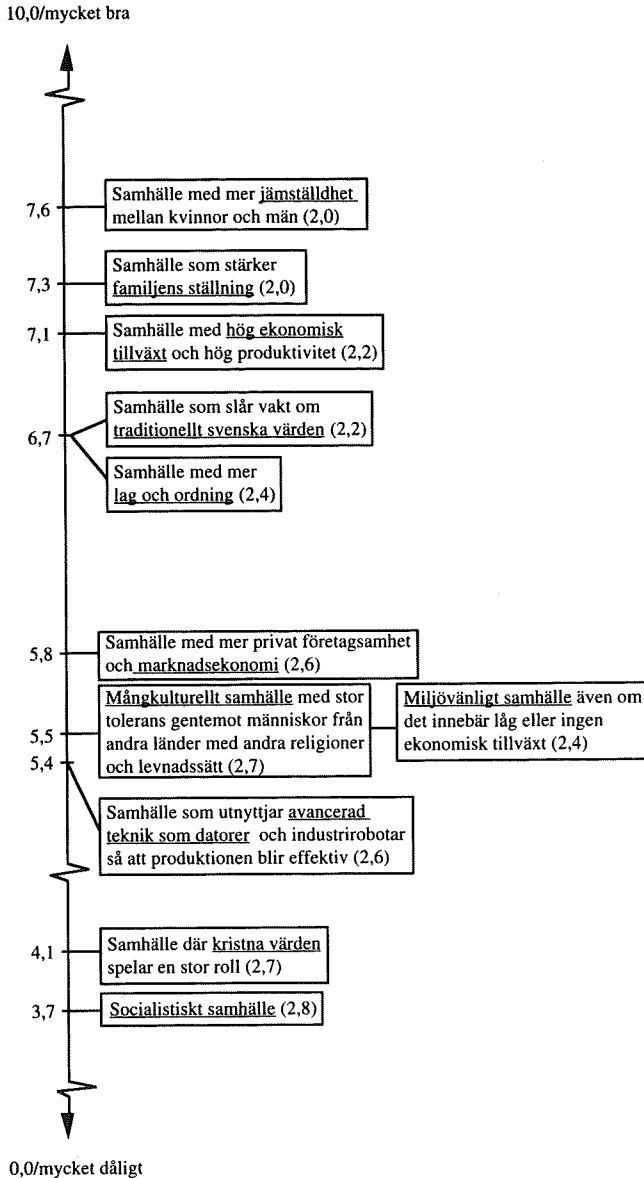
Resultaten i figur 27.1 visar hur väljarna i valet 1994 värderade elva utvalda framtider. Utfallet har rangordnats i form av en samhällsliga med det mest populära framtidssamhället överst och det minst populära i botten.

Ett samhälle med mer jämställdhet visade sig vara mest populärt med ett medeltal på 7,6 på en skala från 0 (mycket dåligt) till 10 (mycket bra).² Andra samhällen med ett starkt opinionsstöd var ett samhälle som stärker familjens ställning (7,3) och ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt (7,1). Två trygghetsorienterade samhällen placerades också relativt högt: ett samhälle som slår vakt om traditionellt svenska värden och ett samhälle med mer lag och ordning, båda med ett medeltal på 6,7.

1 Försöket har inte varit odelat positivt i den meningen att intervjupersonernas åsikter om de olika framtida samhällena inte varit nämnvärt mer stabila i paneltest än åsikter i mer ordinära sakfrågor. Grundläggande ideologiska uppfattningar i viktiga framtidsfrågor borde ju uppvisa mer stabilitet än vanliga sakfrågeåsikter, kan man tycka. Men precis som många sociologiska värdemätningar uppvisar alltså inte våra mätningar av inställningen till olika framtidssamhällen en nämnvärt högre grad av åsiktsstabilitet än mer konkreta sakfrågeåsikter. Se Benuff (1994:176).

2 Ett jämställt samhälle hade något mer stöd bland kvinnor (7,9) än bland män (7,4).

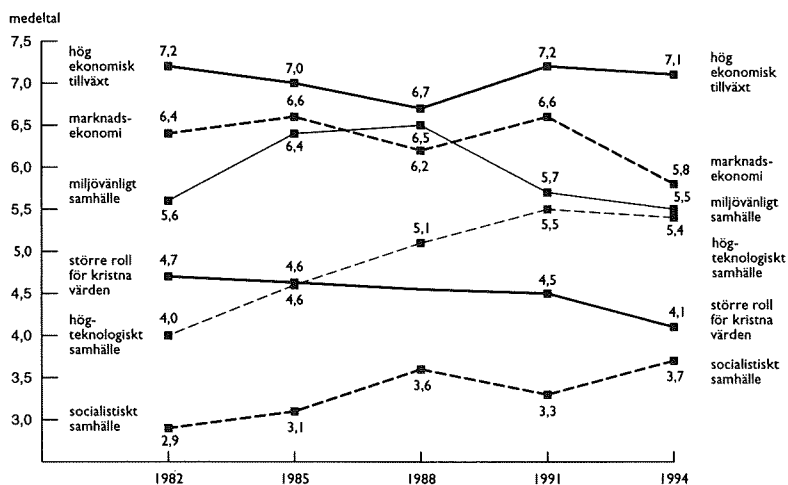
Figur 27.1 Samhällsligan

Kommentar: Intervjupersonerna har fått bedöma ett antal samhällen på en skala mellan 0 (dåligt) och 10 (bra). Siffrorna till vänster i figuren är medeltal medan siffrorna inom parentes är standardavvikelser.

I botten på rangordningen hamnade två potentiellt klart omvälvande samhällstyper, ett socialistiskt samhälle (3,7) och ett samhälle där kristna värden spelar en större roll (4,1). Även ett antal andra samhällen med omvälvande potential fick ett stöd under genomsnittet. Det gäller det högteknologiska samhället, det miljövänliga samhället och det mångkulturella samhället (i samtliga fall med medeltal kring 5,5). Det marknadsorienterade samhället var klart mer populärt än det socialistiska, men fick totalt sett inte högre poäng än 5,8.

Figur 27.2 *Svenska folkets inställning till olika framtida samhällen 1982–1994*

Kommentar: Intervjupersonerna kunde bedöma samhällena på en skala från 0 (dåligt) till 10 (bra).

För flera av samhällena har vi tillgång till tidsseriemätningar ända tillbaka till början av 1980-talet.³ Kurvorna i figur 27.2 visar hur väljarnas uppfattningar om sex av de olika framtida samhällena har förändrats under åren 1982–1994. Mest dramatiskt har inställningen till det högteknologiska samhället förändrats. Vart efter svenska folket fått konkret erfarenhet av PC, mobiltelefoner och satellit-TV har skepticismen mot ett »samhälle

3 Frågesviten kring väljarnas åsikter om olika framtida samhällen introducerades i folkomröstningsundersökningen 1980. Se Holmberg och Asp (1984:456–463). I detta sammanhang begränsar vi analysen till riksdagsvalen och åren 1982–1994.

som utnyttjar avancerad teknik som datorer och industrirobotar så att produktionen blir effektiv» minskat högst påtagligt. Uppskattningspoängen för det högteknologiska samhället har stigit från 4,0 1982 till 5,4 1994.⁴

Ett annat mycket klart resultat är upp- och nedgången för det miljövänliga samhället med en topp 1985–1988 och en tillbakagång 1991–1994 till samma nivå som 1982. Vi känner igen utvecklingen från annan forskning som visat att den gröna vågen svallade som högst i slutet av 1980-talet.⁵ Ett annat iögonfallande resultat är den stadiga nedgången för ett »samhälle där kristna värden spelar en större roll». Det sekulariserade svenska samhället vinner ökat stöd.

Den mojnande högervinden märks mycket tydligt i den klara minskningen i populariteten för ett »samhälle med mer privat företagsamhet och marknadsekonomi» och i det ökade stödet för ett »socialistiskt samhälle». Uppskattningspoängen för det marknadsorienterade samhället gick ned från 6,6 till 5,8 mellan 1991 och 1994 medan det steg för det socialistiska samhället (från 3,3 till 3,7). Det socialistiska samhället som framtidsdröm är totalt sett inte populärt, men det har uppenbarligen inte dragits med i fallet när kommunismen föll i Östeuropa. Tvärtom, det socialistiska samhället har blivit något mer populärt bland svenska väljare efter Sovjetunionens kollaps.⁶

Till skillnad från Rokeachs värden är flera av frågorna om framtida samhällen mycket starkt politiskt laddade och klart relevanta för hur väljarna röstar. Åsikterna om det socialistiska samhället och det marknadsinriktade samhället uppvisar exempelvis eta-korrelationer kring .60 med valet av parti. Endast tre samhällstyper uppvisar eta-samband med partivalet som är lägre än .20 – det jämställda samhället, det familjeorienterade samhället och samhället med traditionellt svenska värden. Här kan vi tala om samhällsideal med mycket små åsiktsskillnader mellan partiernas väljare; i övriga fall är åsikterna mer partipolitiserade.

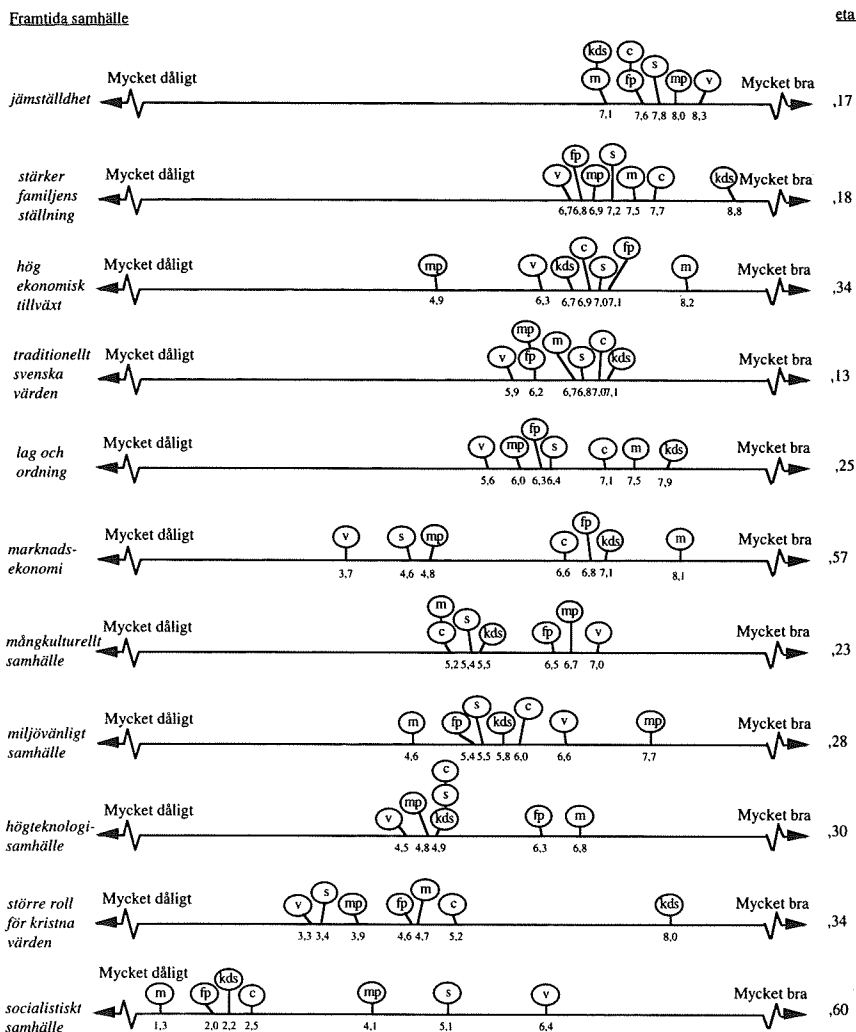
Resultaten i figur 27.3 visar mycket åskådligt vad partiernas väljare tyckte om de olika framtidssamhällena. Vi har utnyttjat åsiktsmedeltalen för partiernas väljargrupper och placerat ut dem på elva skalor, en för varje samhällstyp.

4 Åsikterna om det högteknologiska samhället var de som uppvisade störst skillnad mellan könen. Kvinnorna var 1994 klart mer skeptiska (4,6) än männen (6,0).

5 Se Bennulf (1994) och *Scandinavian Political Studies* specialnummer om miljön 1990.

6 Det socialistiska samhället är något mindre impopulärt bland kvinnor (4,1) än bland män (3,2). När det gäller det marknadsorienterade samhället är mönstret det omvända; uppskattningspoängen är högre bland män (6,1) än bland kvinnor (5,4).

Figur 27.3 Partiernas väljare uttalar sig om olika framtida samhällen (medeltal)

Kommentar: Medeltalen kan variera mellan 0 och 10. Eta kan variera mellan .00 och 1.00. Resultaten kommer från 1994 års valundersökning.

De klara åsiktsskillnaderna i synen på det socialistiska och det marknadsinriktade samhället mellan v- och s- väljare å ena sidan och väljare som stöder c, fp, kds och m å den andra är mycket tydliga. Det framgår också myc-

ket klart att mp-väljare i båda fallen ligger åsiktsmässigt närmare s-väljare än borgerliga väljare.

Det finns några samhällstyper där partiväljarnas åsikter inte formeras enligt det traditionella vänster-högermonstret. Det gäller t ex det miljövänliga samhället och tillväxtsamhället där den gröna dimensionen avspeglas med c-väljare närmare v- och mp-väljare åt det gröna hållet än s-väljare. Andra samhällstyper som ger upphov till avvikande partiordningar är familjesamhället, det traditionellt svenska samhället, lag och ordningsamhället och det kristna samhället, som samtliga utmärks av att kds-väljare intar en flankposition (i samtliga fall mest positiva). När det gäller familjesamhället, det traditionellt svenska samhället och lag och ordningsamhället (men inte det kristna samhället) är det en ohelig allians bestående av v-, fp- och mp-väljare som befinner sig längst ifrån kds-väljarna och är mer tveksamma. Samma oheliga allians är också mest positiv till det mångkulturella samhället (där m- och c-väljare är mest skeptiska).⁷

Slutsatsen av analysen är entydig. Svenska väljare har uppfattningar om det önskvärda i olika typer av framtida samhällen. Uppfattningarna har ofta en ideologisk karaktär och är klart kopplade till valet av parti. Tankar om framtiden påverkar dagens röstande. Dagspolitiken och det just förflutna härskar inte oinskränkt.

7 Nydemokraternas väljare är så få att vi valt att inte ta med deras resultat i figur 27.3. Den enda samhällstyp som nyd-väljare bedömde klart annorlunda än andra borgerliga eller m-väljare var det mångkulturella samhället som endast fick uppskattningspoängen 3,3 bland nydsympatisörer mot 5,2 bland c- och m-väljare. Nyd-väljare var alltså mycket skeptiska till tanken på ett mångkulturellt samhälle.

28 Åsiktsröstning

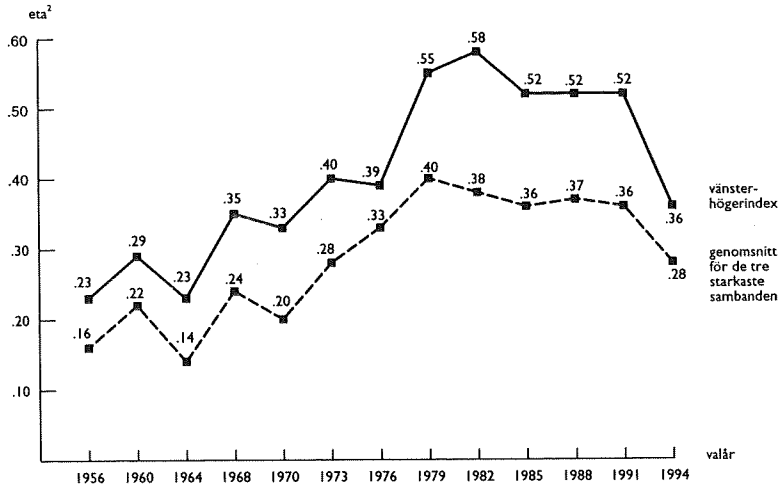
Valen är demokratins viktigaste länk mellan folkliga opinioner och förd politik. I en väl fungerande demokrati bör därför medborgarnas åsikter i politiska sakfrågor ha stor betydelse för hur de röstar. Ett av huvudresultaten i svensk och internationell valforskningen – den successivt ökande åsiktsröstningen – säger oss att utvecklingen i det här avseendet har gått i en för demokratin önskvärd riktning.

Det finns starka kopplingar mellan svenska väljares åsikter i centrala vänster-högerfrågor och valet av parti. För 35–40 år sedan låg de starkaste statistiska sambanden mellan vänster-högeråsikter och partival kring 15–20 (eta²). Ett kvarts sekel senare – när löntagarfondsdebatten var som mest intensiv – var sambanden mer än dubbelt så starka (se figur 28.1).

Men därefter fortsatte inte ökningen. Under 1980-talet minskade istället vänster-högerröstningen något och vid valet 1994 tog den ett klart steg tillbaka. Möjligheten att förutsäga människors åsikter i vänster-högerfrågor utifrån kunskapen om hur de röstar är nu tillbaka på den nivå som rådde före den inflammerade löntagarfondsdiskussionen. Vänster-högerröstningen är dock fortfarande klart starkare än på 1950- och 1960-talen.

Den svagt ökade effekten av klasstillhörighet på röstning mellan 1991 och 1994 är en del av förklaringen till den minskande åsiktsröstningen i vänster-högerfrågor. I kapitlet om klassröstning visade vi att gapet mellan andel arbetarklassväljare och medelklassväljare som röstade på socialdemokraterna eller vänsterpartiet vidgades något mellan 1991 och 1994 – från 25 procentenheter 1991 (57 procent minus 32) till 29 procentenheter 1994 (70 procent minus 41).

Klassröstning och åsiktsröstning är inte varandras motsatser men till viss del kan de sägas konkurrera. När yrkestillhörighetens betydelse för röstningen minskar så ökar möjligheten att välja parti efter sakfrågeåsikter. Resonemanget åskådliggörs i figur 28.2 som visar hur klasstillhörighet (arbe-

Figur 28.1 Ideologisk vänster-högerröstning i Sverige 1956-1994 (eta²)

Kommentar: Vänster-högerindexen är additiva och bygger på de tre intervjufrågor vid respektive valtillfälle som i en faktoranalys visade sig vara starkast kopplade till vänster-högerdimensionen. Svaren på de olika frågorna har kodats från 1-5 och personer utan åsikt har givits koden 3. Analysen omfattar endast personer som har röstat på något av de fem etablerade riksdagspartierna. Intervjufrågornas formuleringar för perioden 1956-1973 återfinns i de kodböcker som har utarbetats av Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst (SSD). Från och med 1976 finns frågeformuleringarna också i valundersökningarnas tekniska rapporter. Följande intervjufrågor har uppvisat de starkaste sambanden med partival: 1956:I 37A, II 22A, I 36; 1960:31, 13, 29; 1964:29A-B, 13F, 27A-B; 1968:19G, 19B, 19D; 1970:16A, 9B, 9D; 1973:28A, 28B, 28C; 1976:16J, 16P, 25A; 1979:20A-B, 14F, 23AA; 1982:15A-B, 13D, 13G; 1985:16A-B, 14H, 14C; 1988:14B, 14I, 14L; 1991:16B, 16E, 16H; 1994:12E, 12D, 12A. Vänster-högerindexen har tagits fram med hjälp av varimaxroterad faktoranalys. 1956 användes en trefaktorlösning och vid övriga tillfällen en fyrfaktorlösning. Variablerna har kodats från 1-5. Indexen som är additiva har värden från 3-15. Följande intervjufrågor kom till användning 1956:I 37, II 22A, I 36; 1960:16, 17, 12; 1964:13E, 13C, 13F; 1968:19D, 19B, B:25A; 1970:9D, 9B, 16A; 1973:28A, 28B, 28C; 1976:25B, 25A, 16Q; 1979:20A-B, 14F, 23AA; 1982:13C, 13D, 13G; 1985:14B, 14H, 14A; 1988:14A, 14B, 14I; 1991:16B, 16E, 16H; 1994:12E, 12I, 18A. Totalt 24 av 39 intervjufrågor är desamma i båda tidsserierna.

tare eller medelklass) och vänster-högeråsiikt (vänster eller höger) har påverkat väljarnas val av politiskt block vid valen 1956–1994.¹

Vänster-högerröstning är fortfarande klart viktigare än klassröstning, men gapet mellan de två kurvorna har krympt ihop och är nu tillbaka på 1976 års nivå. Mellan 1991 och 1994 ökade klasseffekten en aning (från .29 till .32) samtidigt som vänster-högerröstningen minskade klart (från .64 till .47). Klassröstning och vänster-högerröstning tillsammans var dessutom en något sämre förklaring till valet av block 1994 än vid de närmast föregående valen ($R^2=.33$).

Den svagt ökade klasseffekten på partivalet under 1990-talet är dock bara en mindre del av förklaringen till den minskande vänster-högerröstningen. Andra faktorer som t ex åsiktsröstning i andra frågor än vänster-högerfrågor, proteströstning mot regeringen för bristfällig skötsel av landets ekonomi samt partiledarnas popularitet och dragningskraft är lika viktiga eller ännu viktigare förklaringar.

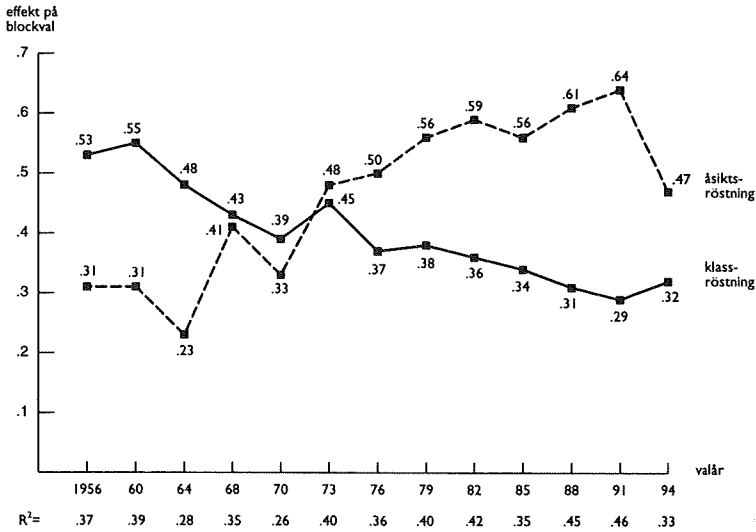
Men den klart viktigaste förklaringen till den sjunkande vänster-högerröstningen är att löntagarfonderna inte längre existerar – varken i verkligheten eller som politisk stridsfråga.² Kopplingen mellan partival och åsikter i andra centrala vänster-högerfrågor – som t ex statlig kontroll av näringslivet, sjukvårdsprivatisering, utförsäljning av statliga företag samt marknadsekonomiska och socialistiska visioner – är visserligen något svagare på 1990-talet än under de 15 löntagarfundsåren dessförinnan. Men dessa försvagningar är betydligt mindre än den minskade vänster-högerröstningen i figurerna 28.1 och 28.2 där regeringen Bildts beslut att avskaffa av löntagarfonderna ger ett tydligt utslag.

Löntagarfondsfrågans betydelse som symbol för vänster-högerkonflikten i Sverige är inte att ta miste på. Löntagarfondernas avskaffande innebär att motsättningen mellan vänster och höger har blivit lite mindre tydlig för väljarna. Samtidigt går det inte att säga att tillbakagången för vänster-högerröstningen har ersatts av någon annan enskild faktor. Vi tror istället att »tomrummet» fylls av ett flertal andra och mindre viktiga faktorer som

1 Resultaten i figur 28.2 bygger på en serie multipla regressionsanalyser med klasstillhörighet (arbetare/medelklass) och vänster-högeråsiikt (vänster/höger) som oberoende variabler och blockval (v och s mot c, fp och m) som beroende variabel. Klasstillhörighet betraktas som förklaring även till vänster-högeråsiikt, vilket innebär att figurens resultat är en jämförelse mellan vänster-högerfaktorernas effekt under kontroll för klasstillhörighet och den totala effekten av klasstillhörighet.

2 Följaktligen har vi slutat fråga valundersökningarnas svarspersoner om inställningen till löntagarfonder.

Figur 28.2 Klassröstning och ideologisk vänster-högeröstning i Sverige 1956–1994 (regressionskoefficienter)

Kommentar: Analysen omfattar endast de väljare som har röstat på något av de fem gamla riksdagspartierna. Åsiktsvariabeln är en dikotomiserad variant av ett additivt vänster-högerindex som bygger på de tre intervjufrågor vid varje tillfälle som vid en faktoranalys visade sig vara starkast kopplade till vänster-högerdimensionen. Svaren på de olika frågorna har kodats från 1–5 och personer utan åsikt har givits koden 3. Vänster-högerindexet har vid varje undersökningstillfälle tudelats så nära en 50/50-fördelning som möjligt. Klassvariabeln är också en dikotomi. Industrierbetare och övriga arbetare har förts till arbetarklassen, medan tjänstemän, bönder och företagare har klassificerats som medelklass. Studerande ingår inte i analysen. Koefficienterna i figuren är ostandardiserade regressionskoefficienter. Koefficienterna för åsiktsröstning är effekter under kontroll för klasstillhörighet. Koefficienterna för klassröstning är effekter under kontroll för åsiktsvariabeln plus de indirekta effekterna via åsiktsvariabeln. Siffrorna under figuren är multipla korrelationskoefficienter (R^2) som visar hur stor andel av variansen i blockröstningsvariabeln som åsikts- och klassvariablerna tillsammans förklarar.

kommer att variera i betydelse från val till val. Väljarnas röstning ser med andra ord ut att bli svårare att förutse och förklara, vilket innebär en lite mer brydsam situation för både politiker och valforskare!

Men väljarnas minskade åsiktsröstning i vänster-högerfrågor 1994 får förstås inte skymma det faktum att det inte finns några allvarliga konkurrenter till vänster-högerfaktorn när det gäller att förklara svenska väljares val av parti. I 1994 års valundersökning bad vi i vanlig ordning svarspersonerna att placera ut sig själva längs en elvagrädig vänster-höger skala med

värden från 0 (långt till vänster) till 10 (långt till höger). En nyhet var att vi dessutom bad personerna att placera ut sig längs fyra andra skalor: en om inställningen till svenskt EU-medlemskap (0 mycket negativ, 10 mycket positiv), en om synen på svensk flyktingmottagning (0 restriktiv, 10 generös), en om graden av »grönhet» (0 inte alls, 10 mycket) och en om inställningen till jämställdhet mellan kvinnor och män (0 mycket liten vikt, 10 mycket stor vikt).

Kopplingen mellan väljarnas röstning och hur de placerar sig längs de fem skalorna uppvisar stora variationer. Det statistiska sambandet mellan partival och egenplacering är överlägset starkast för vänster-högerskalan ($\eta^2=.52$) där v-väljarna och m-väljarna intar de två ytterpositionerna (medeltal 2,6 respektive 7,3). Det finns också ett relativt starkt samband mellan partival och egenplacering längs EU-skalan (.26) där samma två väljargrupper intar ytterpunkterna (v-väljare 2,1 och m-väljare 7,3).

För övriga tre skalor är sambandet betydligt svagare - .07 för den gröna skalan och flyktingmottagningsskalan och .04 för jämställdhetskalan. På den gröna skalan ryms samtliga partiets väljare mellan m-väljarnas 6,2 och mp-väljarnas 8,0. På flyktingmottagningsskalan återfinns nyd-väljarna långt åt det flyktingrestriktiva hållet (1,7) medan övriga partiets väljare återfinns i intervallet mellan m-väljarnas 4,3 och fp-väljarnas 6,0. Längs jämställdhetskalan ligger samtliga partiets väljare tätt samlade mellan kds-väljarnas 6,2 och v- och mp-väljarnas 7,5.

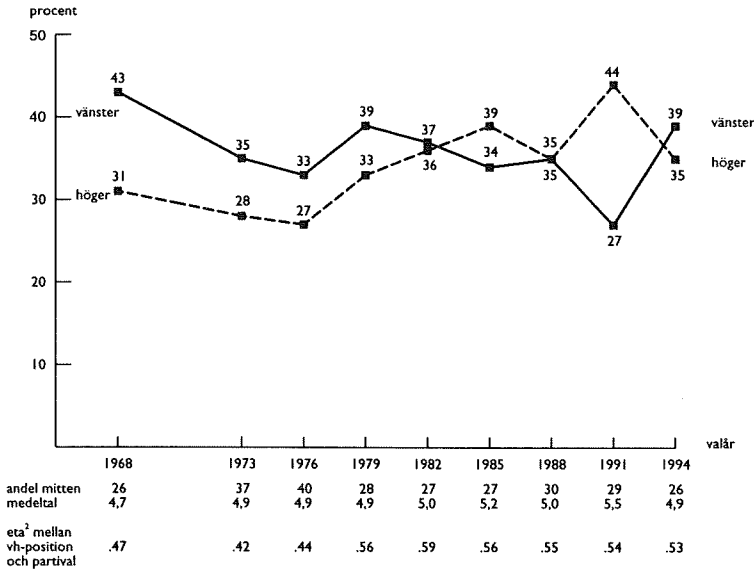
Vänster-högerröstningens betydelse för att förklara svenska väljares partival understryks av resultaten i figur 28.3. Figuren visar andelen väljare som har placerat sig själva till vänster (värden 1-4) respektive till höger på skalan (värden 6-10) under perioden 1968-1994.

Vid valet 1991 blåste högervinden bort regeringen Carlsson från taburetterna. Mellan valet 1988 och 1991 minskade andelen personer som uppfattade sig stå till vänster från 35 till 27 procent medan andelen personer till höger ökade från 35 till 44 procent.

Beräknat på samma sätt var den vänstervind som blåste bort regeringen Bildt 1994 något starkare. Mellan 1991 och 1994 ökade andelen personer till vänster från 27 till 39 procent medan andelen personer till höger minskade från 44 till 35 procent. Styrkan i 1991 års högervind var 17 procentenheter. Styrkan i 1994 års vänstervind var 21 procentenheter.

Det faktum att åsiktsröstning i vänster-högerfrågor är viktigare än åsiktsröstning i andra frågor framgår också av resultaten i tabell 28.1. Tabellen visar sambandet (η^2) mellan partival och inställning i ett tjugofemtal olika sakfrågor vid valet 1994 samt andelen väljare inom de olika partierna som

Figur 28.3 Opinionsförskjutningar på vänster-högernskalan 1968-1994

Kommentar: Vänster-högervärdena kan variera mellan (0) vänster och 10 (höger). Värdena 0-4 har definierats som vänster, 5 (»varken vänster eller höger») som mitten och 6-10 som höger. Vid valen 1968, 1973 och 1976 frågades först om egen vänster-högerposition och därefter om »bästa partis» position. Sedan 1979 frågas först om samtliga partiers positioner och därefter om egen position. Beräkningarna av η^2 bygger på de personer som röstat på något av de fem gamla riksdagspartierna.

var positiva till respektive förslag. Sakfrågorna har rangordnats efter graden av samband mellan åsikt och partival.

Tabellen toppas av vänster-högerfrågorna om utförsäljning av statliga företag, höjd skatt på höga inkomster och storleken på den offentliga sektorn ($\eta^2 = .25-.30$). I nästa grupp hittar vi ett antal andra vänster-högerfrågor, EU-frågan (.22) och kärnkraftsfrågan (.16). De frågor som avser att täcka in den gröna dimensionen (Öresundsbron .11, privatbilismen i innerstäderna .06) och det som vi i annat sammanhang har kallat den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen (flyktingmottagning, invandrarstöd, u-hjälp) hamnar betydligt längre ned i rangordningen (.04-.07). Även de frågor som representerar den vita/moraliska dimensionen (alkohol, aborter, pornografi) uppvisar svaga samband med partival (.03-.05).

Tabell 28.1 Sambandet mellan åsikter i politiska sakfrågor och partival vid valet 1994 (procent och eta²)

sakfrågeänsikt	Andel bra förslag:								samband mellan ånsikt och partival (eta ²)
	partival 1994								
	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd	
sälja statliga förtetag och affärsverk till privata köpare	10	13	39	49	64	51	15	57	.30
höja skatten på höga inkomster	96	90	81	62	39	56	80	74	.26
minska den offentliga sektorn positiv till ett svenskt medlemskap i EU	12	12	33	55	65	50	15	43	.25
bedriva mer av sjukvården i privat regi	7	25	28	65	71	46	9	12	.22
behålla kärnkraften, även efter år 2010	4	12	20	34	43	37	14	22	.19
minska inkomstskillnaderna i samhället	20	39	18	45	64	45	11	35	.16
minska de sociala bidragen positiv till kärnkraften som energikälla	85	73	62	43	33	35	68	39	.15
införa sex timmars arbetsdag för alla förvärvsarbetande	13	27	42	44	60	49	23	70	.14
stoppa planerna på att bygga en bro över Öresund	19	40	17	48	65	40	11	39	.14
minska försvarsutgifterna avskaffa vårdnadsbidraget	70	60	44	38	29	30	59	35	.12
minska finansmarknadens inflytande på politiken drastiskt minska de sociala välfärdsutgifterna för att minska budgetunderskottet	71	48	76	39	31	48	73	57	.11
och statsskulden minska u-hjälpen ta emot färre flyktingar i Sverige	83	62	47	64	34	54	75	65	.10
stoppa privatbilismen i innerstäderna	56	54	17	36	25	11	36	43	.09
höja vin- och spritpriserna kraftigt för att begränsa alkoholmissbruket och alkoholskadorna i samhället	56	56	52	40	28	46	63	70	.09
införa könskvotering till höga chefsbefattningar i stat och kommun	15	21	27	27	37	19	12	30	.08
	15	31	30	14	40	21	14	70	.07
	37	55	55	29	61	37	30	91	.06
	60	53	57	44	35	43	70	30	.06
	25	27	37	16	12	38	24	9	.05
	42	37	33	25	20	28	42	26	.05

forts

sakfrågeädsikt	Andel bra förslag:								samband mellan åsikt och partival (eta ²)
	partival 1994								
	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd	
begränsa rätten till fri abort	13	11	16	9	7	37	7	13	.04
öka de ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur	22	10	11	13	4	7	11	9	.04
förbjuda alla former av pornografi	44	57	62	44	42	62	53	30	.03
införa karensdag vid vård av sjukt barn	16	23	39	29	45	40	18	39	.03
slutförvara det högaktiva avfallet från kärnkraften i den svenska beggrunden	25	29	24	32	35	30	21	39	.02
öka möjligheterna att välja inte bara parti utan också personer i svenska val	58	62	62	70	72	78	63	83	.02

Kommentar: Personer som har svarat vet ej ingår i procentberäkningarna och har förts till mittekategorin vid sambandsberäkningarna.

Resultaten i tabell 28.1 rymmer också stora mängder detaljerad information som kan användas för att förklara valutgången 1994. Stora procentskillnader mellan två partiers väljare kan tolkas som att frågan hade betydelse i valet mellan just dessa två partier medan små procentskillnader indikerar att frågan hade liten eller ingen betydelse. Stora procentskillnader mellan t ex m- och s-väljare i de centrala vänster-högerfrågorna överst i tabellen är förstås ingen överraskning. Det är mer intressant att söka efter stora procentskillnader mellan väljargrupper som ligger nära varandra längs vänster-högerdimensionen. Sådana skillnader återfinns lite längre ned i tabellen.

En jämförelse mellan t ex s- och v-väljare visar på små åsiktsskillnader i vänster-högerfrågor men stora skillnader när det gäller inställningen till Öresundsbron, försvarsutgifter, kärnkraft, EU och flyktingpolitik. Även s- och mp-väljare skiljer sig i första hand åt när det gäller kärnkraft, Öresundsbron och flyktingmottagning. I valet mellan miljöpartiet och vänsterpartiet tycks däremot helt andra frågor ha varit av betydelse. De största åsiktsskillnaderna finns här när det gäller förslagen att avskaffa vårdnadsbidraget, minska inkomstskillnaderna i samhället och höja skatten på höga inkomster. I samtliga dessa tre fall var v-väljare klart mer positiva än mp-väljare.

Det finns också flera intressanta åsiktsskillnader mellan de borgerliga partiernas väljare. I t ex valet mellan moderaterna och folkpartiet tycks i

tur och ordning flyktingpolitiken, försvarsutgifterna, u-hjälpen och skatten på höga inkomster ha spelat in. De största åsiktsskillnaderna mellan c- och fp-väljare återfinns för frågorna om EU, Öresundsbron och kärnkraften. Kds-väljare uppvisar klara åsiktsskillnader gentemot m- och fp-väljare när det gäller de moraliska/vita frågorna om fri abort, alkoholprishöjningar och pornografiförbud. Åsiktsskillnaderna mellan kds- och c-väljare är däremot annorlunda. Här finns inga skillnader i synen på alkohol och pornografi. C-väljare är istället i första hand mer negativa än kds-väljare till Öresundsbron och kärnkraften och mer positiva till skattehöjningar och minskade inkomstskillnader.

En annan möjlighet att belysa fenomenet åsiktsröstning är att studera kopplingen mellan väljarnas partival och deras bedömningar av partiernas politik inom olika sakområden. I 1994 års valundersökning ingick 13 sådana bedömningsfrågor där svarspersonerna ombads att nämna ett eller flera partier som de ansåg har en bra respektive en dålig politik inom området. I tabell 28.2 redovisas andelen väljare som uppgav att det parti de röstade på i valet men inget annat parti hade en bra politik på respektive område.

Tabell 28.2 *Tretton sakfrågors betydelse för väljarnas partival 1994. Andel väljare som uppgav att enbart det egna partiet har en bra politik inom respektive område (procent)*

sakfråga	partival 1994							
	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd
sysselsättning	16	52	12	8	34	10	20	5
miljö	32	8	63	3	5	4	95	0
skatter	17	45	11	23	67	21	15	18
ekonomi	9	43	13	14	48	22	15	18
energi och kärnkraft	18	12	63	8	28	6	62	0
utrikes- och säkerhetspolitik	6	23	3	8	36	10	9	0
social trygghet	20	53	14	44	11	40	14	18
barnomsorg	17	33	15	39	13	62	8	5
EU	50	7	7	8	30	14	53	0
flyktingar	8	14	5	42	19	28	11	86
lag och ordning	3	14	1	5	60	15	3	23
jämställdhet	16	32	11	35	4	12	23	0
skola/utbildning	11	37	6	21	34	27	9	5
genomsnitt för 13 frågor	17	29	17	20	30	21	26	14
antal intervjuade	139	876	158	154	407	81	110	22

Vänsterpartiet tycks i första hand ha vunnit röster på EU-frågan och miljö, miljöpartiet på miljö, kärnkraften och EU-frågan och centerpartiet

på miljön och kärnkraften. Dessa tre frågor var av underordnad betydelse för övriga partiers väljare.

Socialdemokraternas fyra röstvinnarfrågor 1994 var i tur och ordning den sociala tryggheten, sysselsättningen, skatterna samt ekonomin. Huvudmotståndaren moderaterna ser också ut att ha vunnit röster på skatterna och ekonomin. Moderaterna var det enda parti som tycks ha vunnit röster på frågan om lag och ordning.

Flyktingfrågan kan till stor del förklara nyd-väljares och till viss del även fp-väljares röstning. Fp-väljare tycks också ha motiverats av partiets politik när det gäller social trygghet, barnomsorg och jämställdhet. Kds:s bästa frågor i tabell 28.2 är barnomsorgen/vårnadsbidraget och den sociala tryggheten.

Svaren på partibedömningsfrågorna kan också användas för en analys av vilka sakområden som påverkade partitytarna att rösta på ett annat parti 1994 än vad de gjorde 1991. I tabell 28.3 redovisas de frågor som kan ha påverkat flest väljare inom de största partitytargrupperna. Procenttalen visar hur många partitytare inom respektive grupp som nämnde att det parti de bytte till hade en bra politik och att det parti de lämnade inte hade det *och/eller* att det parti de lämnade hade en dålig politik och att det parti de gick till inte hade det. Resultaten bygger på få intervjupersoner och skall läsas med försiktighet.

Tabell 28.3 *Partitytare 1991–1994 bedömer partiernas politik inom olika områden (procent)*

partitytargrupp	sakområden som nämndes av flest partitytare som positivt för det nya men inte för det gamla partiet och/eller negativt för det gamla men inte för det nya partiet	antal intervjuade
s → v	miljön 41 procent, EU 41 procent	29
m → s	social trygghet 79 procent, sysselsättning 59 procent	39
fp → s	social trygghet 58 procent, ekonomi 48 procent, sysselsättning 45 procent	40
c → s	social trygghet 71 procent, sysselsättning 62 procent	21
nyd → s	social trygghet 85 procent	26
nyd → m	skatterna 70 procent, EU 65 procent, lag och ordning 65 procent	23
fp → m	skattorna 69 procent, lag och ordning 50 procent, ekonomi 44 procent	32
m → fp	social trygghet 61 procent, jämställdhet 57 procent	23

Analysen visar att vänsterpartiet vann väljare från socialdemokraterna på miljön och EU medan socialdemokraterna vann väljare från de borgerliga partierna på den sociala tryggheten, sysselsättningen och ekonomin. Nyd-

väljare 1991 som bytte till s 1994 tycks i första hand ha påverkats av den sociala tryggheten medan nyd-väljare som gick till moderaterna 1994 påverkades av skatterna, EU-frågan och frågan om lag och ordning.

De största väljarströmmarna inom det borgerliga blocket gick mellan moderaterna och folkpartiet. Väljare som gick från fp till m tycks i första hand ha påverkats av skatterna, lag och ordning och ekonomin medan väljare som gick från m till fp verkar ha influerats av social trygghet och jämställdhet.

Det socialdemokratiska sparförslaget om införande av karensdag för vård av sjukt barn fick stor uppmärksamhet och mycket kritik under 1994 års valrörelse. Frågan tycks dock inte ha haft någon nämnvärd betydelse för partival och partibytten. Endast en knapp procent av samtliga väljare nämnde frågan som viktig för valet av parti. Bland dessa väljare röstade knappt hälften på socialdemokraterna och knappt en fjärdedel på vänsterpartiet eller miljöpartiet. Endast två av de personer som tyckte frågan var viktig var partibytare från s 1991 till v 1994. Förslaget att införa karensdag för vård av sjukt barn avvisades av 69 procent bland 1994 års v-väljare och av 71 procent bland mp-väljare men också av 62 procent bland s-väljare. Bland stabila s-väljare 1991–1994 tyckte endast 20 procent att karensdagsförslaget var bra medan 66 procent tyckte det var dåligt. Bland partibytare från s till v eller från s till mp tyckte 12 procent att förslaget var bra medan 88 procent tyckte det var dåligt.

Valet 1994 blev utan tvekan ett vänster-högerval. Men valdebatten handlade framförallt om ekonomi och sysselsättning och om huruvida det var partierna till vänster eller till höger som var bäst skickade att reda ut den ekonomiska krisen. Löntagarfonderna var avskaffade och de ideologiskt visionära frågorna om hur Sverige skall vara organiserat på 2000-talet intog en undanskymd plats. I krisvalet 1994 med en vänsterprofilerad och en högerprofilerad sparpolitik stående mot varandra tog väljarnas ideologiska vänster-högerröstning ett klart steg tillbaka.

29 EU-dimensionen

Riksdagsvalet 1994 blev inte ett EU-val. Endast 14 procent av väljarna angav EU-frågan som en viktig fråga för hur de röstade. Det är en obetydlig ökning jämfört med valet 1991 då 10 procent uppgav EG/EU som en viktig partivalsfråga. Att det är fråga om låga procentandelar demonstreras av att andelen väljare som 1979, ett halvår före folkomröstningen 1980, angav kärnkraften som en viktig fråga för partivalet var hela 26 procent.

Valet 1994 dominerades av andra frågor än EU. Väljarna pekade ut systerstaterna (41 procent) och ekonomin (30 procent) som de viktigaste valfrågorna. Men självfallet spelade EU-frågan en viss roll även om den inte toppade dagordningen inför valet. Med en andel på 14 procent som utpekade den som viktig hamnade EU-frågan på femte plats på väljarnas kollektiva rangordning av viktiga partivalsfrågor 1994; upp från en åttonde plats 1991. Det är inte bortkastad tid att närmare skärskåda EU-frågans roll i riksdagsvalet 1994.

Resultaten i tabell 29.1 visar att opinionsläget för eller mot ett svenskt EU-medlemskap var mycket jämnt vid tiden för riksdagsvalet. Ungefär lika många människor var positiva till ett medlemskap (35 procent) som negativa (37 procent). Andelen utan en bestämd åsikt var 28 procent.¹

Den socioekonomiska strukturen på EU-opinionen visar på vad den norske sociologen Johan Galtung kallat ett centrum-periferimönster. EU-motståndet var störst i svagare/perifera grupper som unga, arbetare, kvinnor, lågutbildade och landsbygdsbor. Mest stöd för ett EU-medlemskap återfanns i samhällets sociala centrum, bland högre tjänstemän, medelålders personer, män, storstadsbor och högutbildade.

¹ Valundersökningens resultat för EU-opinionen överensstämmer väl med vad de flesta opinionsinstitut visade veckorna kring 1994 års riksdagsval.

Tabell 29.1 *EU-åsikt i olika sociala grupper vid valet 1994 (procent och balansmått)*

socioekonomisk grupp	EU-medlemskap			summa procent	antal intervjuade	övertikt för
	för	emot	ingen åsikt			
kön						
män	42	34	24	100	1 333	+ 8
kvinnor	27	41	32	100	1 201	-14
åldersgrupp						
18-21	31	41	28	100	189	-10
22-30	30	41	29	100	515	-11
31-40	35	38	27	100	459	- 3
41-50	40	37	23	100	438	+ 4
51-60	39	34	27	100	374	+ 5
61-70	37	34	29	100	306	+ 3
71-80	33	35	32	100	253	- 2
ykesgrupp						
industriarbetare	18	49	33	100	359	-31
övriga arbetare	21	46	33	100	572	-25
lägre tjänstemän	26	44	30	100	189	-18
mellantjänstemän	41	33	26	100	520	+ 8
högre tjänstemän	63	19	18	100	406	+44
småföretagare	46	28	26	100	170	+18
jordbrukare	31	39	30	100	80	- 8
studerande	38	39	23	100	195	- 1
utbildning						
låg	25	41	34	100	921	-16
medel	30	41	29	100	626	-11
hög	48	32	20	100	981	+16
bostadsort						
ren landsbygd	27	45	28	100	423	-18
mindre tätort	31	41	28	100	600	-10
stad	36	35	29	100	1 143	+ 1
Sthlm, Gbg, Malmö	48	30	22	100	360	+26
samtliga	35	37	28	100	2 534	- 2

Kommentar: Svartalernativet ingen åsikt innefattar vet ej-svar.

Partipolitiskt var EU-opinionen mycket splittrad i tre partier – s, c och kds (se tabell 29.2). Socialdemokratiska och centerpartistiska väljare uppvisade en övertikt av EU-motståndare medan kds-väljarna lutade åt ett EU-medlemskap. Bland m- och fp-väljare fanns en klar majoritet för EU, liksom det fanns en klar majoritet emot EU bland v- och mp-väljare.

Splittringen inom socialdemokratin och centern gör att partitillhörigheten inte kan förklara en särskilt stor andel av variansen i väljarnas EU-åsikter. Men andelen (22 procent) är trots allt klart högre än vid tidigare val. Motsvarande andel förklarad varians var 18 procent 1991 och 13 procent

Tabell 29.2 EU-åsiikt och partival vid valet 1994 (procent och balansmått)

partival	EU-åsiikt			summa procent	antal intervjuade	övertikt för
	för	emot	ingen åsiikt			
v	8	74	18	100	148	-66
s	25	43	32	100	1 026	-18
c	28	46	26	100	187	-18
fp	65	14	21	100	177	+51
m	71	11	18	100	457	+60
kds	46	33	21	100	91	+13
mp	9	68	23	100	116	-59
nyd	12	40	48	100	25	-28
blankt	29	40	31	100	45	-11
icke-röstare	24	36	40	100	196	-12
samtliga	35	37	28	100	2 534	- 2

Kommentar: För information om intervjufrågan, se tabell 29.1. Partivalet gäller riksdagen.

1988. Ju närmare vi kommit folkomröstningen desto mer partipolitiserad har EU-opinionen blivit.

Väljare kan inte åsiktsrösta om de inte vet vad partierna står för och opinionsbildning blir oftast effektivare om människor vet vad opinionssändaren har för åsiikt. Det är alltså viktigt för partierna att lyckas förmedla vilken

Tabell 29.3 Väljarnas uppfattning om partiernas ståndpunkter i EU-frågan 1991 och 1994 (procent)

parti	andel som uppfattar respektive parti som för ett svenskt EU-medlemskap		andel som uppfattar respektive parti som emot ett svenskt EU-medlemskap	
	1991	1994	1991	1994
	v	10	4	39
s	66	75	1	2
c	29	39	20	14
fp	59	58	1	1
m	78	83	1	1
kds	28	36	3	2
mp	8	3	35	60
nyd	33	25	1	1

Kommentar: Resultaten bygger på svaren på två öppna intervjufrågor: »Vilket eller vilka partier är enligt Din uppfattning för/emot ett svenskt medlemskap i EG/EU». Procentbasen i tabellen har definierats som samtliga undersökningspersoner: 2611 1991 och 2534 1994. Andelen vet ej-svar var 16 procent 1991 och 14 procent 1994 på för-frågan och 36 respektive 24 procent på emot-frågan.

ståndpunkt de intar.² Resultaten i tabell 29.3 visar att många men inte alla partier hade lyckats få sin EU-position känd av väljarna vid tiden för riksdagsvalet; och i de flesta fall var kunskapen bättre än 1991.

Analysen bygger på två öppna intervjufrågor där svarspersonerna helt fritt fick ange vilket eller vilka partier som enligt deras mening var för respektive emot ett svenskt EU-medlemskap. De allra flesta väljare uppgav m (83 procent) och s (75 procent) som partier som var positiva till ett EU-medlemskap; folkpartiet nämndes av 58 procent medan centern och kds endast angavs av 39 respektive 36 procent. Miljöpartiet och vänsterpartiet nämndes som EU-motståndare av 60 respektive 56 procent av väljarna; en klar förbättring jämfört med 1991 då endast cirka 35 procent angav v eller mp som partier mot EU. Värt att notera är att centern fortfarande 1994 uppfattades som EU-motståndare av 14 procent av väljarna; 1991 var motsvarande siffra 20 procent. Centern är det parti som haft den mest luddiga EU-profilen bland väljarna.

Förutsättningarna för att kunna åsiktsrösta utifrån EU-frågan var alltså förhållandevis goda i riksdagsvalet 1994. En klar majoritet av väljarna hade en egen åsikt i frågan och de flesta hade också en rimlig uppfattning om vad partierna stod för när det gäller ett svenskt EU-medlemskap. Resultaten i tabell 29.4 visar mycket tydligt att vissa väljargrupper med stor sannolikhet åsiktsröstade utifrån EU-frågan när de bytte parti 1994.

EU-röstningen märks tydligast bland anhängare till EU-frågans fyra mest profilerade partier, mp och v (emot) och m och fp (för). Väljare som 1991 stödde något av partierna mp, v, fp eller m och som 1994 hade en partiavvikande åsikt i EU-frågan hade en mycket stark tendens att lämna sitt parti. Bland folkpartistiska EU-motståndare var det t ex hela 77 procent som bytte till ett annat parti 1994. EU-frågan orsakade naturligtvis inte alla dessa byten, men den kan potentiellt ha spelat en roll för bytena till v och mp (sammanlagt 11 procent). Bland moderata EU-motståndare bytte 51 procent från partiet 1994; till v och mp gick 7 procent. Bland moderata EU-anhängare var det endast 20 procent som lämnade partiet; ingen bytte till v eller mp.

Motsvarande klara strömmar bort från partiet återfanns bland mp- och v-anhängare som var positiva till EU. Cirka hälften av miljöpartiets och vänsterpartiets EU-anhängare eller EU-tveksamma gick till andra partier

2 Det är inte *alltid* gynnsamt för ett parti att lyckas föra ut sin ståndpunkt. En låg eller luddig profil kan ibland vara bättre. EU-frågan kan tjäna som ett exempel, exempelvis när det gäller centerpartiet.

Tabell 29.4 EU-åsiikt och partbyte 1994

	partival 1994											summa procent	antal personer	andel blankt eller icke-röstande	
	partival 1991/EU-åsiikt 1994	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd	övr					
v	för/vet ej emot	53	47	0	0	0	0	0	0	0	0	0	100	15	0
s	för	78	16	0	0	0	0	6	0	0	0	0	100	51	6
c	emot	1	90	0	4	4	0	1	0	0	0	0	100	160	3
fp	för	6	91	1	0	0	0	2	0	0	0	0	100	329	4
m	emot	0	9	76	4	9	0	2	0	0	0	0	100	45	2
kds	för	3	19	63	2	1	0	11	1	1	0	0	100	67	3
mp	emot	1	18	2	54	17	7	1	0	0	0	0	100	125	2
nyd	för	4	28	14	23	19	5	7	0	0	0	0	100	43	9
övr	emot	0	8	1	7	80	4	0	0	0	0	0	100	291	6
ej röst-berättigade 1991	för	2	17	14	7	23	47	0	0	0	0	0	100	59	5
	emot	2	17	14	7	2	48	10	0	0	0	0	100	30	6
	för/vet ej	13	40	0	0	0	0	47	0	0	0	0	100	42	5
	emot	16	7	9	7	0	0	61	0	0	0	0	100	43	4
	för	0	21	3	3	58	5	3	5	2	2	2	100	38	10
	emot	17	47	3	0	9	3	6	12	3	3	3	100	34	15
	för	8	44	10	10	23	3	2	0	0	0	0	100	39	32
	emot	21	48	8	5	2	2	12	2	0	0	0	100	58	37
	för	4	35	5	14	35	7	0	0	0	0	0	100	57	10
	emot	20	43	7	3	6	3	17	0	1	1	1	100	76	8

Kommentar: Intervjupersonernas EU-åsikter har mätts med samma fråga som i tabell 29.1.

1994. Effekterna kan synas dramatiska, och de är naturligtvis dramatiska, 50–80 procent som lämnar sina gamla partier. Men då får vi inte glömma att det är små väljargrupper vi talar om, cirka 10–15 procent inom respektive parti; fler var inte EU-anhängarna inom mp och v och EU-motståndarna inom m och fp.³

En annan grupp väljare där EU-frågan hade en klar inverkan var förstagångsväljare. Bland förstagångsväljare som var negativa till EU röstade hela 37 procent på v eller mp och endast 9 procent på fp eller m. Bland EU-positiva förstagångsväljare var mönstret det omvända, endast 4 procent stödde v eller mp mot hela 49 procent som stödde fp eller m.

EU-frågan har också haft en viss inverkan på partibytena från s, c och kds. Det märks t ex på bytarsrömmarna till v och mp som är klart mer markerade bland socialdemokratiska, centerpartistiska och kristdemokratiska EU-motståndare än bland socialdemokratiska, centerpartistiska och kristdemokratiska EU-anhängare. Men avtappningen av röster bland väljare med partiavvikande EU-åsikter var klart lägre för s, c och kds än för mp, v, fp och m.⁴

Det tycks alltså som strategin med olika kampanjorganisationer för ja- och nej-sidorna och öppenhet i partiet var framgångsrik för s, c och kds. Förlusterna på grund av EU-frågan minimerades.

EU-debatten 1994 fokuserades av lätt förståliga skäl på ett enkelt ställningstagande – för eller emot ett svenskt EU-medlemskap, ja eller nej i folkomröstningen. Mer nyanserade åsikter efterfrågades inte. Effekten blev att människor med förhållandevis olika syn på EU och EUs framtid kom att tillhöra samma läger. Den viktigaste åsiktsskillnad som kom att döljas under ja/nej-uppdelningen var frågan om graden av federalism i det framtida Europa. Frågan, som diskuterats mycket ute i EU men hittills mycket lite i Sverige, är om EU skall förbli ett statsförbund eller om EU skall bli en förbundsstat – ett Europas Förenta Stater.

3 Antalet svarspersoner är begränsat inom dessa små väljargrupper. Men resultaten stöds också av data från den enkätstudie som Sveriges Television genomförde på valdagen utanför ett urval av vallokaler (SVT Valu94). Valu-resultaten är mycket snarlika valundersökningens när det gäller väljarströmmar mellan partierna bland EU-anhängare respektive EU-motståndare.

4 Man skulle kunna tänka sig att de bitvis klara sambanden mellan EU-åsiikt och partibyte som återfinns i tabell 29.4 är skenbara och endast är återspeglings av bakomliggande orsaksfaktorer som t ex vänster-högeråsikter eller gröna åsikter. En serie kontrollanalyser i ett tjugotal specificerade partibytargrupper visar dock att så inte är fallet. EU-frågans effekt på partibytartendensen kvarstår i de allra flesta fall i huvudsak orubbad även efter kontroll för vänster-högerposition och grön inställning.

Tabell 29.5 Åsikter om Sveriges framtida relation till EU

Fråga: »I den politiska debatten finns olika förslag om Sveriges framtida förhållande till EU. Vilket av förslagen stämmer bäst överens med Din uppfattning?»

förslag	partisympati								samtliga
	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd	
Sverige bör inte vara med i EU, och det nu gällande EES-avtalet bör sägas upp	18	8	9	2	3	9	10	11	7
Sverige bör inte vara med i EU, men bör bibehålla ett EES- avtal med EU	58	31	28	9	8	27	51	27	26
Sverige bör vara med i EU, men avstå från sådana saker som t.ex. försvarssamarbete och gemensam valuta	6	13	13	28	18	12	4	12	15
Sverige bör vara med i EU i enlighet med det framförhandlade avtalet mellan Sverige och EU:s medlemsstater	3	8	10	33	35	26	3	4	15
Sverige bör vara med i EU och på sikt verka för ett förenande av EU:s medlemsländer till ett Europas förenta stater	1	8	8	15	22	0	1	15	10
Ingen bestämd åsikt/vet ej	14	32	32	13	14	26	31	31	27
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal personer	103	975	163	167	419	58	96	26	2 297
bör inte vara med	76	39	37	11	11	36	61	38	33
bör vara med	10	29	31	76	75	38	8	31	40
övervikt inte (= nej)	+66	+10	+6	-65	-64	-2	+53	+7	-7

Kommentar: Resultaten bygger på data från 1994 års valundersökning. Partisymptierna har fastställts med hjälp av en fråga om bästa parti.

När vi frågade svenska väljare om problemställningen blev resultatet som framgår av tabell 29.5. I intervjufrågan särskiljdes fem olika åsikter om

Sveriges framtida förhållande till EU – två på nej-sidan och tre på ja-sidan.⁵

De två extremalternativen, att inte vara med i EU och säga upp EES-avtalet respektive att Sverige skulle vara med i EU och verka för ett Europas Förenata Stater, visade sig båda ha ett svagt opinionsstöd – 7 respektive 10 procent.⁶ Inte ens bland nej- respektive ja-anhängare fick förslagen ett särskilt starkt stöd. Endast 18 procent av nej-sympatisörerna önskade att EES-avtalet skulle sägas upp. Bland ja-sympatisörerna var det 24 procent som stödde tanken på ett Europas Förenata Stater.

De tre mer modererade förslagen mot mitten av vad som kan kallas EU-dimensionen fick mest stöd. Ståndpunkten att Sverige skulle säga nej till EU men ja till ett EES-avtal stöddes av 26 procent och var ett klart majoritetsalternativ bland nej-anhängarna; 61 procent av dem var positiva till förslaget. De båda ja-alternativen – ja till EU, men avstå från försvarssamarbete och gemensam valuta respektive ja till EU i enlighet med det framförhandlade avtalet – fick lika mycket stöd, 15 procent vardera. Bland ja-sidans sympatisörer var den officiella linjen med det framförhandlade avtalet något populärare (40 procent) än åsikten att EU-medlemskapet inte skulle omfatta försvars- och valutasamarbete (27 procent). Sett över alla de tre EU-positiva förslagen var ja-sidan splittrad i tre någorlunda jämnstarka grupper – en som ville begränsa EU-medlemskapet, en som accepterade det framförhandlade avtalet (med dess implicit öppna mandat) och en som explicit ville gå vidare mot ett federalt EU.

När det gäller förslaget att EU skulle utvecklas till ett Europas Förenata Stater var stödet svagt inom samtliga partiets väljargrupper. Det stöd som fanns följde dock ett vänster-högermonster med mest positiva åsikter bland m- och fp-väljare och minst stöd bland v- och mp-väljare. Socialdemokra-

5 Den femställiga EU-frågan i tabell 29.5 visar på en opinionsövertikt för ett svenskt EU-medlemskap (40 procent för, 33 procent emot). Den tidigare redovisade dikotoma EU-frågan visade på en viss nej-övertikt (37 procent emot, 35 procent för). En detaljanalys av bakgrunden till skillnaden visar dels att nej-svararna på den dikotoma frågan var något mindre konsistenta i sina åsikter än ja-svararna (något fler nej-svarare avgav positiva EU-åsikter på den femställiga frågan än ja-svarare som avgav negativa EU-åsikter), dels att fler personer utan åsikt på den dikotoma frågan avgav EU-positiva svar på den femställiga frågan. Det var framförallt alternativet med ja till EU, men utan försvarssamarbete och valutasamverkan som var populärt bland tveksamma väljare.

6 Det relativt svaga stödet för ett federalt EU (Europas Förenata Stater) är inte förvånande. Dels har frågan knappast diskuterats ännu i Sverige; dels visar resultat från opinionsmätningar inom EU-länderna att Nordeuropas väljare (Danmark, Tyskland, England) är klart mer skeptiska till Europas Förenata Stater än Sydeuropas (Spanien, Italien, Portugal) och Benelux-ländernas väljare. Se tidskriften *The American Enterprise* 1994.

tiska och centerpartistiska väljare befann sig tyngdpunktsmässigt däremellan. Den nya EU-dimensionen i svensk politik, definierad som inställning till graden av integration inom EU, tycks alltså vara en nära släkting till den gamla vänster-högerdimensionen. Analysen i tabell 29.6 visar att den slutsatsen är riktig; dock inte utan vissa modifikationer.

Tabell 29.6 *Sambandet mellan väljarnas åsikter om Sveriges relationer till EU och åsikter i andra sakfrågor 1994 (Pearsons r)*

sakfråga	korrelationen (r) med åsikt om framtida EU-relation
subjektiv vänster-högerposition	.40
kärnkraftsavveckling 2010	.38
Öresundsbron	.37
marknadsekonomisamhälle	.37
offentlig sektor	.35
socialistiskt samhälle	.34
kontrollera privata näringslivet	.31
höja skatten på höga inkomster	.30
sälja statliga företag till privata köpare	.29
högteknologisamhälle	.28
minska inkomstskillnaderna	.27
mer privat sjukvård	.25
sextimmars arbetsdag	.25
sociala bidrag och stöd	.24
finansmarknadens inflytande	.24
miljövänligt samhälle	.23
tillväxtsamhälle	.23
sociala bidrag	.21
arbetslöshet vs inflation	.19
könskvotering av offentliga chefspositioner	.18
stoppa privatbilismen i innerstäder	.18
höjda alkoholpriser	.17
kärnavfall i svensk berggrund	.16
minska sociala välfärdsutgifter	.16
förbjuda pornografi	.15
karensdagar vid vård av sjukt barn	.15
subjektiv grön position	.13
samhälle med mer kristna värden	.11
minska försvarsutgifterna	.11
jämställt samhälle	.10
samhälle med mer lag och ordning	.10
subjektiv egoismlacering	.10
ökat personval	.09
ekonomiskt stöd till invandrare	.08
minska u-hjälpen	.08

Forts

sakfråga	korrelationen (r) med åsikt om framtida EU-relation
subjektiv jämställdhetsposition	.07
samhälle med svenska värden	.07
avskaffa vårdnadsbidraget	.05
mångkulturellt samhälle	.04
begränsa aborträtten	.04
subjektiv flyktingpolitikposition (generös vs restriktiv)	.02
ta emot färre flyktingar	.02
samhälle som stärker familjen	.01

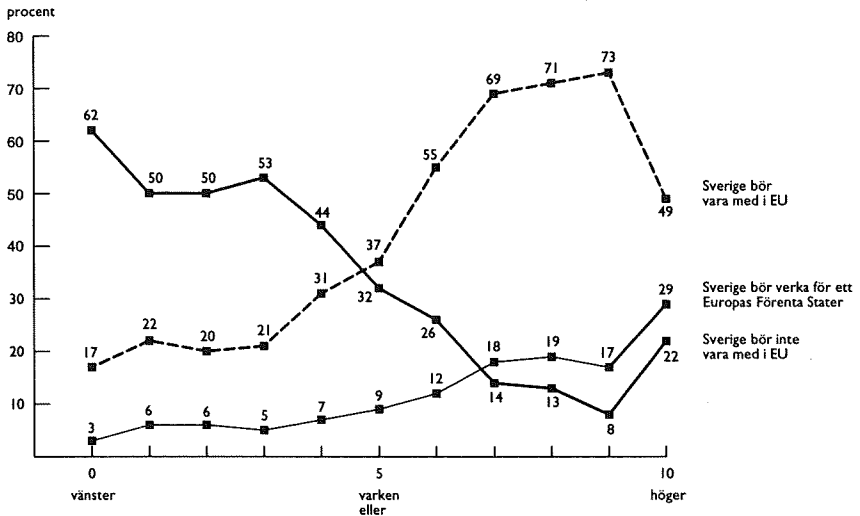
Kommentar: EU-frågan hade fem svarsalternativ. Den presenteras i tabell 29.5. De exakta formuleringarna av intervjufrågorna kring sakfrågorna redovisas i valundersökningens formulär och tekniska rapport.

Väljarnas position på EU-dimensionen har ett klart samband med vad de tycker i olika vänster-högerfrågor (offentlig sektor, marknadsekonomi, skatter, privatisering). Starkast samband har EU-åsikterna med väljarnas självuppskattade vänster-högerposition ($r=.40$). EU-dimensionen är klart kopplad till vänster-högerdimensionen bland väljarna. Men det är inte hela sanningen. EU-frågan är också något av en »mädchen für alles». Den uppvisar relativt starka åsiktssamband med många olika slags sakfrågor, som tex kärnkraften, Öresundsbron, sextimmarsdagen och alkoholpriserna. EU-frågan är mångfacetterad och täcker in många olika aspekter av samhällslivet.

En problematik som dock inte har något åsiktssamband med ställningstagandena på EU-dimensionen är flyktingfrågan. Svenska väljares åsikter om EU uppvisar inga eller mycket svaga samband med vad de tycker om flyktingpolitik, stöd till invandrare, u-hjälp, ett mångkulturellt samhälle respektive en satsning på ett samhälle som slår vakt om traditionellt svenska värden (korrelationer under .10). Flyktingmotstånd och EU-motstånd går inte hand i hand bland svenska väljare.

En av orsakerna till att väljarnas vänster-högerpositioner inte var ännu starkare kopplade till EU-åsikterna var att sambandet inte var helt linjärt. Ju mer till vänster desto mer skeptisk till EU-medlemskap gällde visserligen, men ju mer till höger desto mer positiv till EU-medlemskap gällde inte (se figur 29.1).

Figur 29.1 Åsikt om ett svenskt EU-medlemskap och om Europas förenta stater efter subjektiv vänster-högerposition

Kommentar: Resultaten bygger på samma material som i tabell 29.5. Procentbasen är samtliga intervjuade. De särredovisade personerna som är positiva till ett Europas Förenta Stater ingår i gruppen personer som vill att Sverige bör vara med i EU.

Svarspersoner längst ut till höger var i genomsnitt något mindre positiva till ett EU-medlemskap än personer till höger men något närmare mitten. En möjligen något spekulativ tolkning av resultatet är att det längst ut på högerkanten finns rester av en äldre mer étatistisk konservatism som vill bevara nationen Sverige intakt och därför är tveksam till EU. Värt att notera är dock att samtidigt som andelen EU-motståndare var relativt stor bland personer längst ut till höger var också andelen som var positiva till ett federalt EU hög. Inställningen till ett framtida Europas Förenta Stater – kärnan i den nya EU-dimensionen – uppvisar ett nära nog perfekt linjärt samband med vänster-högerdimensionen. Om vi går från personer som uppfattar sig som längst ut till vänster till personer som ser sig som längst ut till höger ökar andelen som är positiva till att Sverige skall verka för ett Europas Förenta Stater stegvis från 3 till 29 procent. Längst ut till höger återfinns både gammaldags étatister och sentida EU-federalister. Längst ut till vänster finns mycket få EU-federalister.

Den gamla vänster-högerdimensionen har redan klätt den nya EU-dimensionen i ett traditionellt konfliktmönster. Blockpolitiken är måhända

död i EU-frågan, men inte den gamla vänster-högerkonflikten. Om väljaropinionen får råda kommer framtidens EU-strider att utkämpas utifrån skyttegravar grävda längs vänster-högerdimensionen.

30 Ekonomisk kris

Ekonomi och politik hänger ihop, inte minst i valtider. Regeringar drabbas ofta av bakslag om de går till val under dåliga tider. Det är en av de bättre belagda sanningarna inom valforskningen. I modern tid har tre svenska regeringar förlorat val under ekonomiska kristider – Fälldin 1982, Carlsson 1991 och Bildt 1994. Det berättigade i väljarnas dom kan diskuteras; de drabbade tycker alltid den är orättvis. Men faktum kvarstår, regeringar tappar stöd under ekonomiska lågkonjunkturer. Det är som i fotboll. Går det dåligt för laget börjar ropen på att byta tränare.

Politiker är medvetna om det starka sambandet mellan ekonomi och politik. Därför försöker de alltid ta åt sig äran om det gått bra och skjuta ifrån sig skulden om det gått dåligt. Högkonjunkturen har många barnmorskor. Lågkonjunkturen är föräldralös. Det gäller för partierna att vinna slaget om tolkningen av ekonomin.

Resultaten i tabell 30.1 visar att regeringen Bildt hade problem när det gäller hur svenska folket bedömde ekonomins utveckling. Hela 86 procent av 1994 års väljare uppfattade att den svenska ekonomin försämrats under de två tre senaste åren. Endast 4 procent tyckte att den hade blivit bättre.

Siffran 86 procent för andelen väljare som uppfattade en försämrad svensk ekonomi är den högsta vi hittills uppmätt. Motsvarande andel var 75 procent 1991, 12 procent 1988 och 39 procent 1985. Väljarnas bedömning av hur den egna ekonomin utvecklats var också övervägande negativ 1994. Klart fler människor upplevde en försämrad personlig ekonomi (37 procent) än som upplevde en förbättring (22 procent).

De ekonomiska bedömningarna behöver dock inte i sig ha varit en katastrof för regeringen Bildt. Vi vet från tidigare forskning att sådana här rena ekonomiska bedömningar oftast är relativt svagt kopplade till hur människor röstar. Och det var de också 1994. Korrelationen mellan partival och bedömningen av den svenska ekonomins utveckling var föga imponerande .18 (eta). Sambandet mellan partivalet och bedömningen av vad som hade hänt med den egna ekonomin var ännu svagare, .14. Precis som i tidigare studier var dock kopplingen mellan partival och bedömningar av utvecklingen för Sveriges ekonomi starkare än kopplingen mellan partival och be-

Tabell 30.1 *Väljarnas bedömningar av hur den egna ekonomin och Sveriges ekonomi utvecklats (procent)*

Fråga: "Om Du jämför Din ekonomiska situation med vad den var för två tre år sedan, har den förbättrats, förblivit ungefär densamma eller har den försämrats?"

Fråga: "Hur har enligt Din uppfattning den svenska ekonomin förändrats under de två tre senaste åren? Har den förbättrats, förblivit ungefär densamma eller har den försämrats?"

	<i>den egna ekonomin</i>					<i>Sveriges ekonomi</i>			
	1982	1985	1988	1991	1994	1985	1988	1991	1994
förbättrats	21	31	36	38	22	25	59	5	4
ungefär densamma	40	41	40	37	40	28	21	14	7
försämrats	38	27	22	25	37	39	12	75	86
vet inte	1	1	2	0	1	8	8	6	3
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	2 715	2 681	2 533	2 473	2 296	2 678	2 532	2 475	2 296

Kommentar: Intervjufrågan om den svenska ekonomin ställdes inte 1982.

dömningen av hur den personliga ekonomin förändrats.¹ De allra flesta väljare bestraffar eller belönar inte en sittande regeringen för kortsiktiga upp- eller nedgångar i den egna ekonomin.

Sambanden med röstning blir inte starkare om vi istället för den personliga ekonomin ser på i vad mån väljarna haft problem på arbetsmarknaden under senare år. Korrelationen (η) mellan partival och förekomsten av arbetsmarknadsproblem var .14 1994. Det är dock ett något starkare samband än 1991 då korrelationen endast var .05.

En så hög andel som 28 procent av väljarna angav att de upplevt någon form av problem på arbetsmarknaden. Bland dem fick de fyra regeringspartierna ett något svagare stöd (32 procent) än bland väljare som inte upplevt några arbetsmarknadsproblem (44 procent). Vissa samband med partibytten från regeringspartierna till socialdemokraterna kan också urskiljas, framförallt för c, fp och kds (men inte för m). De borgerliga mittenpartierna tappade ungefär 25 procent av sina väljare med arbetsmarknadsproblem till s 1994. Motsvarande siffra bland mittenväljare utan problem på arbets-

1 Sambandet mellan partival och bedömningarna av utvecklingen för Sveriges ekonomi har varit klart starkare i tidigare val, .37 vid valet 1985 t ex. En av orsakerna till det svagare sambandet 1994 är den begränsade variansen i väljarnas bedömningar av den svenska ekonomin. Nästan alla (86 procent) var överens om att ekonomin försämrats.

marknaden var cirka 15 procent. En viss bestraffning av regeringen kan alltså ha förekommit, men i mycket begränsad omfattning.²

För att ekonomin verkligen skall påverka röstningen måste en uppfattning om ansvar följa med. De ekonomiska bedömningarna måste spetsas med politik. Väljare bestraffar inte en sittande regering som bedöms oskylldig och vars ekonomiska politik de gillar.

Resultaten i figur 30.1 visar hur väljarna har bedömt partiernas ekonomiska politik under åren 1982–1994. Analysen bygger på en öppen intervjufråga där svarspersonerna helt fritt fick ange vilket eller vilka partier som hade en bra politik i »frågor som rör svensk ekonomi».³

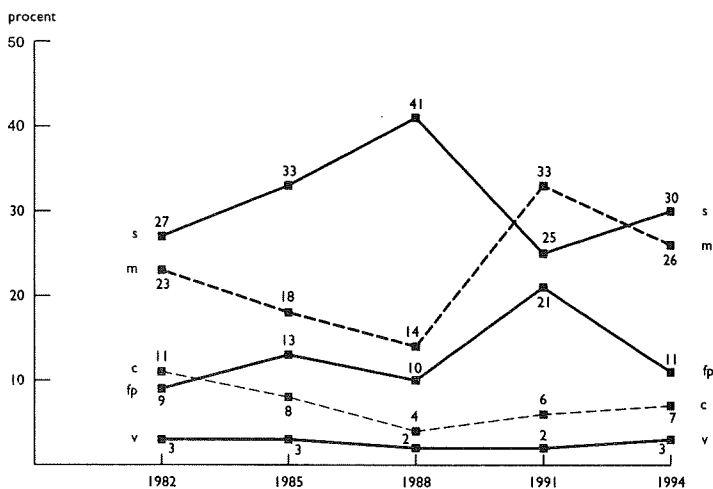
Socialdemokraterna var det parti som fick mest positiva omdömen om sin ekonomiska politik 1994; trettio procent gav den betyget bra, upp från 25 procent 1991 men klart ned från 41 procent rekordåret 1988. Andelen väljare som bedömde moderaternas ekonomiska politik som bra – 26 procent 1994, ned från 33 procent 1991 – var nästan lika hög som socialdemokraternas andel. Folkpartiet med Anne Wibble som finansminister var det parti som förlorade mest i positiva ekonomiska omdömen mellan 1991 och 1994, från 21 till 11 procent.

Resultaten i figur 30.1 illustrerar tydligt ett problem som centern och de mindre partierna har. Få människor uppfattar att de har någon ekonomisk politik värd klander eller beröm. Den ekonomiska profilen är låg. Centern och kds får dock lika ofta godkänt som underkänt. Det är värre för v och mp. De får klart oftare underkänt.

2 En ekonomisk-politisk sakfråga av relaterat slag som enligt våra resultat var relativt svagt kopplad till partivalet 1994 var frågan om Sverige »...i första hand bör bekämpa arbetslösheten ... eller ... inflationen» (eta=.34). Orsaken är att en mycket klar majoritet av väljarna (73 procent) ansåg att kampen mot arbetslösheten skulle prioriteras; inflationsbekämpningen sattes först av endast 14 procent, och de olika partiernas väljarna var i stor utsträckning överens om att bekämpningen av arbetslösheten borde ha högsta prioritet. Det var en majoritet i samtliga partiets väljargrupper som satte kampen mot arbetslösheten först, från 87 procent bland s-väljare till 55 procent bland m-väljare.

3 Vi frågade också om vilket eller vilka partier som svarspersonerna ansåg hade en dålig ekonomisk politik. Resultaten blev som följer med start 1982: v 12, 11, 9, 13, 15 procent; s 16, 16, 6, 21, 11 procent; c 18, 8, 5, 5, 5 procent; fp 17, 8, 7, 4, 7 procent; m 19, 17, 13, 10, 20 procent. Kds fick 3 respektive 6 procent negativa betyg 1991 och 1994. Mp fick 9 procent negativa ekonomiomdömen både 1991 och 1994 och 12 procent 1988.

Figur 30.1 *Andel väljare som anser att respektive parti har en bra politik när det gäller Sveriges ekonomi 1982–1994 (procent)*

Kommentar: Analyser bygger på en öppen fråga där väljarna fick ange vilket eller vilka partier som hade en bra politik i frågor som rör svensk ekonomi. Andelen bra för kds var 1991 4 procent och 1994 3 procent. För mp var motsvarande andelar 1 procent 1988 och 1991 och 2 procent 1994.

Väljarnas uppskattning eller ogillande av de olika partiernas ekonomiska politik är mycket starkt kopplad till valet av parti.⁴ Sambandet mellan bedömningen av moderaternas ekonomiska politik och röstning 1994 uppvisar t.ex. ett eta-värde på .59.⁵ Partibyte bort från de borgerliga partierna 1994 var starkt kopplat till negativa bedömningar av den förda ekonomiska politiken. Eftersom flest väljare uttalade sig om moderaternas ekonomiska politik utgår vi från de bedömningarna i analysen av partibyttena.

4 Analyserna kunde lika gärna ha utförts utifrån väljarnas bedömningar av m och s sysselsättningspolitik. Ekonomi- och sysselsättningsbedömningarna är nära kopplade till varandra. Sysselsättningsbetygen är dock något svagare kopplade till partivalet än ekonomibetygen. Eta-värdena för sambandet mellan partivalet och bedömningen av s respektive m sysselsättningspolitik var .49 och .54; att jämföra med motsvarande värden för ekonomibedömningarna som var .51 för s-politiken och .59 för m-politiken.

5 Betygsättningen av socialdemokraternas ekonomiska politik var något svagare relaterad till partivalet (eta=.51).

Tabell 30.2 *Partibyte 1994 och bedömningen av moderaternas ekonomiska politik*

partival 1991	bedömning av moderaternas ekonomiska politik	partival 1994					summa procent	antal personer
		v	s	c/fp/m/kds	mp	nyd		
s	dålig	6	93	0	1	0	100	230
	inget omdöme	4	92	3	1	0	100	356
	bra	3	74	15	5	3	100	38
c/fp/m/kds	dålig	6	51	39	4	0	100	49
	inget omdöme	2	18	73	5	2	100	353
	bra	0	5	93	2	0	100	397

Kommentar: Intervjufrågan presenteras i tabell 9.3.

Resultaten i tabell 30.2 visar att en mycket stor andel av de borgerliga väljare som var negativa till moderaternas ekonomiska politik bytte till v eller s 1994 (57 procent). En så stark bytartendens skulle allvarligt ha dränerat de borgerliga partierna om den omfattat en stor grupp väljare. Nu var det inte så. Det var endast cirka sju procent av de borgerliga väljarna som var kritiska till moderaternas ekonomiska politik, men bland dem bytte alltså över hälften till v eller s.

Att bedömningarna av partiernas ekonomiska politik har en stor potentiell sprängkraft visas också av att socialdemokratiska väljare som bedömde moderaternas ekonomiska politik positivt hade en relativt stark tendens att byta till ett borgerligt parti 1994 (15 procent). Netto förlorade dock de borgerliga partierna röster till socialdemokratin på ekonomin. Det var fler väljare som potentiellt påverkade av sina bedömningar av partiernas ekonomiska politik bytte från b-block till s-block 1994 än som bytte tvärtom. Socialdemokraterna vann inte bara kampen om tolkningen av ekonomin 1994. Partiet vann också röster.

En mer samlad bild av hur olika ekonomiska bedömningar inverkar på partivalet 1994 kan endast fås om vi specificerar en multivariat modell där olika effekter kan särskiljas. En sådan ekonomisk-politisk modell återfinns i figur 30.2. Vi har begränsat modellen så tillvida att endast ekonomiska variabler ingår som förklaringsfaktorer. Förutom de variabler som redan diskuterats (tillbakablickande bedömningar av utvecklingen av Sveriges respektive den egna ekonomin och utvärderingar av socialdemokraternas och moderaternas ekonomiska politik) ingår också en framåtblickande variabel som mäter svarspersonernas uppfattningar om hur de tror att den svenska

ekonomin kommer att utvecklas under kommande år.⁶ Internationell och svensk forskning har visat att såväl bakåtblickande som framåtblickande bedömningar kan påverka väljarnas röstning. Vid valet 1991 spelade t ex de framåtblickande bedömningarna av den svenska ekonomins utveckling en större roll än de bakåtblickande.

I den specificerade modellen utgår vi ifrån att de bakåtblickande bedömningarna befinner sig längst bak i orsakskedjan och att de har en inverkan på både de framåtblickande bedömningarna och på värderingen av socialdemokraternas och moderaternas ekonomiska politik.⁷ Något direkt samband mellan variabeln för bedömningen av socialdemokraternas och moderaternas ekonomiska politik och de framåtriktade bedömningarna specificeras inte. Korrelationen mellan variablerna är endast .06.

Två olika beroende variabler analyseras – partival 1994 och partityte mellan 1991 och 1994. Partitytesanalysen omfattar fyra speciella partitytargrupper som alla omfattade relativt många väljare och som dessutom är relevanta när det gäller att studera i vilken utsträckning som ekonomiska faktorer får väljare att lämna respektive inte lämna regeringspartier. De utvald partitytargrupperna är bytare från c till s, från fp till s, från kds till s och från m till s.⁸ För översiktens skull redovisas endast resultaten från analysen av partivalet 1994 i figur 30.2.

Alla analyser ger i huvudsak samma resultat, som dessutom i hög grad liknar de resultat vi fick 1991 när en liknande ekonomisk-politisk modell testades. Väljarnas bedömning av hur den egna personliga ekonomin förändrats uppvisar ett helt obetydligt direktsamband med partival och partityte. Detsamma gäller de framåtblickande bedömningarna av Sveriges ekonomiska utveckling. De bakåtblickande bedömningarna av den svenska ekonomins utveckling har däremot ett visst samband med röstning (effekt-mått .26).

6 Femtio procent av svarspersonerna i 1994 års valundersökning trodde på bättre tider för Sveriges ekonomi, 14 procent trodde på sämre tider medan 29 procent trodde på detsamma som idag. Andelen vet ej var 7 procent. Korrelationen med partivalet var .09 (eta).

7 Variabeln för värderingen av s och m ekonomiska politik kan variera mellan 1 och 5, där 1 betyder en positiv bedömning av s och en negativ av m medan 5 betyder en positiv bedömning av m och en negativ av s.

8 Variabeln för partival 1994 har kodats med utgångspunkt från hur väljarna i genomsnitt placerade partierna på vänster-högerskalan. Endast regeringspartierna (c,fp,kds,m) och huvudoppositionspartiet (s) är medtagna i analysen. De olika partityteanalyserna genomförs bland väljare som antingen förblivit sitt gamla parti troget 1994 (t ex röstat m både 1991 och 1994) eller som bytt till specificerat parti (t ex röstat m 1991 och s 1994).

Den ekonomiska faktor som mycket klart hade störst betydelse för både partivalet 1994 och partibyten var väljarnas värdering av socialdemokraternas och moderaternas ekonomiska politik (effektmått 1.19). Ekonomi måste kryddas med politik och internaliseras som politiska omdömen innan den eventuellt slår igenom i röstningen.

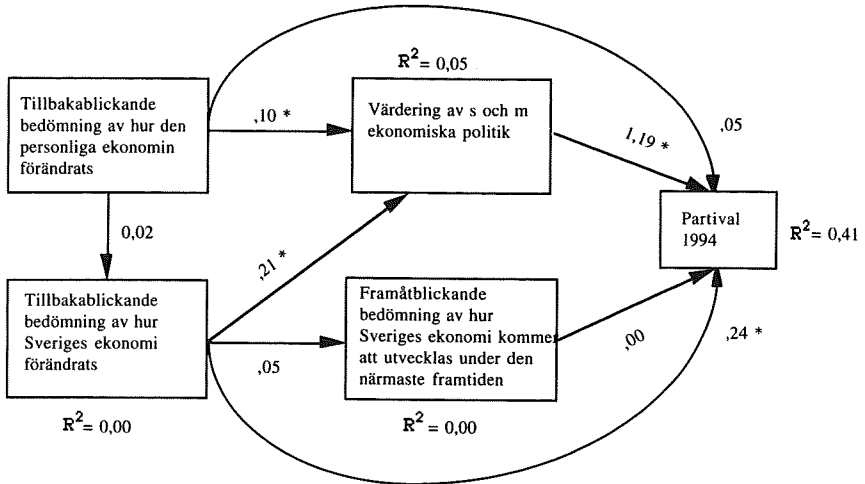
De i och för sig svaga men dock signifikanta sambanden mellan väljarnas tillbakablickande bedömningar och värderingen av s och m ekonomiska politik är intressanta. De visar att det 1994 fanns ett visst samband mellan hur väljarna tyckte det gått för den egna ekonomin och för Sveriges ekonomi och hur de värderade s respektive m ekonomiska politik. Bedömningen av utvecklingen av Sveriges ekonomi (effektmått .21) vägde in något tyngre i utvärderingen än vad som hade hänt med den personliga ekonomin (effektmått .10). Väljare som uppfattade att den egna ekonomin och/eller Sveriges ekonomi försämrats tenderade att se något mer positivt på socialdemokraternas ekonomiska politik än på moderaternas.⁹

Andra bedömningar än ekonomiska spelade naturligtvis också en roll för väljarflödena bort från regeringspartierna 1994. Ett sätt att visa vilken roll andra sakområden spelade i förhållande till det ekonomiska är att analysera sambandet mellan partibyte och väljarnas värderingar av partiernas politik på en hel rad områden, inklusive ekonomi. En serie sådana analyser i specificerade partibytargrupper visar att ekonomi och/eller sysselsättningsfrågan var bland de två viktigaste orsaksfaktorerna bakom väljarnas byten från c, fp och m till s.¹⁰

9 Prövningen av den ekonomiskt-politiska modellen för de olika partibytargrupperna gav i huvudsak samma resultat som testet med partival som beroende variabel. Bedömningarna av s och m ekonomiska politik var den faktor som hade störst effekt i alla bytargrupper utom bland bytare från kds till s där de bakåtblickande bedömningarna av den egna ekonomins utveckling uppvisade störst effekt.

10 Skatterna följda av ekonomin toppade bland bytare från m till s. Bland partibytare från c till s toppade skol- och utbildningsfrågor följda av sysselsättning medan bland partibytare från fp till s ekonomin toppade följd av barnomsorg. Den analysteknik som använts är regressionsanalys med tretton sakområden som oberoende variabler.

Figur 30.2 En ekonomisk-politisk modell

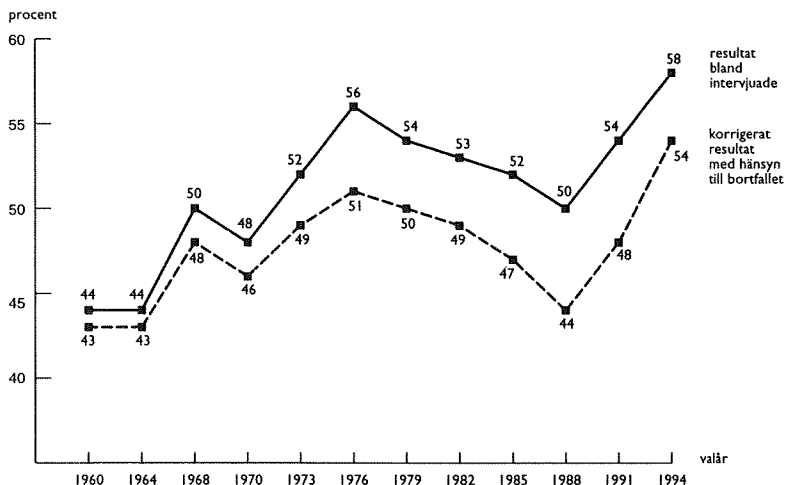
Kommentar: Analysen gäller 1994 års riksdagsval. Samtliga oberoende variabler har klassificerats med värden mellan 1 och 5. Den beroende variabeln (partival 1994) har vänster-högerkodats utifrån var väljarna i genomsnitt placerade partierna. Endast s och c, fp, m, kds är medtagna i analysen. Koefficienterna är ostandardiserade regressionskoefficienter. De som är utmärkta med en asterisk (*) är signifikanta på $p=.05$ -nivån.

Det är alltså ingen tvekan om att väljarnas bedömningar av partiernas politik inom området svensk ekonomi/sysselsättning var en av de viktigaste faktorerna bakom regeringspartiernas röstförluster till socialdemokraterna i valet 1994. Den ekonomiska krisen var en av huvudorsakerna till regeringen Bildts fall.

31 Politiskt intresse

Den oro för starkt politiskt engagerade medborgare som bland andra Herbert Tingsten kunde känna i mellankrigstidens Europa är idag ett minne blott. Med Hitler och Stalin på historiens skräphög råder det numera bred enighet om att demokratier mår bäst av ett högt valdeltagande och ett utbrett intresse för politik och samhällsangelägenheter. Ett lågt eller sjunkande medborgerligt politiskt intresse betraktas nu allmänt som ett ohälsotecken.

Figur 31.1 Svenska folkets intresse för politik 1960–1994. Andel svarspersoner som uppgivit sig vara mycket eller ganska intresserad av politik (procent)

Kommentarer: Den streckade linjen bygger på antagandet att intresset bland icke intervjuade personer har varit 35 procent lägre än bland intervjuade. Siffran 35 procent är en schablonuppskattning. Den har valts utifrån vetskapen att personer som 1976–1985 ställde upp i en valundersökning men ej i den därpå följande (paneldata) har haft i genomsnitt 23 procent lägre intresse än urvalet i sin helhet vid det första intervju tillfället.

I samtliga tolv valundersökningar sedan 1960 har svarspersonerna tillfrågats om sitt självuppskattade politiska intresse: »Hur pass intresserad är Du

i allmänhet av politik? Är Du mycket intresserad, ganska intresserad, inte särskilt intresserad eller inte alls intresserad av politik?». Den heldragna linjen i figur 31.1 visar andelen personer vid valet 1960–1994 som själva uppgivit att de är mycket eller ganska intresserade av politik. Den streckade linjen visar samma utveckling korrigerad för ett förmodat lägre politiskt intresse bland icke intervjuade personer och det faktum att svarsfrekvensen i valundersökningarna har minskat från drygt 90 procent i början av 1960-talet till ungefär 80 procent på 1990-talet.

Det politiska intresset ökade successivt mellan valet 1960 och det borgerliga maktövertagandet 1976 – från 44 till 56 procent mycket eller ganska intresserade. Efter toppnoteringen 1976 vände utvecklingen och det politiska intresset minskade med någon eller några procentenheter vid varje val fram t.o.m. miljövalet 1988. Under 1990-talet har det politiska intresset återigen ökat och var vid valet 1994 högre än någonsin (58 procent mycket eller ganska intresserade).

Det finns fortfarande en liten men klar skillnad i politiskt intresse mellan män och kvinnor. Vid valet 1960 var det 57 procent bland män mot endast 32 procent bland kvinnor som sa sig vara mycket eller ganska intresserade av politik. Trettiofyra år senare hade den skillnaden krympt ihop till mindre än hälften. Vid valet 1994 uppgav 63 procent bland män och 52 procent bland kvinnor att de var intresserade av politik (se tabell 31.1).

Även övriga skillnader i politiskt intresse mellan olika befolkningsgrupper känns igen från tidigare undersökningar. Medelålders och äldre personer, tjänstemän, högutbildade och stadsbor uppgav sig 1994 vara mer politiskt intresserade än yngre personer, arbetare, lågutbildade och landsbygdsbor.

Skillnaderna i politiskt intresse mellan de olika partiernas väljare varierade 1994 mellan två tredjedelar politiskt intresserade bland moderaternas och folkpartiets väljare och 54 respektive 57 procent intresserade bland centerpartiets och socialdemokraternas väljare.

Det sedan länge etablerade mönstret med flygelpartiernas (m:s och v:s) väljare som de mest politiskt intresserade var inte lika tydligt vid valet 1994. Otydligheten beror på att vänsterpartiets (och miljöpartiets) väljare – till följd av nytillskottet av många unga väljare – i genomsnitt var mindre politiskt intresserade 1994 än 1991. Bland 1994 års v-väljare återfinns dock samtidigt den klart största andelen som uppgav sig vara *mycket* intresserade av politik (20 procent).

Precis som vanligt var det inte mer än ungefär en tredjedel av icke-röstarna som sa sig vara intresserade av politik. Eftersom svarsfrekvensen bland

Tabell 31.1 Svenska folkets intresse för politik vid valet 1994. Bland samtliga och i olika befolkningsgrupper (procent)

	självuppskattat politiskt intresse				summa procent	antal intervjuade	andel mycket eller ganska intresserad
	mycket intresserad	ganska intresserad	inte särskilt intresserad	inte alls intresserad			
kön							
män	12	51	32	5	100	1 333	63
kvinnor	9	43	40	8	100	1 201	52
ålder							
18-21	7	40	45	8	100	189	47
22-30	7	43	41	9	100	515	50
31-40	9	44	38	9	100	459	53
41-50	14	50	32	4	100	438	64
51-60	14	54	29	3	100	374	68
61-70	10	52	34	4	100	306	62
71-80	13	43	32	12	100	253	56
yrke							
industriarbetare	6	41	44	9	100	359	47
övriga arbetare	6	40	42	12	100	571	46
lägre tjänstemän	5	38	48	9	100	189	43
mellanjämsmän	12	54	30	4	100	520	66
högre tjänstemän	22	54	22	2	100	405	76
småföretagare	12	54	29	5	100	170	66
jordbrukare	7	44	39	10	100	80	51
studerande	13	49	34	4	100	195	62
utbildning							
låg	6	44	40	10	100	921	50
medel	7	42	43	8	100	626	49
hög	17	53	26	4	100	981	70
bostadsort							
ren landsbygd	7	44	40	9	100	423	51
mindre tätort	9	44	40	7	100	600	53
stad, större tätort	12	48	34	6	100	1 143	60
Sthlm, Gbg, Malmö	16	50	28	6	100	360	66
partival							
v	20	40	34	6	100	148	60
s	10	47	37	6	100	1 026	57
c	8	46	42	4	100	187	54
fp	14	52	29	5	100	177	66
m	12	55	29	4	100	457	67
kds	10	48	39	3	100	91	58
mp	12	47	35	6	100	116	59
nyd	4	60	28	8	100	25	64
blankt	11	47	33	9	100	45	58
icke-röstande	4	32	45	19	100	196	36
samtliga	11	47	35	7	100	2 534	58

icke-röstarna brukar ligga kring 50 procent (56,7 procent 1994) är den siffran säkerligen en överskattning. Det politiska intresset är förmodligen ännu lägre bland de icke-röstare som gjorde misstaget att inte låta sig intervjuas i valundersökningen.

32 Partierna möter väljarna

Den ökande väljarrörligheten innebär att valrörelserna har blivit allt mer betydelsefulla. Valrörelsekontakter mellan partier och väljare har därför en större påverkanspotential än någonsin tidigare.

Statsvetaren Olof Petersson brukar säga att avståndet mellan väljarna och politikerna är ungefär 3,4 meter, vilket motsvarar det genomsnittliga avståndet mellan vardagsrumssoffan och TV:n. Peterssons underfundiga formulering är förstås en omskrivning av det faktum att väljarna i huvudsak har ett *indirekt* umgänge med partier och politiker via olika massmediekana-ler. Men en valrörelse rymmer också mer traditionella, *direkta* kampan-jaktiviteter som valmöten, arbetsplatsbesök och dörrknackning i hemmen. Under senare tid har dessutom telefonen blivit en allt vanligare kontaktväg mellan partier och väljare.

I valundersökningarna ställer vi sedan 1982 ett antal frågor om olika kon-takter mellan partier och väljare. I vilken utsträckning partierna har nått ut till väljarna via valmöten, arbetsplatsbesök, telefonuppringningar, hembe-sök och broschyrer vid valen 1982–1994 redovisas i tabell 32.1.

Många politikers önskedröm om »en valrörelse vid sidan av massmedier-na» har inte mycket fog för sig. Det är visserligen mer än halva väljarkåren som säger sig ha läst en broschyr eller trycksak från minst ett av partierna (58 procent 1994). Men de mer direkta kontaktformerna är betydligt mindre frekventa. Sammanlagt 22 procent av de tillfrågade uppgav 1994 att de hade haft minst en direktkontakt med något av partierna – 11 pro-cent på ett valmöte, 7 procent via telefon, 7 procent på arbetsplatsen och 1 procent i bostaden.

Tabell 32.1 Väljarnas kontakter med partierna i valrörelserna 1982–1994 (procent)

kontaktform mellan parti och väljare	andel av samtliga som uppgav kontakt med partiet									uppgav kontakt med något parti
	valdr	v	s	c	fp	m	kds	mp	nyd	
var på val- möte anordnat av något parti	1982	2	9	3	3	4	0	1	–	13
	1985	1	7	2	2	3	1	0	–	12
	1988	2	7	2	2	3	1	1	–	10
	1991	1	5	2	3	4	1	1	2	12
	1994	2	7	3	3	5	2	2	1	11
hade hembesök från något parti	1982	0	2	0	0	1	0	0	–	4
	1985	0	2	0	0	1	0	0	–	4
	1988	0	2	0	0	0	0	0	–	2
	1991	0	1	0	0	1	0	0	0	2
	1994	0	0	0	0	0	0	0	0	1
blev uppringd av något parti	1994	0	2	0	0	5	0	0	0	7
personlig kontakt med valarbetare på arbetsplatsen	1982	1	5	1	1	1	0	0	–	8
	1985	1	5	1	1	1	0	0	–	7
	1988	0	5	1	1	1	0	0	–	7
	1991	0	4	1	1	1	0	0	0	6
	1994	1	4	1	1	2	1	1	1	7
läst broschyr eller trycksak från något parti	1982	31	41	36	35	38	14	15	–	56
	1985	29	43	34	37	39	19	18	–	57
	1988	22	36	29	30	30	16	23	–	52
	1991	18	37	26	30	32	21	17	17	56
	1994	24	42	35	31	36	23	25	18	59

Kommentar: Intervjufrågorna om valmöten, hembesök, telefonuppringning, arbetsplatskontakter och valbroschyr läsning ställdes endast till de personer som intervjuades efter valen. Frågan om telefonuppringning har endast ställts 1994.

Med ett intressant undantag är det främst socialdemokraterna som kommer i direktkontakt med väljare. Undantaget är den »nyupptäckta» telefonen som tycks vara flitigast i bruk bland de moderata valarbetarna (5 procent). En annan intressant iakttagelse är att centerpartiet uppvisar den största ökningen sedan föregående val när det gäller att nå ut till väljarna via broschyrer och trycksaker – från 26 procent 1991 till 35 procent 1995. Det var inte så många som personligen såg Olof Johansson i 1994 års valrörelse men det tycks ha varit desto fler som läste boken, dvs centerpartiets reklamprisbelönade valpraktika!

I valrörelserna vill partierna gärna komma i kontakt med de oskrivna blad som förstagångsväljarna utgör. Strategin att sända ut broschyrer till just

förstagångsväljarna är en framkomstmöjlighet som har visat sig fungera. Bland 1994 års unga förstagångsväljare var det hela 74 procent som sa sig ha läst en broschyr eller trycksak från något parti. Motsvarande siffra bland övriga väljare var 57 procent.

De väljare som partierna helst vill komma i kontakt med under en valrörelse är förstås den med åren allt större gruppen av obeslutsamma. De väljare som bestämmer sitt partival under själva valrörelsen borde dessutom ha ett egenintresse av att söka upp och vara mottagliga för partiernas information.

Lite nedslående för partierna och kanske också för bilden av den demokratiska idealmedborgaren ser dock verkligheten för direktkontaktarna lite annorlunda ut. Andelen väljare som kom i direktkontakt med minst ett parti under 1994 års valrörelse var 21 procent bland obeslutsamma väljare mot 24 procent bland väljare som bestämde sitt partival i god tid före valrörelsen. När det gäller broschyrläsandet kan bilden möjligen sägas vara något ljusare. Andelen väljare som sa sig ha läst en broschyr eller trycksak från något av partierna var 57 procent bland de beslutsamma mot 63 procent bland de obeslutsamma.

33 Deltagardemokrati eller åskådardemokrati

En populär tes i dagens debatt är att den svenska demokratin har förändrats från en deltagardemokrati till en åskådardemokrati. De många människorna har passiviserats. Det politiska deltagandet sägs ha minskat både inom och utom de politiska partierna. Det enda allt fler väljare gör är att sitta på läktaren och betitta och bedöma politikernas piruetter på arenan.

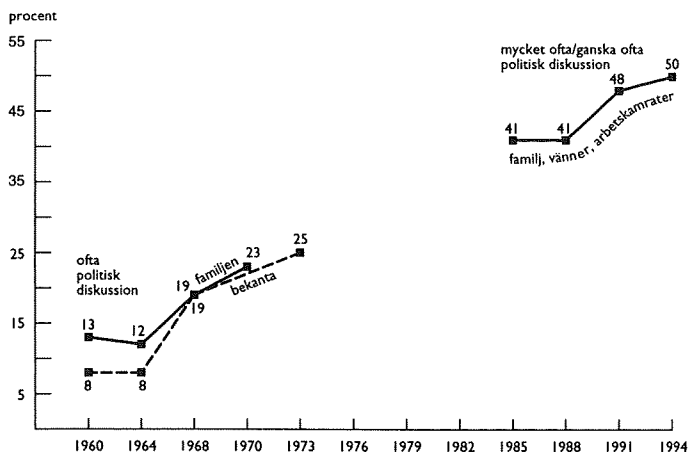
Det problematiska med tesen är inte bara att den är överdrivet tillspetsad. Den är också i allt väsentligt felaktig. Redan maktutredningen kunde i slutet av 1980-talet visa att svenska folkets självförtroende visavi myndigheter (administrativ kompetens) och deltagande i opinionsyttringar ökat mycket klart mellan 1968 och 1987. Det enda område där Olof Petersson och hans medarbetare kunde finna tecken på att aktiviteten inte ökade var för partierna. Där kännetecknades deltagandet dock inte av nedgång utan av stagnation.¹

En genomgång av valundersökningarnas olika deltagandemått under åren 1956–1994 understödjer maktutredningens resultat och visar dessutom att det folkliga deltagandet i svensk politik inte fått åskådarakaraktär sedan maktutredningen gjorde sin studie. Vi har upprepat några av maktutredningens deltagandemätningar vid valet 1994. Resultaten visar inte på någon som helst tendens till minskad medborgaraktivitet.

Men innan vi ser på de resultaten skall vi gå bakåt i tiden och se hur en mer frimodig och aktiv politisk medborgarroll växte fram i Sverige under 1960- och 1970-talen. Som vi såg i föregående kapitel ökade det självuppskattade politiska intresset bland svenska folket mycket markant under åren 1964–1976. Resultaten i figurerna 33.1 och 33.2 visar att den ökningen inte var ett isolerat och ytligt fenomen. Under samma period började allt fler svenskar tala politik med varandra. Gamla hämningar och tabun försvann så sakteliga.

¹ Maktutredningens stora deltagandestudie avrapporteras i Petersson, Westholm och Blomberg (1989:334–339).

Figur 33.1 Att diskutera politik med vänner, arbetskamrater och familjen 1960-1994

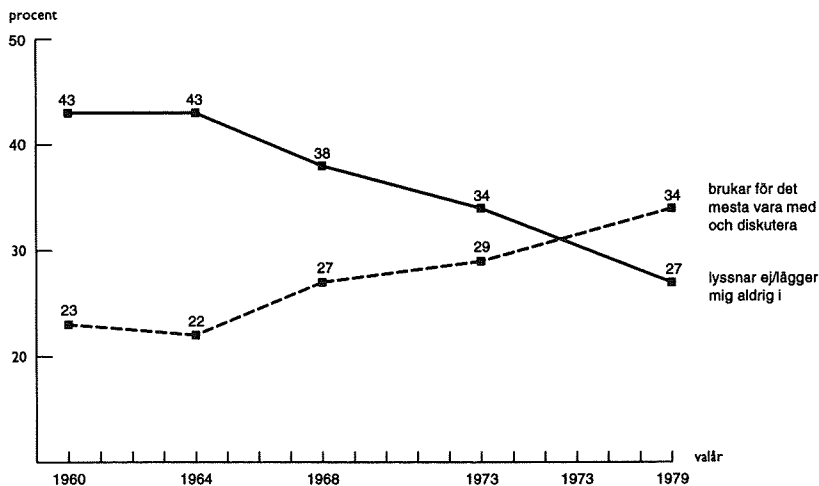

Kommentar: Intervjufrågorna om politiska diskussioner åren 1960–1979 löd: "Hur ofta brukar det förekomma att Ni talar om politik i Er familj (att det diskuteras politik bland Edra bekanta utanför familjen)? Brukar det förekomma ofta eller bara vid något enstaka tillfälle eller inte alls?" Sedan valundersökningen 1985 har frågan haft följande lydelse: "Hur ofta brukar det förekomma diskussioner om politik i Din närmaste omgivning – i Din familj, bland Dina vänner och arbetskamrater? Brukar det förekomma: Mycket ofta, ganska ofta, inte särskilt ofta eller inte alls?"

Andelen svars personer som angav att de ofta diskuterade politik i familjen steg från 13 procent 1960 till 23 procent 1973. Motsvarande siffror för andelen personer som ofta diskuterade politik med sina bekanta ökade ännu mer, från 8 till 25 procent mellan 1960 och 1979. På 1980-talet angav cirka 40 procent av svenska folket på en något annorlunda fråga att de mycket eller ganska ofta diskuterar politik med människor i den närmaste omgivningen (familj, vänner, arbetskamrater). Vid valet 1994 hade den andelen stigit till 50 procent.

Trenden är mycket tydlig. Människor emellan talas det mycket mer politik idag än för trettio år sedan. Nittioalets ekonomiska kris har inte fått den politiska debatten att tystna bland de många människorna; snarare tvärtom. Debattdeltagandet och det politiska intresset har aldrig tidigare varit så högt i valundersökningarnas historia.

Figur 33.2 Att själv delta i politiska diskussioner. Resultat från valundersökningarna 1960-1979

Kommentar: Intervjufrågan löd: "Hur brukar Ni själv göra om Ni är med i ett sällskap, där samtalet kommer in på politik? Vilken av de här beskrivningarna tycker Ni passar bäst in på Er själv?"

- jag brukar inte bry mig om att lyssna när folk börjar prata om politik
- jag brukar nog lyssna, men jag lägger mig aldrig i diskussionen
- det händer ibland, men inte så ofta, att jag säger ifrån vad jag själv tycker
- jag brukar för det mesta vara med i diskussionen och säga min åsikt"

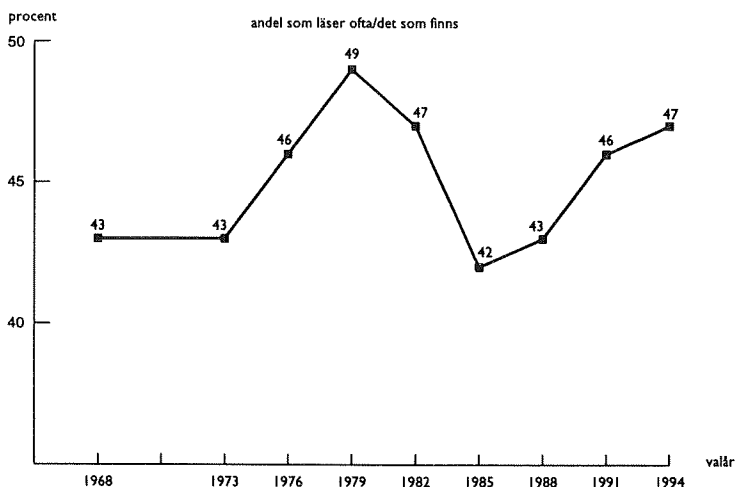
En titt på resultaten i figur 33.2 visar att vi gått igenom en veritabel revolution när det gäller synen på politiska diskussioner och viljan och förmågan att själv delta. Och utvecklingen har inte gått mot ökad passivisering; tvärtom. Svenska folket har inte blivit mer åskådare utan mindre, åtminstone när det gäller politiska debatter i den egna närmiljön.

Andelen svenskar som hävdar att de »i ett sällskap, där samtalet kommer in på politik . . . inte bryr mig om att lyssna» eller att de nog brukar lyssna, »men jag lägger mig aldrig i diskussionen» minskade från 43 till 27 procent mellan 1960 och 1979. Samtidigt steg andelen medborgare som svarade att »jag brukar för det mesta vara med i diskussionen och säga min åsikt» från låga 23 procent 1960 till 34 procent vid valet 1979.²

2 Intervjufrågan har inte ställts i valundersökningarna sedan 1979. Vi vet alltså inte hur 1990-talets svenskar skulle besvara frågan. Att den är värd att ställa på nytt i framtiden är uppenbart.

En åskådaraktivitet – men en mycket viktig sådan – är att följa med vad som händer i politiken via massmedierna. Deltagande utan insikt är inte ett demokratiskt ideal. Den enda realistiska möjligheten för de många människorna att bli informerade om politik är via press, radio och TV. Resultaten i figur 33.3 visar att andelen människor som ofta tar del av politiska nyheter i dagspressen har gått upp och ned som en berg- och dalbana under de senaste tjugofem åren.

Figur 33.3 *Politikläsning i dagstidningar 1968–1994*

Kommentar: Intervjufrågan löd: "Hur mycket brukar Du läsa av nyheter och artiklar i dagstidningarna?"

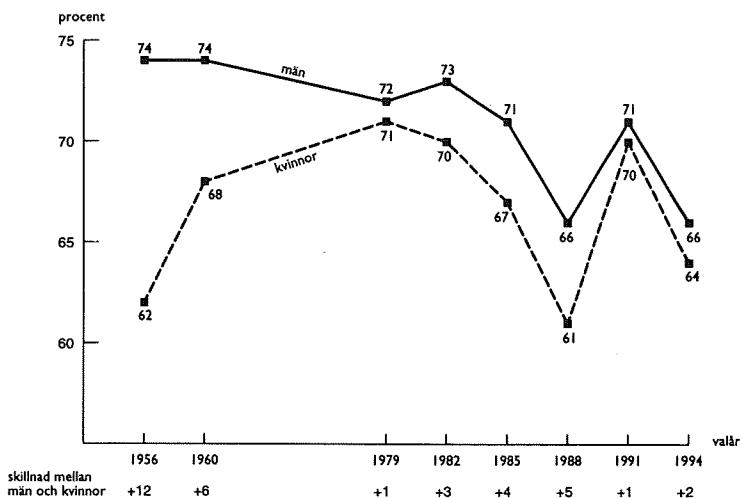
- läser aldrig nyheter och artiklar om politik
- läser nyheter och artiklar om politik någon gång
- läser ofta nyheter och artiklar om politik
- läser det som finns i tidningar av nyheter och artiklar om politik varje dag"

Andelen frekventa politikläsare ökade under 1970-talet, minskade under 1980-talet, för att åter öka under 1990-talet. Mönstret är mycket likt det vi såg tidigare för självuppskattat politiskt intresse. Åttiotalets ljummar politiska engagemang har ersatts av ett större intresse.

En annan åskådaraktivitet – väldigt nära kärnan i fenomenet åskådare – är att se/höra partiledardebatten i radio eller TV fredagen före valdagen. Valundersökningarnas siffror över andelen åhörare/tittare går tillbaka ända

till 1956. Vi kan utgå ifrån att resultaten överskattar publikens storlek. Det socialt anpassade intervjuväret är att man gjort som de flesta, dvs sett partiledardebatten. Men den eventuella överskattningen påverkar knappast trenden över tid som visar att andelen åskådare till partiledardebatten varit förvånsvärt stabil sedan 1950-talet (se figur 33.4).

Figur 33.4 Andel väljare som hörde/såg på partiledardebatten under valrörelserna 1956–1994 (procent)

Kommentar: Resultaten visar andelen väljare som såg/hörde hela eller en del av partiledardebatten respektive valår. Intervjufrågorna har inte haft exakt samma tekniska utformning alla åren. I 1964 års valundersökning frågades också om partiledardebatten, men svarsalternativen som gavs var endast dikotoma (lyssnade – lyssnade ej). Övriga valår frågades intervjupersonerna om de lyssnade på hela debatten, delar av den eller inte alls. Andelen väljare som angav att de såg/hörde på partiledardebatten 1964 var 62 procent (67 procent män, 57 procent kvinnor, skillnad 10 procentenheter). Resultaten motsvarande de i figuren för samtliga intervjuade har varit 1956 69 procent, 1960 71 procent, 1979 71 procent, 1982 71 procent, 1985 69 procent, 1988 64 procent, 1991 71 procent och 1994 65 procent.

Andelen personer som anger att de sett hela eller delar av partiledardebatten har hållit sig kring 70 procent genom åren, med två bottennoteringar kring 65 procent 1988 och 1994. På femtiotalet hörde män något oftare på partiledardebatten än kvinnor (74 procent mot 62 vid valet 1956). Vid undersökningarna sedan valet 1979 har könsskillnaderna i partiledarskådandet i allt väsentligt försvunnit. Tittarandelen bland män har endast varit en eller annan procentenhet högre än bland kvinnor.

Om vi lämnar åskådandet och ser på verklig politisk aktivitet, definierat som åtgärder som människor gjort för att »söka åstadkomma förbättringar eller motverka försämringar i samhället», visar det sig att nivån på deltagandet 1994 i allt väsentligt var detsamma som 1987 när maktutredningen gjorde sin studie (se tabell 33.1). Resultaten gäller politiskt deltagande utanför partierna och visar på ett stabilt läge. Den politiska aktiviteten utanför partierna har inte minskat bland väljarna under 1990-talet.³

Tabell 33.1 *Politisk aktivitet utanför partierna*

Fråga: "Det finns olika sätt att söka åstadkomma förbättringar eller motverka försämringar i samhället. Har Du under det senaste året gjort något av följande? Jag menar då sådant som Du gjort för något ändamål som inte bara rör Dig själv eller Din familj?"

aktivitet	andel som varit aktiv	
	maktutredningen 1987	valundersökningen 1994
bidragit ekonomiskt, samlat in pengar	39	35
skrivit under namninsamling	36	45
kontaktat tjänsteman i stat och kommun	20	19
burit eller satt upp kampanjmärke	10	11
kontaktat, medverkat i massmedia	9	9
kontaktat politiker	8	9
deltagit i demonstration	5*	11

Kommentar: Maktutredningen frågade om deltagande i demonstration, *annan än 1 maj*. I valundersökningen frågade vi bara om deltagande i demonstration.

De vanligast förekommande påverkansaktiviteterna bland dem vi frågade om var mer anonyma aktiviteter som att skriva på namninsamling (45 procent uppgav att de gjort det under det senaste året) och att bidra ekonomiskt (35 procent). Deltagande av ett mer expressivt slag, som att bära kampanjmärke (11 procent) och delta i en demonstration (11 procent), var något mindre vanligt. Konkreta åtgärder som att kontakta politiker (9 procent), tjänstemän (19 procent) och massmedia (9 procent) tillhörde heller inte de mest vanliga.

Den politiska aktiviteten är inte begränsad till en minoritet av väljarna.

3 En annan indikator på deltagande som inte heller den har gått ned under 1990-talet är andelen väljare som engagerar sig som röstvårdare åt partierna. Andelen svars personer i valundersökningarna som uppger att de försökt övertyga andra människor att rösta på ett visst parti har varit stabilt 15 procent vid valen 1982, 1985, 1991 och 1994. Vid valet 1988 var andelen något lägre (11 procent).

En klar majoritet (66 procent) angav att de åtminstone gjort någon av de efterfrågade aktiviteterna. Det finns på individplanet en positiv korrelation mellan alla de undersökta deltagandeformerna. Väljare som är politiskt aktiva på ett sätt har också en tendens att vara aktiva på andra sätt. Det är alltså möjligt att lägga samman de olika aktiviteterna och skapa ett mått som mäter svenska väljares grad av politisk aktivitet utanför partierna.⁴

Resultaten i tabell 33.2 visar ett mönster som är känt sedan tidigare, både i Sverige och internationellt.⁵ Politisk aktivitet utanför partierna förekommer i alla samhällsgrupper men är vanligast bland medelålders människor, i större städer och i den övre medelklassen (högutbildade, högre tjänstemän). Deltagandet är också mer omfattande bland väljare anställda i offentlig sektor. Genomsnittligt sett uppvisar män en något större aktivitet än kvinnor, men skillnaden är liten. Partipolitiskt är deltagandet mest frekvent bland de mindre partiernas sympatisörer (v, mp, kds).

Deltagande i partiernas verksamhet uppvisar ett delvis annorlunda mönster. Om vi utnyttjar partimedlemskap som en enkel indikator på någon form av deltagande i partiernas arbete visar det sig att högst andel partimedlemmar återfinns bland de äldsta väljarna, bland lågutbildade och på landsbygden. Yrkesmässigt sett återfinns den klart högsta andelen partimedlemmar bland jordbrukare. Bland arbetare, tjänstemän och företagare är andelen partimedlemmar ungefär densamma och i närheten av genomsnittet för alla väljare 1994 (10 procent). Precis som när det gäller aktivitet uppvisar högre tjänstemän en något större andel partimedlemmar (15 procent) än genomsnittet. Män är partimedlemmar i något högre utsträckning än kvinnor. Proportionellt sett flest medlemmar bland sina väljare 1994 hade centern, hela 27 procent. Motsvarande andel höll sig mellan 10–13 procent för s, fp, m och kds. Vänsterpartiets och miljöpartiets väljare var mer sällan partimedlemmar (5 respektive 3 procent).

Graden av aktivitet inom partierna skiljer sig inte dramatiskt åt mellan olika grupper. Vissa skillnader av intresse finns dock. Aktiva medlemmar

4 Det är också möjligt att tala om olika typer av politiskt deltagande såsom Olof Petersson gjorde i *Medborgarnas makt* (1989:97–100). Precis som i maktutredningens studie är kontaktkิจกรรมerna (politiker, tjänstemän, massmedia) överlappande med varandra (kan sägas bilda en deltagandedimension). När det gäller de övriga fyra aktiviteterna, som i maktutredningen förs till en manifestationsdimension, visar våra siffror att de mer expressiva manifestationerna (bära märke, demonstrera) tenderar att bilda en grupp något skild från de mer anonyma manifestationerna (namninsamling, bidra ekonomiskt)

5 Se t ex Oscarsson (1974), Verba, Nie and Kim (1979) och Petersson, Westholm, Blomberg (1989).

Tabell 33.2 *Politisk aktivitet i och utanför partierna 1994*

	andel mycket aktiva utanför partierna	andel parti- medlemmar	andel aktiva partimedlemmar bland samtliga partimedlemmar
kön			
man	23	12	35
kvinna	19	9	44
ålder			
18–30	16	4	36
31–60	27	11	42
61–80	15	18	35
utbildning			
låg	16	14	34
mellan	17	7	44
hög	28	9	42
subjektiv familjeklass			
arbetare	19	9	38
tjänsteman	27	9	35
högre tjänsteman	30	15	46
jordbrukare	11	31	36
företagare	23	12	43
bostadsort			
landsbygd	17	15	45
tätort	21	12	35
stad	23	10	37
storstad	23	5	43
sektor			
offentlig	29	11	47
privat	17	10	34
partimedlem			
ja	51	–	–
nej	17	–	–
partisympati			
v	42	5	50
s	24	12	37
c	16	27	46
fp	23	10	50
m	16	10	38
kds	39	13	25
mp	33	3	40
samtliga	21	10	39

Kommentar: Resultaten för aktiviteten utanför partierna bygger på samma data som i tabell 33.1. Personer som uppger att de deltagit i minst tre aktiviteter har klassificerats som mycket aktiva. Aktiva partimedlemmar har urskiljts med hjälp av en självklassificeringsfråga till alla personer som uppger sig vara partimedlemmar: »Är Du aktiv medlem av (... parti)? Med aktiv menar jag att man går på möten några gånger per år.»

har definierats som personer som svarade ja på frågan: »Är Du aktiv medlem av (...parti)? Med aktiv menar jag att man går på möten några gånger per år». Andelen partimedlemmar som klassificerade sig själva som aktiva var 39 procent, vilket motsvarar 4 procent av hela valmanskåren. Större är inte den aktiva partikärnan bland väljarna. En partiaktivism något över genomsnittet återfanns bland kvinnor, bland medelålders, bland mellan- och högutbildade, bland högre tjänstemän, bland anställda i offentlig sektor och bland människor i storstäder och på landsbygden.

Partideltagandet är till en del komplementärt till aktiviteten utanför partierna. Jordbrukare och lågutbildade personer är exempel på grupper som är relativt sett mer aktiva via partierna än via egna kontakter eller manifestationer. Andra grupper deltar i politiken via båda kanalerna, exempelvis högre tjänstemän och personer i den offentliga sektorn. Sett över hela väljarkåren finns ett relativt starkt samband mellan partiaktivitet och deltagande i politiken utanför partierna. En majoritet av partimedlemmarna (51 procent) var också enligt vår definition mycket politiskt aktiva utanför partierna. Motsvarande andel bland väljare som inte var partimedlemmar var endast 17 procent. Om vi vänder på perspektivet och ser på hur stor andel av aktivisterna utanför partierna som också var partimedlemmar blir andelen 30 procent. Bland personer som inte engagerat sig i någon aktivitet utanför partierna återfanns 6 procent partimedlemmar.

Partiernas medlemmar står alltså för en stor del av det politiska deltagandet. Men inte på långa vägar allt. Om 30 procent av det politiska deltagandet utanför partierna utförs av partimedlemmar betyder det samtidigt att 70 procent åstadkoms av icke partimedlemmar.

Om nuvarande trender står sig kommer partiernas roll som aktivismmotor för politiskt deltagande att minska framöver. Statsvetaren Anders Widfeldts forskning kring partimedlemskap i Sverige visar på en nedgång i andelen personer som i valundersökningarna uppger att de är individuella partimedlemmar från cirka 11 procent 1968 och 12 procent 1979 till 10 procent 1994. Andelen aktiva medlemmar har på ett motsvarande sätt minskat från 6 till 4 procent av valmanskåren. Partiernas egna medlemsdata pekar också nedåt för alla partier utom för kds.⁶

Sett över en period av tjugofem-trettio år har alltså partierna tappat något i aktivitet och medlemskap bland väljarna samtidigt som andra former av politiskt deltagande utanför partierna blivit klart vanligare. Läggt här till

6 Data för graden av partiaktivitet gäller för åren 1979 (6 procent partiaktiva totalt) och 1994 (4 procent); se vidare Widfeldt (1995).

att människors politiska intresse har ökat, liksom kompetensen och självförtroendet att delta, och det blir svårt att vara alarmist och hävda att Sverige håller på att förvandlas från en deltagardemokrati till en åskådardemokrati. Det var inte bättre förr. Partierna var möjligen något mer framgångsrika i att skapa deltagande, men totalt sett hade vi knappast mer av deltagardemokrati i Sverige 1960 eller 1970 än vi har idag på 1990-talet.

34 Porträtt av partiernas väljare

I det här kapitlet kommer partiernas väljare att stå modell för var sitt snabbporträtt: Hur såg partiernas väljarbaser ut i samband med 1994 års val och varför gick det som det gick för de olika partierna?

Vänsterpartiet (6,2 procent) gjorde 1994 sitt bästa riksdagsval sedan 1948.¹ Mellan 1991 och 1994 gick partiet fram med 1,7 procentenheter eller 38 procent. Vänsterpartiet vann väljare från alla håll men klart mest från socialdemokraterna (33 procent av 1994 års v-väljare) och från tidigare soffliggare och förstagångsväljare (tillsammans 24 procent).

Vänsterpartiet blev 1994 mer kvinnligt än någonsin (5,5 procent röster bland män och 7,5 procent bland kvinnor). Dessutom återuppstod vänsterpartiets sedan två val försvunna ungdomsprofil: Partiet tredubblade sitt röststöd bland unga förstagångsväljare och bland väljare under 30 år (10 respektive 9 procent) och blev därigenom tre gånger så starkt bland unga som bland äldre väljare.

Ett annat glädjeämne för vänsterpartiet var det nästan fördubblade röststödet i arbetarklassen (8 procent 1994). Utvecklingen mot allt färre arbetarväljare – från omkring 80 procent för 30–40 år sedan till ungefär en tredjedel 1991 – bromsades därigenom upp och partiet kan återigen sägas vara Sveriges andra arbetarparti (45 procent arbetarväljare 1994). Vänsterpartiet blev därutöver det enda parti som 1994 hämtade en majoritet av sina förvärvsarbetande väljare från den offentliga sektorn (58 procent) – en position som partiet tidigare har delat med miljöpartiet och fram t o m 1988 även med kds.

Vänsterpartiets fyra röstvinnarfrågor 1994 var sysselsättningen, den sociala välfärden, EU-medlemskapet och miljön. Gudrun Schyman var klart populärare än sitt parti i hela väljarkåren men samtidigt klart mindre omtyckt än partiet bland de egna – i båda fallen ett mindre bra resultat än vad Lars Werner presterade 1991. I maratontabellen över partiledarnas drag-

1 Dåvarande Sveriges kommunistiska parti har gjort bättre ifrån sig i tre tidigare riksdagsval: 6,4 procent 1928, 10,3 procent 1944 och 6,3 procent 1948. Det bästa efterkrigsvalet är dock 1966 års kommunval då partiet fick 6,4 procent av rösterna.

ningskraft i valen 1979–1994 går Gudrun Schyman in på en 29:e plats bland 40 partiledare. Lars Werners tre sista val renderade honom placeringarna 4 (1985), 16 (1988) och 11 (1991).

Kamrat fyra procent tycks ha blivit ett fenomen som vänsterpartiet numera varken kan eller behöver(?) räkna med. Andelen uttalade s-sympatisörer bland vänsterpartiets väljare var endast 10 procent 1991 och 12 procent 1994, vilket skall jämföras med hela 35 procent 1982, 23 procent 1985 och 25 procent 1988.

Miljöpartiet fick 5,0 procent av rösterna 1994 (plus 1,6 procentenheter eller 47 procent) och gjorde därmed den första comebacken i Sveriges Riksdag någonsin. Partiet vann mindre röstposter från alla partier utom från socialdemokraterna och vänsterpartiet där det blev ungefär jämnt byte respektive en mindre förlust. Det största rösttillskottet kom från förstagångsväljare och tidigare soffliggare (tillsammans 27 procent av 1994 års mp-väljare).

Miljöpartiet fick fler röster bland kvinnor än bland män (6 procent mot 4), men den kvinnliga övervikten i partiets väljarkår (58 procent mot 42) blev mindre än vid valet 1991 (69/31). Den successiva förnyringen av miljöpartiets väljare fortsatte även 1994. Partiet gick mest fram bland väljare under 30 år och inte alls bland äldre väljare. Miljöpartiet fick 3–4 procent av rösterna bland förstagångsväljare vid valen 1982–1988, 7 procent vid valet 1991 och hela 11 procent vid valet 1994. I och med valet 1994 står miljöpartiet inte längre starkast i Stockholm och Göteborg (som vid valen 1988 och 1991) utan istället på Gotland (6,7 procent).

Miljöpartiet vann i vanlig ordning väljare på miljöfrågan. Men miljön är inte längre lika ensam som profil- och röstvinnarfråga för partiet. Framförallt EU-frågan men i viss mån även kärnkraften och sysselsättningen bidrog till miljöpartiets valframgång 1994.

Vänstervinden var en bidragande faktor till miljöpartiets framgång 1994. I väljarnas ögon har miljöpartiet tagit ett steg till vänster vid varje val sedan premiären 1982. Vänsterförskjutningen 1994 var större än tidigare men partiet uppfattas fortfarande befinna sig något till höger om socialdemokraterna.²

Precis som i tidigare val fick miljöpartiet ett extra tillskott av det som kan kallas saktaktikröstare, dvs väljare som av miljöskäl röstar på mp men som

2 I 1994 års valundersökning var det 53 procent av svarspersonerna som placerade mp till höger om s på vänster-högskalan, 16 procent placerade de två partierna på samma position medan 31 procent placerade mp till vänster om s.

trots det tyckte bättre om ett annat parti. Andelen taktikröstare bland miljöpartiets väljare var 25 procent 1988, 27 procent 1991 och 22 procent 1994. Två tredjedelar av miljöpartiets taktikväljare 1994 uppgav socialdemokraterna som bästa parti medan en femtedel sa sig tycka bäst om vänsterpartiet.

Det finns spår av en Schlaugeffekt i 1994 års val. Birger Schlaug uppvisade en ordentlig popularitetsframgång i jämförelse med 1991 års språkrör. Bland de egna var framgången t o m den största vi har uppmätt näst efter 1985 års Westerbergeffekt. Men popularitetsökningen skedde från en mycket låg nivå och partiet är fortfarande betydligt mer omtyckt än språkrören – framförallt bland de egna. I vår analys av 1991 års val dristade vi oss till bedömningen att miljöpartiet har allt att vinna på att utkora en populär partiledare. Birger Schlaugs popularitetsframgång har inte givit anledning att ändra på den uppfattningen.

Socialdemokraterna blev med sina 45,2 procent i 1994 års val (plus 7,5 procentenheter eller 20 procent) det största socialdemokratiska partiet i världen och det tredje största partiet alla kategorier i den demokratiska världen.³ Socialdemokraterna vann röster från alla partier utom från vänsterpartiet och miljöpartiet. De största nettotillskotten kom från moderaterna, folkpartiet och ny demokrati (tillsammans 12 procent av 1994 års s-väljare). Den stora överströmningen av borgerliga väljare innebar att andelen blockbytare (mellan v/s och c/fp/m) slog nytt rekord 1994 (8 procent). Om vi inkluderar kds och ny demokrati i det borgerliga blocket blir den nya rekordnoteringen 11 procent.

Socialdemokraterna har under 1990-talet inte blivit det kvinnoparti som många hade trott och vissa hade hoppats. I förlustvalet 1991 gick socialdemokraterna tillbaka mer bland kvinnor än bland män – minus 7 respektive minus 4 procentenheter. Utvecklingen förstärktes i valet 1994 i och med att partiet gick fram mer bland män än bland kvinnor – plus 9 respektive plus 6 procentenheter. Valet 1994 innebar ett ordentligt s-uppsving bland förstagångsväljare och väljare under 30 år (40 respektive 39 procent 1994) men partiet är fortfarande klart svagare bland yngre än bland äldre väljare.

Socialdemokraterna gjorde också en klar återhämtning bland LO-medlemmar – från rekordlåga 53 procent 1991 till mer nutidsnormala 66 procent 1994. Det är dock en bra bit kvar till de 80 procenten s-röster bland LO-medlemmar som fanns så sent som 1968. För första gången sedan 1968

³ Socialdemokraterna går in på bronsplats näst efter republikanerna och demokraterna i USA.

erövrade socialdemokraterna dessutom egen majoritet bland förvärsarbeteande väljare i offentlig sektor (51 procent 1994).

De socialdemokratiska röstvinnarfrågorna 1994 var framförallt sysselsättningen, ekonomin och den sociala välfärden. Den ekonomiska krisen var en huvudorsak till den socialdemokratiska valsegern. Hela 86 procent av väljarna upplevde att Sveriges ekonomi blivit sämre under de två-tre senaste åren, vilket är drygt 10 procentenheter mer än den tidigare rekordnoteringen från 1991. Mittenpartierna uppfattades ha en låg profil i ekonomiska frågor. Många väljare stod därför i valet mellan socialdemokratisk och moderat ekonomisk politik och i det valet drog socialdemokraterna det längsta strået. Det faktum att 1994 års ideologiska vänsterförskjutning bland väljarna var aningen kraftigare än 1991 års högerförskjutning var en annan gynnsam faktor för socialdemokraterna.

Ingvar Carlsson var 1994 den överlägset mest populära partiledaren i hela väljarkåren. Tillsammans med Birger Schlaug var han dessutom den ende partiledare som blev mer populär mellan 1991 och 1994. Carlssons stora popularitet är dock bara en svag återspeglning av det socialdemokratiska partiets ännu större popularitetsframgång. I maratontabellen över partiledarnas dragningskraft har Ingvar Carlsson successivt tappat terräng – från 21:a plats 1988 till 28:e plats 1991 och 31:a plats 1994.

Regeringsfrågan har alltid varit en stor tillgång för socialdemokraterna. I valet 1991 försvann dock den fördelen – men det var tydligen bara tillfälligt. En viktig förklaring till regeringsskiftet 1994 var att väljarna i sina framtidsbedömningar satte betydligt större tilltro till Ingvar Carlssons skuggkabinett än till den sittande Bildt-regeringen. Väljarnas tillbakablickande regeringsbedömningar visar dock att »såren» från de två Carlsson-regeringarna 1988–1991 ännu inte är helt läkta.

Centerpartiet (7,7 procent) gjorde 1994 sitt sämsta val någonsin. Tillbakagången stannade dock vid 0,8 procentenheter eller 9 procent. I jämförelse med Thorbjörn Fälldins rekordval 1973 (25,1 procent) har 70 procent av röststödet gått förlorat. Centerpartiets röstförluster 1994 gick främst till socialdemokraterna och miljöpartiet (15 respektive 7 procent av 1991 års c-väljare). Förlusterna kunde bara till en del vägas upp av röstvinster från framförallt kds och folkpartiet.

Glädjeämnen för centern 1994 var att partiet gick svagt framåt bland förstagångsväljare och unga väljare samt att partiet med knapp marginal återerövrade den traditionella majoritetsställningen bland jordbrukare. Dessutom återvann partiet en del av 1991 års stora röstförluster bland små-

företagare samtidigt som det traditionella mönstret med ett starkare röststöd i den privata än i den offentlig sektorn återställdes.

Centerpartiets bästa frågor 1994 var miljön/Öresundsbron och kärnkraften, och det i större utsträckning än vid valet 1991. Vårdnadsbidraget och familjepolitiken har däremot sedan två val tillbaka successivt försvunnit ur väljarnas bild av centerns partiprofil. Olof Johanssons bristande röstmagnetism 1991 höll i sig även 1994. Den svaga popularitetsställningen bland de egna förbättrades dock en aning.

Vid valet 1994 fanns det inga spår bland väljarna av det under 1995 inledda samarbetet mellan centerpartiet och socialdemokraterna. C-väljare tyckte 1994 klart bättre om moderaterna än om socialdemokraterna medan s-väljare tyckte något bättre om folkpartiet än om centern. Andel c-väljare med m och s som näst bästa parti var 21 respektive 16 procent 1994. Andel s-väljare med c och fp som näst bästa parti var 14 respektive 25 procent. Vid valet 1994 befann sig centern och folkpartiet i väljarnas ögon på samma position längs vänster-högerskalan – centerpartiet efter en minimal högerflyttning sedan 1991 och folkpartiet efter en klar vänsterförflyttning.

Folkpartiet (7,2 procent 1994) gick tillbaka med 1,9 procentenheter eller 21 procent och gjorde sitt sämsta val någonsin med undantag av Ola Ullstens katastrofval 1982 (5,9 procent). Sedan Bengt Westerbergs succéval 1985 har folkpartiet halverats – från 14,2 procent 1985 till 7,2 procent 1994. Folkpartiet förlorade väljare till alla partier utom till ny demokrati – klart mest till socialdemokraterna och moderaterna (21 respektive 16 procent av 1991 års fp-väljare). Förlusten till moderaterna uppvägdes dock till stor del av röstvinster från samma parti. Folkpartiets största nettoförlust inom det borgerliga blocket noterades istället i väljarutbytet med centern.

Folkpartiets stora tillbakagång bland unga väljare (nästan 5 procentenheter) innebär att ungdomsprofilen från de närmast föregående valen gick förlorad. Partiet förlorade också stort bland småföretagare – från 14 procent 1991 till endast 6 procent 1994. Tillmålet »docentpartiet» är däremot mer adekvat än tidigare: Trots den successiva tillbakagången från 12,2 procent 1988 till 7,2 procent 1994 har folkpartiet lyckats hålla ställningarna bland SACO-medlemmar (17–18 procent i valen 1988, 1991 och 1994).

Den sociala välfärden, flyktingpolitiken och jämställdheten var frågor som attraherade 1994 års fp-väljare. Spekulationerna om en s/fp-koalition lockade en del m-väljare som ville bryta ned blockgränsen och göra folkpartiet stort nog att kunna balansera den tilltänkta koalitionspartern. Koalitionsspekulationerna skrämde dock samtidigt över väljare till moderaterna.

Bengt Westerberg var även 1994 en någorlunda populär partiledare i hela väljarkåren men han får samtidigt ta på sig en del av röstförlusterna till moderaterna. Bengt Westerbergs dalande stjärna kommer till klart uttryck i maratontabellen över partiledarnas dragningskraft – 1:a plats 1985, 6:e plats 1988, 12:e plats 1991 och 23:e plats 1994.

Folkpartiväljarna förflyttade sig något åt vänster mellan 1991 och 1994 – trots att partiets vänsterflygel samtidigt gick förlorad till socialdemokraterna. I väljarnas ögon var folkpartiet dessutom det parti som förflyttade sig mest åt vänster under mandatperioden. Vid valet 1994 befann sig folkpartiet längre till vänster än någonsin tidigare i våra mätningar. Trots vänster vinden i väljarkåren och vänsterförskjutningen av partiet blev 1994 ett nytt förlustval för folkpartiet.

Moderaterna (22,4 procent 1994) lyckades med konststycket att gå framåt i valet trots regeringsinnehav och statsministerpost (plus 0,5 procentenheter eller 2 procent). Valet 1994 var första gången sedan Tage Erlanders segerval 1968 som ett regeringsparti gick fram i ett svenskt val.⁴ Moderaterna förlorade 1994 stort till socialdemokraterna (10 procent av 1991 års m-väljare) men vann samtidigt väljare från framförallt ny demokrati men också från folkpartiet. Ny demokratis kollaps räddade moderaterna från ett valnederlag 1994. Framgången till trots har Carl Bildt fortfarande 1,2 procentenheter kvar till Adelsonrekordet 23,6 procent 1982.

I valet 1994 tangerade moderaterna sitt eget svenska könsskillnadsrekord från 1985 och fick 7 procentenheter starkare röststöd bland män än bland kvinnor. Till följd av den kraftiga tillbakagången bland förstagångsväljare och väljare under 30 år uppvisar moderaterna nu en annorlunda åldersprofil – från ett parti med klart starkast röststöd bland de unga till ett parti med starkast röststöd bland äldre väljare.

Moderaternas klassprofil accentuerades 1994 medan sektorsprofilen bibehölls: Partiet gick svagt tillbaka i arbetarklassen och kraftigt framåt bland småföretagare. Precis som 1991 fick moderaterna i det närmaste ett dubbelt så starkt röststöd bland privatanställda som bland offentliganställda.

Moderaternas röstvinnarfrågor 1994 var skatterna, EU-frågan och lag och ordning. Carl Bildt har blivit ordentligt varm i kläderna. I valet 1994 var Bildt den ende partiledare som inte var mindre omtyckt än sitt parti

4 Ytterligare två gånger under efterkrigstiden har regeringspartiet (socialdemokraterna) gått framåt i ett andrakammarval – från 44,6 procent 1956 till 46,2 procent i extravalet 1958 och därefter vidare till 47,8 procent 1960. I valet 1952 fick socialdemokraterna samma röststöd som vid valet fyra år tidigare (46,1 procent).

bland de egna. I maratontabellen över partiledarnas dragningskraft gick Carl Bildt in på en hedrande 3:e plats med endast Bengt Westerberg 1985 och Gösta Bohman 1979 före sig i rangordningen.

Kristdemokratiska samhällspartiet (4,1 procent 1994) blev en av valets stora förlorare (-3,1 procentenheter eller 43 procent) men gjorde samtidigt sitt överlägset näst bästa val någonsin. Kds hamnade betydligt närmare fyraprocentspärren än vad något parti tidigare gjort i spärrens 24-åriga historia.⁵ Kds balansnummer (4,06 procent noga räknat) illustreras av att partiet endast klarade fyraprocentspärren i 12 av de 29 valkretsarna. Kds:s röstförluster 1994 gick främst till centerpartiet och socialdemokraterna medan partiet gjorde nettovinster i bytena med folkpartiet och moderaterna.

Kds klarade sig kvar i riksdagen tack vare borgerlig taktikröstning. Hela 28 procent av 1994 års kds-väljare uppgav att de tyckte bättre om ett annat parti än kds. Drygt tre fjärdedelar av taktikröstarna var m-sympatisörer. Bland partibytare från m till kds uppgav åtta av tio på en direkt fråga att de röstade på kds för att rädda kvar partiet i riksdagen. Lika många bland bytarna från m till kds tyckte bättre om Carl Bildt än om Alf Svensson. En ytterligare indikator på kyrkobroder fyra procent är att kds fick nöja sig med 3,2 procent i kommunfullmäktigevalen.

Kds gick mest tillbaka bland äldre väljare och fick ett ungefär lika starkt röststöd i alla åldersgrupper. Kds tre år gamla inbrytning bland jordbrukare gick samtidigt förlorad – från 17 procent 1991 till 6 procent 1994. Tillbakagången 1994 innebar att kds:s position som största parti bland regelbundna kyrkobesökare med knapp marginal gick förlorad till socialdemokraterna.

Kds bästa frågor i valet 1994 var familjepolitiken/vårdnadsbidraget och den sociala tryggheten. Frågor om religion och moral var relativt sett lika ovanliga bland kds-väljares motiveringar till partivalet 1994 som 1991 (kring 15 procent). »Vita» frågor om religion och moral var klart viktigare för kds-väljare före partiets inträde i riksdagen (33 procent 1985 och 26 procent 1988). De vita frågorna har betydelse i valet mellan kds och m eller fp medan valet mellan kds eller c främst tycks avgöras av vänster-högerfrågor och gröna frågor.

Alf Svensson fick 1994 vidkännas en popularitetsförlust i hela väljarkåren som endast överträffas av Ola Ullstens popularitetsras mellan 1979 och

⁵ Det tidigare rekordet innehades av vänsterpartiet som hamnade 0,5 procentenheter över spärren i valet 1991. Miljöpartiets 3,4 procent 1991 är det valresultat som ligger närmast spärren räknat underifrån.

1982. Tillbakagången är dock en återspeglning av motsvarande popularitetsförlust för kds. Alf Svensson var 1994 den näst efter Carl Bildt mest omtyckte partiledaren bland de egna, men även den noteringen var något sämre än vid de närmast föregående valen.

Ny demokrati, slutligen, fick 1,2 procent av rösterna 1994 och förlorade hela 5,5 procentenheter eller fantastiska 82 procent av sitt tidigare röststöd. Det svenska rekordet innehas dock fortfarande av socialistiska partiet som under Nils Flygs ledning omvandlades till ett nazistparti och förlorade 84 procent av sitt väljarstöd mellan valen 1936 och 1940 (från 4,4 till 0,7 procent). *Ny demokratis* röstförluster 1994 gick i stor utsträckning dit där de tre år tidigare kommit ifrån – till socialdemokraterna (28 procent av 1991 års nyd-väljare), till moderaterna (27 procent) och till soffan (10 procent).

Ny demokratis litenhet gör alla slutsatser lite vanskliga men det tycks som om partiet blev än mer manligt 1994 än 1991 (från 62 till 72 procent manliga väljare) samtidigt som attraktionen bland unga väljare gick förlorad. Andelen förstagångsväljare som röstade på *ny demokrati* minskade från 14 procent 1991 till så gott som ingenting 1994. Det mer än dubbelt så starka röststödet bland unga som bland äldre väljare i valet 1991 (9 procent mot 4) förvandlades 1994 till ett ungefär lika svagt röststöd i alla åldersgrupper.

Flyktningpolitiken var en viktigare förklaring till partivalet bland 1994 än bland 1991 års nyd-väljare (från 20 till 36 procent). De väljare som lämnade *ny demokrati* 1994 förklarade i stor utsträckning sitt partibyte med striktheterna inom partiet och med Ian Wachtmeisters avgång.

Vivianne Franzén kunde definitivt inte ge sitt parti samma draghjälp som sin föregångare. Ian Wachtmeister var den ende av 1991 års partiledare som var mer populär än sitt parti bland de egna väljarna och han återfinns på 10:e plats i maratontabellen över partiledarnas dragningskraft. Vivianne Franzéns placering 1994 blev nummer 37 bland 40 partiledare.

De flesta bedömare är överens om att det nu är över med *ny demokrati* i svensk politik. En titt utanför landets gränser manar dock till försiktighet. I våra nordiska grannländer har röststödet för motsvarande partier varierat kraftigt samtidigt som förlusten av populära partigrundare (Glistrup, Lange, Vennamo) inte har lett till undergång. I Norge t ex åkte Anders Langes parti ut ur Stortinget 1977 (1,9 procent), men med Carl I Hagen som ny partiledare återkom partiet redan 1981 (4,5 procent) och har sedan dess inte haft några problem att hålla sig kvar.

På ett allmänt plan är de nordiska erfarenheterna av protestpartiernas

upp- och nedgångar ett uttryck för att framtiden för alla partier är osäker och svårbedömd. Den ökade väljarrörligheten innebär att prognosmakeriet ibland liknar en gissningstävling. Vem trodde t ex så sent som före algbloomingen och säldöden 1988 att tre nya partier inom kort skulle ta plats i Sveriges riksdag och att ett av dem omedelbart skulle åka ut för att i valet därefter komma tillbaka?

Vi vet med andra ord inte riktigt hur det svenska partigalleriet kommer att se ut vid nästa val. Ny demokrati tillbaka i riksdagen är bara en (dålig) gissning bland många om det svenska partisystemets framtida utseende. Nuvarande riksdagspartier kan försvinna samtidigt som helt nya partier kan bildas och växa till sig. Exakt vilka partiporträtt som skall målas och med vilka färgsättningar och nyanser vet vi först efter valet 1998.

35 Väljarna inför 2000-talet

Allt går bara fortare och fortare – datorer, transporter, finansmarknad, massmedier. Det är svårt att hinna med när information skall smältas och beslut skall fattas. Produktionen ökar men också stressen. Ibland får man känslan att det nya snabba tempot också gäller människors privatliv. Vi har bråttom att umgås, bråttom att fostra barnen, bråttom att skiljas.

Likt finansmarknaden har väljarmarknaden blivit hetsigare. Nittioalets två val har varit de mest omvälvande i svensk demokratisk historia. Andelen partibytare har aldrig tidigare varit så många som vid valen 1991 och 1994. Och effekterna av väljarrörligheten har aldrig tidigare varit så dramatiska: två fällda regeringar – Carlsson 1991 och Bildt 1994; tre nya partier i riksdagen – kds och ny demokrati 1991, miljöpartiet 1994; två partier avskedade från riksdagen – miljöpartiet 1991 och ny demokrati 1994. Den nya rörligheten har skördat offer. Det gamla stabila svenska fempartisystemet har blivit ett oroligt sju-åttapartisystem. Regeringsmakten har försvagats och blivit mer kortsiktig.

Omvälvningen kom inte som en överraskande jordbävning. Förändringens tecken har synts under en längre tid bland väljarna. De tre grundpelarna för svenskt väljarbeteende har samtliga försvagats under senare år och lett till en erosion för det svenska partisystemets bas. De tre vacklande grundpelarna är klassröstningen, vaneröstningen efter partiidentifikation och den ideologiska vänster-högerröstningen.

Nedgången för klassröstningen och vaneröstningen har pågått länge, åtminstone sedan 1960-talet. I båda fallen, och speciellt när det gäller klassröstningen, kan vi eventuellt iaktta en utplaning i nedgången under 1990-talet. Sambandet mellan yrkestillhörighet och röstning har inte försvagats vid de senaste valen och minskningen av andelen partiidentifierade väljare har mattats av.

När det däremot gäller vänster-högerröstningen har nedgången accelererat. Sambanden mellan väljarnas partival och åsikter i vänster-högerfrågor ökade under 1960- och 1970-talen och nådde en topp vid löntagarfondsvalet 1982. Sedan dess har sambanden försvagats något från val till val och mycket tydligt 1994. Den klassiska vänster-högerdimensionen är dock inte

uträknad. Väljarnas val av parti är fortfarande starkare kopplat till åsikterna i olika vänster-högerfrågor än till någon annan faktor. De alternativa dimensionerna och de nya frågorna har ännu inte konkurrerat ut den gamla vänster-högerdimensionen. I flera fall tycks det tvärtom som den gamla vänster-högerdimensionen håller sig vid liv och klarar av sina utmanare genom att inkorporera och transformera om dem till vänster-högerfrågor. Det är vad som håller på att hända med både kärnkraften och den gröna dimensionen. Kärnkraftsmotstånd och gröna åsikter har blivit allt starkare kopplade till vänsteråsikter bland väljarna.

Sprickorna i svenskt väljarbeteendes tre gamla grundpelarna har varit lätta att upptäcka. En svårare fråga är om några nya stabiliserande pelare håller på att växa fram. Förutsättningarna för något nytt att etablera sig är dock inte de bästa eftersom det politiska förtroendeklimatet är fortsatt dåligt i Sverige. Nya strukturer har svårt att få fäste när politikerföraktet underminerar alla fasta relationer. Och politikermisstron och cynismen fortsätter att öka bland svenska väljare. Hoppingivande skulle dock kunna vara det nyväckta intresset för politik. Nittioalets ekonomiska kris har inte lett till ett minskat politikintresse. Tvärtom. Väljarnas intresse för politik har aldrig varit större sedan mätningarna startade i början av 1960-talet.

En strukturerande faktor av socioekonomiskt slag som länge stått på tillväxt, men som blivit mer betydelsefull under 1990-talet, är sektorsröstningen. Skillnaden i partival mellan väljare från den offentliga och den privata sektorn har aldrig varit större än vid valet 1994. Sektorskampen har på allvar börjat utmana klasskampen som förklaringsfaktor till svenskt väljarbeteende.

Den nya EU-dimensionen, dvs i vilken utsträckning som vi är positiva eller negativa till ett framtida federalt Europa, är en annan faktor med möjlighet att påverka svenskt väljarbeteende. Redan vid valet 1994 var EU-frågan viktig för många partitytare till och från de mest EU-profilerade partierna, dvs till och från vänsterpartiet och miljöpartiet respektive till och från folkpartiet och moderaterna. EU-dimensionens potentiella sprängkraft förstärks av att den är en slags »mädchen für alles». Väljarnas EU-åsikter är visserligen starkast kopplade till vänster-högerdimensionen, men många andra sakfrågor, som t ex kärnkraften, alkoholpolitiken och olika miljöfrågor, uppvisar också förhållandevis klara åsiktssamband med EU-dimensionen. En fråga med egen potentiell sprängkraft som dock inte har något åsiktssamband med EU-åsikterna är flyktingfrågan. Flyktingmotstånd och EU-motstånd går inte hand i hand bland svenska väljare.

En tredje faktor som kan komma att bli mer betydelsefull i framtiden är

personröstning. Dels tror vi oss veta att partiledarna har blivit viktigare för väljarnas partival; exempel är Westerbergeffekten 1985, Alf Svenssons förkroppsligande av kds, Ian Wachtmeisters avgång 1994 som bidrog till att sänka ny demokrati och Carl Bildt som dragit röster till moderaterna som borgerlighetens statsman. Dels kommer en ny möjlighet att kandidatrösta att öppnas för väljarna fr o m EU-parlamentsvalet 1995. Svenska väljare har visserligen relativt dålig kännedom om kandidaterna vid valen, och kännedomen har blivit sämre sedan 1960-talet. Men möjligheten att kandidatrösta kan öka intresset för person- och kompetensfrågor vid valen och därmed förstärka ett tidigare eftersatt beslutsriterium i svenska val. Kandidatröstning har hittills i praktiken varit omöjliga i det mycket starkt partiorienterade svenska valsystemet.

Två faktorer som ofta diskuteras som potentiellt viktiga för partivalet är kön och ålder. I båda fallen har potentialen realiserats i relativt liten utsträckning. När det gäller kön har män och kvinnor alltid röstat förhållandevis lika i Sverige. Den tendens vi sett vid de senaste valen, att kvinnor röstar något mer vänster än män, höll dock i sig även vid valet 1994. Vänsterpartiet och miljöpartiet (men inte socialdemokraterna) fick mer stöd bland kvinnor än bland män. För moderaterna och ny demokrati blev det tvärtom – mer röster bland män än bland kvinnor. Män och kvinnor skiljer sig mer åt åsiktsmässigt än röstningsmässigt. Åsiktskillnaderna mellan män och kvinnor är förhållandevis klara i många välfärds- och miljöfrågor, liksom när det gäller kärnkraft och EU.

Precis som det ibland spekulerats om en kommande könskamp har det ibland talats om en förestående generationskamp. Valet 1991 bjöd på användbart bränsle för dylika spekulationer. Ungdomen gick klart åt höger medan pensionärerna fortsatte att rösta på socialdemokraterna och centerpartiet. Ålderskillnaderna i valet av parti 1991 var större än vi någonsin sett tidigare i Sverige. Den lättflyktiga ungdomen förblev dock inte moderaterna och ny demokrati trogna. Vid valet 1994 flockades de istället hos vänsterpartiet och miljöpartiet, som båda gjorde mycket bra val bland unga väljare. Ålderskillnaderna i partivalet 1994 blev totalt sett relativt begränsade. Generationskampen kom av sig.

Könsröstning eller åldersröstning är alltså inte bland de hetaste kandidaterna till faktorer som kommer att spela en stor roll för svenskt väljarbeteende fram till år 2000. Då tror vi mer på den växande betydelse som sektorsröstning, personröstning och EU-röstning kan komma att få. Och i bakgrunden kommer naturligtvis som alltid klassröstning, vaneröstning och

vänster-högerröstning att vara betydelsefulla. Gammalt krut förgås inte så lätt.

Våra spekulationer behöver inte komma på skam om den ekonomiska krisen håller i sig och kanske förvärras av en konjunkturedgång. Men om ekonomin vänder nedåt kommer konjukturröstning att bli en mycket viktig faktor, precis som vid valen 1982, 1991 och 1994 då ekonomiska kriser fällde sittande regeringar.

Ekonomi och politik hör ihop. Och precis som ekonomer har vi försökt att säga någonting om vad som kan hända framöver. Vi får se om vi lyckas lika dåligt som många ekonomer har gjort på senare år.

Litteratur om väljare och val

- Aardal, B. (1993). *Energi och miljö. Nye stridsspørsmål i møte med gamle strukturer*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning, Rapport 93:15.
- Aardal, B. og Valen, H. (1989). *Velgere, partier og politisk avstand*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Aardal, B. og Valen, H. (1995). *Konflikt og opinion*. Oslo: NKS-forlaget.
- Alford, R.A. (1963). *Party and Society. The Anglo-American Democracies*. Chicago: Rand McNally.
- Allmänna valen 1994, Del 1–3 (SOS)* (1995). Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Asp, K. (1986). *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm: Akademilitteratur.
- Asp, K. (1994). *Medieval 94'*. Göteborgs universitet: Institutionen för journalistik och masskommunikation.
- Bartolini, S. and Mair, P. (1990). *Identity, Competition and Availability. The Stabilisator of European Electorates 1885–1985*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bennulf, M. (1994). *Miljöopinionen i Sverige*. Lund: Dialogos.
- Berelson, B.R., Lazarsfeld, P.F. and McPhee, W.N. (1954). *Voting. A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. Chicago: University of Chicago Press.
- Berglund, S. och Dellenbrant, J.Å. [red] (1986). *Svensk partiregionalism*. Stockholm: Liber.
- Berglund, S. and Risbjerg Thomsen, S. [eds] (1990). *Modern Political Ecological Analysis*. Åbo: Åbo Academy Press.
- Bille, L., Nielsen, H.J. og Sauerberg, S. (1992). *De uregerlige vælgere. Valgkamp, medier og vælgere ved folketingsvalget 1990*. København: Columbus.
- Bjereld, U. och Gilljam, M. (1991). Vad vill de kristna väljarna? Religions betydelse för människors åsikter i politiska sakfrågor. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 94:149–159.
- Borg, S. and Sankiah, R. [eds] (1995). *The Finnish Voter*. Tammerfors: The Finnish Political Science Association.

- Borre, O., Panday, S.R. and Tiwari, C.K. (1994). *Nepalese Political Behaviour*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction*. Cambridge: Harvard University Press.
- Boy, D. and Mayer, N. [eds] (1993). *The French Voter Decides*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Brody, R.A. (1992). *Assessing the President. The Media, Elite Opinion and Public Support*. Stanford: Stanford University Press.
- Budge, I., Crewe, I. and Farlie, D. [eds] (1976). *Party Identification and Beyond*. London: John Wiley.
- Butler, D. and Kavanagh, D. (1992). *The British General Election of 1992*. London: Macmillan.
- Butler D. and Ranney, A. [eds] (1992). *Electioneering. A Comparative Study of Continuity and Change*. Oxford: Clarendon Press.
- Butler, D. and Ranney, A. [eds] (1994). *Referendums around the World. The Growing Use of Direct Democracy*. London: Macmillan.
- Butler, D. and Stokes, D.E. (1974). *Political Change in Britain. The Evolution of Electoral Choice. Second Edition*. London: Macmillan.
- Bäck, H. och Håkansson, A. (1994). *Väljare i kommunalvalet. Om misnöje, mistroende och politisk kultur*. Stockholm: SNS Förlag.
- Campbell, A., Converse, P.E., Miller, W.E. and Stokes, D.E. (1960). *The American Voter*. New York: John Wiley.
- Capdevielle, J, Dupoirier, E., Grunberg, G., Schweisguth, E. et Ysmal, C. (1988). *France de gauche vote a droite?*. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques.
- Crewe, I. and Denver, D. [eds] (1985). *Electoral Change in Western Democracies*. London: Croom Helm.
- Dalton, R.J. (1988). *Citizen Politics in Western Democracies. Public Opinion and Political Parties in the United States, Great Britain, West Germany, and France*. Chatham: Chatham House Publishers.
- Denver, D. (1994). *Elections and Voting Behaviour in Britain. Second Edition*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Denver, D. and Hands, G. (1992). *Issues and Controversies in British Electoral Behaviour*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Edgerton, D., Fryklund, B. and Peterson, T. (1994). »Until the Lamb of God Appears...». *The 1991 Parliamentary Election: Sweden Chooses a New Political System*. Lund: Lund University Press.
- Elklit, J. og Tonsgaard, O. [red] (1984). Valg og vælgeradfærd. Studier i dansk politik. Århus: Politica.
- Elklit, J og Tonsgaard, O. [red] (1989). *To folketingsvalg*. Århus: Politica.

- Esaiasson, P. (1985). *Partiledarna inför väljarna. Partiledarnas popularitet och betydelse för valresultatet*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionens rapportserie 1985:4.
- Esaiasson, P. (1990). *Svenska valkampanjer 1866–1988*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Esaiasson, P. and Holmberg, S. (1995). *Elected by the People. Members of Parliament and Representative Democracy in Sweden*. Aldershot: Dartmouth.
- European Journal of Political Research* (1994). No. 3, 25:239–385. Special Issue: The Intellectual History of Election Studies.
- Farell, D.M. and Bowler, S. [eds] (1992). *Election Campaigning in a Comparative Perspective*. London: Macmillan.
- Fiorina, M. (1981). *Retrospective Voting in American Presidential Elections*. New Haven: Yale University Press.
- Flanagan, S.C. (1987). Value Change in Advanced Industrial Societies. *American Political Science Review* 81:1303–1319.
- Franklin, M., Mackie, T., Valen, H. et al. (1992). *Electoral Change. Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Western Countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Franklin, M.N. (1985). *The Decline of Class Voting in Britain. Changes in the Basis of Electoral Choices 1964–1983*. Oxford: Clarendon Press.
- Gilljam, M. (1988). *Svenska folket och löntagarfonderna. En studie i politisk åsiktsbildning*. Lund: Studentlitteratur.
- Gilljam, M. och Holmberg, S. (1990). *Rött Blått Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm: Bonniers.
- Gilljam, M. och Holmberg, S. (1993). *Väljarna inför 90-talet*. Stockholm: Norstedts.
- Gilljam, M., Holmberg, S. och Hedberg, P. (1996). *Valundersökning 1994. Teknisk rapport*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Gleditsch, N.P. og Hellevik, O. (1977). *Kampen om EF*. Oslo: Pax.
- Goul Andersen, J. (1984). *Kvinder og politik*. Århus: Politica.
- Goul Andersen, J., Nielsen, H.J., Thomsen, N. og Westerståhl, J. (1992). *Vi og vore Politikere. En kortlægning af forholdet mellem befolkningen og politikerne i dagens Danmark*. Köpenhamn: Spektrum.
- Granberg, D. and Holmberg, S. (1988). *The Political System Matters: Social Psychology and Voting Behavior in Sweden and the United States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gundelach, P. and Siune, K. [eds] (1992). *From Voters to Participants. Essays in Honour of Ole Borre*. Aarhus: Politica.

- Hagevi, M. (1994). Hur röstar de kristna? *Frisinnad Tidskrift* 1994:10.
- Heath, A. et al. (1991). *Understanding Political Change. The British Voter 1964–1987*. Oxford: Pergamon Press.
- Heath, A., Jowell, R. and Curtice, J. (1985). *How Britain Votes*. Oxford: Pergamon Press.
- Heath, A., Jowell, R. and Curtice, J. [eds] (1994). *Labour's Last Chance? The 1992 Election and Beyond*. Aldershot: Dartmouth.
- Hernborn, H., Holmberg, S., Näsman, P. och Thedén, T. (1995). *SVT's Vallokalsundersökning 1994*. Göteborgs universitet: Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst.
- Hibbs, Jr., D.A. (1993). *Solidarity or Egoism? The Economics of Sociotropic and Egocentric Influences on Political Behavior: Denmark in International and Theoretical Perspective*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Holmberg, S. (1974). *'Riksdagen representerar svenska folket'*. *Empiriska studier i representativ demokrati*. Lund: Studentlitteratur.
- Holmberg, S. (1981). *Svenska väljare*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, S. (1984). *Väljare i förändring*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, S. och Asp, K. (1984). *Kampen om kärnkraften. En bok om väljare, massmedier och folkomröstningen 1980*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, S. och Esaiasson, P. (1988). *De folkvalda. En bok om riksdagsledamöterna och den representativa demokratin i Sverige*. Stockholm: Bonniers.
- Holmberg, S. och Gilljam, M. (1987). *Väljare och val i Sverige*. Stockholm: Bonniers.
- Holmberg, S. och Weibull, L. [red] (1995). *Det gamla riket*. Göteborgs universitet: SOM-institutet. SOM-rapport nr 13.
- Holmberg, S., Westerståhl, J. och Branzén, K. (1977). *Väljarna och kärnkraften*. Stockholm: Liber.
- Håkansson, A. (1992). *Konsten att vinna ett val. En studie av fram- och tillbakagångar för socialdemokraterna i kommunalvalet 1988*. Lunds universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution. Changing Values and Political Style Among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.
- Jarlbro, G. (1994). Uppfattningar om hälsorisker. I Holmberg, S. och Weibull, L. [red] *Vägval*. Göteborgs universitet: SOM-institutet. SOM-rapport nr 11.

- Jennings, M.K. and van Deth, J.W. et al. (1989). *Continuities in Political Action*. Berlin: de Gruyter.
- Jennings, M.K. and Mann, T.E. [eds] (1994). *Elections at Home and Abroad. Essays in Honor of Warren E. Miller*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Jennings, M.K. and Niemi, R.G. (1981). *Generations and Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Jenssen, A.T. (1991). *Verdivalg. Ny massepolitikk i Norge*. Trondheims universitet: Institutt for sosiologi.
- Kaase, M. and Klingemann, H.D. [hrsg] (1990) *Wahlen und Wähler. Analysen aus Anlass der Bundestagswahl 1987*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Key, Jr., V.O. (1966). *The Responsible Electorate. Rationality in Presidential Voting 1936–1960*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kiewiet, D.R. (1983). *Macroeconomics and Micropolitics: The Electoral Effects of Economic Issues*. Chicago: University of Chicago Press.
- Klingemann, H.D. and Fuchs, D. [eds] (1995). *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.
- Knutsen, O. (1985). *Politiske verdier, konflikotlinjer og ideologi. Den norske politiske kulturen i komparativt perspektiv*. Oslo universitet: Institutt for statsvitenskap.
- Knutsen, O. (1994). *Value Orientations and Party Choice: A Comparative Study of the Impact of Old Politics and New Politics Value Orientations on Voting Intention*. Paper presented at IPSA, Berlin 1994.
- Korpi, W. (1981). *Den demokratiska klasskampen*. Stockholm: Tidens förlag.
- Lazarsfeld, P.F., Berelson, B. and Gaudet, H. (1944). *The People's Choice: How the Voter Makes up His Mind in a Presidential Campaign*. New York: Columbia University Press.
- Lewin, L. (1988). *Det gemensamma bästa. Om egenintresset och allmänintresset i västerländsk politik*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Lewin, L., Jansson, B. och Sörbom, D. (1972). *The Swedish Electorate 1887–1968*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lewis-Beck, M.S. and Rice, T.W. (1992). *Forecasting Elections*. Washington, D.C.: CQ Press.
- Listhaug, O. (1989). *Citizens, Parties and Norwegian Electoral Politics 1957–1985. An Empirical Study*. Trondheim: Tapir.
- Middendorp, C.P. (1991). *Ideology in Dutch Politics. The Democratic System Reconsidered 1970–1985*. Maastricht: Van Gorcum.

- Miller, W.E. and Shanks, J.M. (1995). *The American Voter Revisited*. Arizona State University. Manuscript.
- Mueller, C.M. (ed)(1988). *The Politics of the Gender Gap. The Social Construction of Political Influence*. Sage: Newbury Park.
- Neuman, W.R. (1986). *The Paradox of Mass Politics. Knowledge and Opinion in the American Electorate*. Cambridge: Harvard University Press.
- Nie, N.H., Verba, S. and Petrocik, J. (1976). *The Changing American Voter*. Cambridge: Harvard University Press.
- Nielsen, H.J. (1993). *EF på valg*. Köpenhamn: Columbus.
- Niemi, R.G. and Weisberg, H.E. [eds] (1992). *Controversies in Voting Behavior. Third Edition*. San Fransisco: Freeman and Company.
- Niemi, R.G. and Weisberg, H.E. [eds] (1993). *Classics in Voting Behavior*. Washington, D.C.: CQ Press.
- Norris, P. (1990). *British By-Elections. The Volatile Electorate*. Oxford: Clarendon Press.
- Oscarsson, H. (1995). *Partierna i rymden. Svenska väljares uppfattningar av partiaavstånd och konfliktstrukturer 1968–1994*. Licentiatuppsats. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Oscarsson, V. (1974). *Politiskt deltagande*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Oskarson, M. (1994). *Klassröstning i Sverige. Rationalitet, lojalitet eller bara slentrian*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Oskarson, M. och Oscarsson, H. (1994). De unga väljarna 1968–91. Dunningar eller stormsvälvar? I *Ungdomars välfärd och värderingar*. SOU 1994:73.
- Oskarson, M. och Wängnerud, L. (1995). *Kvinnor som väljare och valda. Om betydelsen av kön i svensk politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Page, B.I. and Shapiro, R.Y. (1992). *The Rational Public. Fifty Years of Trends in Americans' Policy Preferences*. Chicago: University of Chicago Press.
- Pappi, F.U. und Schmitt, H. (hrsg) (1994). *Parteien, Parlamente und Wahlen in Skandinavien*. Frankfurt: Campus.
- Patterson, T.E. (1993). *Out of Order. How the Decline of the Political Parties and the Growing Power of the News Media Undermine the American Way of Electing Presidents*. New York: Alfred A. Knopf.
- Pesonen, P. (toimittanut) (1994). *Suomen EU-kansanäänestys 1994. Raportti äänestäjien kannanotoista*. Helsingfors: Painatuskeskus Oy.

- Pesonen, P., Sänkiaho, R., Borg S. (1993). *Vaalikansan äänivalta. Tutkimus eduskuntavaaleista ja valitsijakunnasta Suomen poliittisessa järjestelmässä*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Petersson, O. (1977). *Väljarna och valet 1976*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Petersson, O. (1982). *Väljarna och världspolitiken*. Stockholm: Norstedts.
- Petersson, O., Westholm, A. och Blomberg, G. (1989). *Medborgarnas makt*. Stockholm: Carlssons Bokförlag
- Petersson, O. m fl. (1990). *Demokrati och makt i Sverige*. Maktutredningens huvudrapport. SOU 1990:44.
- Petersson, T. (1988). *Bakom dubbla lås*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.
- Popkin, S.L. (1991). *The Reasoning Voter. Communication and Persuasion in Presidential Campaigns*. Chicago: University of Chicago Press.
- Randall, V. (1987). *Women and Politics. An International Perspective. Second Edition*. Chicago University Press.
- Reimer, B. (1989). Constructing Value Orientations: Reply to Ronald Inglehart. In Gibbins, J.R. [ed] *Contemporary Political Culture in Postmodern Age*. Beverly Hills: Sage.
- Reimer, B. (1994). *The Most Common of Practices. On Mass Media Use in Late Modernity*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Robertson, D. (1984). *Class and the British Electorate*. Oxford: Basil Blackwell.
- Rokeach, M. (1973). *Understanding Human Values*. New York: The Free Press.
- Rose, R. and McAllister, I. (1990). *The Loyalties of Voters*. London: Sage.
- Rosengren, K.E. (1995). Substantive Theories and Formal Models – Bourdieu Confronted. *European Journal of Communication* 10:7–39.
- Rosenstone, S.J. and Hansen, J.M. (1993). *Mobilization, Participation, and Democracy in America*. New York: Macmillan.
- Rothstein, B. [red] (1995). *Demokratorådets rapport 1995. Demokrati som dialog*. Stockholm: SNS Förlag.
- Scandinavian Political Studies* (1990). No 2, 13:99–226. Temanummer om grön politik.
- Scandinavian Political Studies* (1991). No 3, 14:195–302. Temanummer om valkampanjer.
- Siune, K., Svensson, P. og Tonsgaard, O. (1992). *Det blev et nej*. Århus: Politica.

- Siune, K., Svensson, P. og Tonsgaard, O. (1994). *Fra et nej til et ja*. Århus: Politica.
- Smith, E.R.A.N. (1989). *The Unchanging American Voter*. Berkeley: University of California Press.
- Svensson, P. og Togeby, L. (1991). *Højrebølge?* Århus: Politica.
- Sänkiaho, R. et al. (1990). *People and their Politics*. Festschrift for Pertti Pesonen. Tammerfors: The Finnish Political Science Association.
- Särilvik, B. (1959). *Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957*. SOU 1959:10.
- Särilvik, B. (1970). *Electoral Behavior in the Swedish Multiparty System*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Särilvik, B. (1974). Sweden: The Social Bases of the Parties in a Developmental Perspective. I Rose, R. [ed] *Electoral Behaviour. A Comparative Handbook*. New York: Free Press.
- Särilvik, B. and Crewe, I. (1983). *Decade of Dealignment. The Conservative Victory of 1979 and Electoral Trends in the 1970s*. London: Cambridge University Press.
- Särilvik, B. och Petersson, O. (1976). *Rikspolitik och lokalpolitik i valet 1973*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Teixeira, R.A. (1992). *The Disappearing American Voter*. Washington, D.C.: The Brookings Institution.
- Tingsten, H. (1937). *Political Behavior. Studies in Electoral Statistics*. Stockholm: P.S. King & Son.
- Valen, H. (1981). *Valg og politikk. Et samfunn i endring*. Oslo: NKS-forlaget.
- Valen, H., Aardal, B. og Vogt, G. (1990). *Endring og kontinuitet. Stortingsvalget 1989*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Wattenberg, M.P. (1990). *The Decline of American Political Parties 1952-1988*. Cambridge: Harvard University Press.
- Verba, S., Nie, N.H. and Kim, J. (1978). *Participation and Political Equality: A Seven-Nation Comparison*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Westerståhl, J. [red] (1993). *Person och parti. Studier i anslutning till Personvalskommitténs betänkande Ökat personval*. SOU 1993:63.
- Westerståhl, J. och Johansson, F. (1987). *Svensk kärnkraft efter Tjernobyl. En undersökning av expertåsikter, massmedier och folkopinion*. Stockholm: SNS Förlag.
- Westholm, A. (1991). *The Political Heritage. Testing Theories of Family Socialization and Generational Change*. Uppsala universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

- Widfeldt, A. (1995). *Party Membership in Sweden*. Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga institutionen. Manuskript.
- Worre, T. (1987). *Dansk vælgeradfærd*. Köpenhamn: Akademisk forlag.
- Wörlund, I. (1990). *Kampen om det ideologiska rummet. En studie av variationer i SAP:s regionala väljarstöd 1921–1940 mot bakgrund av partiorganisatorisk aktivitet och lokal organisationsmiljö*. Umeå universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Zaller, J.R. (1992). *The Nature and Origins of Mass Opinion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Österman, T. (1995). *Vitbok över riksdagsvalet 1994. En långtidsstudie av väljaropinioner*. Stockholm: Tidens förlag.